

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Terezie ze Sternbergu – život šlechtičny v 19. století

Theresia of Sternberg – a Life of Noblewoman in the 19th Century

Vypracovala:

Petra Tomsová

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Tato práce by nikdy nevznikla bez vřelé pomoci, cenných rad a připomínek doc. PhDr. Jana Županiče, Ph.D., kterému bych chtěla tímto způsobem vyjádřit svůj upřímný dík. Mé poděkování si zaslouží též Mgr. Zuzana Vašáková, jejíž pomoc s překladem francouzsky psaného deníku byla pro tuto práci velkým přínosem. V neposlední řadě děkuji rovněž svým rodičům, kteří mne v průběhu vzniku této práce podporovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2012

.....

Petra Tomsová

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je podat obraz života hraběnky Terezie Sternbergové, rozené ze Stadion-Thannhausenu. Tato dáma není v obecném povědomí příliš známá, dnes se s ní mohou setkat především návštěvníci hradu Český Šternberk, kde je k vidění její portrét. Ačkoliv během svého života ničím výrazně nevynikala, představuje pro nás pohled do jejího soukromého života zajímavou sondou, neboť nám odhaluje určitý prototyp šlechtičny 19. století.

Terezie Sternbergová se narodila v roce 1819 jako třetí dítě Filipa Stadion-Thannhausena a jeho choti Marie Kunhuty, rozené hraběnky Kesselstattové. Ve svých šestadvaceti letech se přivdala do staročeského rodu Sternbergů. Se svým manželem, Zdeňkem Sternbergem, měla pět dětí. Její život vyhasl v roce 1873. Vlastní biografie hraběnky Sternbergové je rovněž doplněna o dějiny rodu Sternbergů a nástin života Zdeňka Sternberga. V neposlední řadě by měla studie nabídnout i pohled do šlechtického rodinného prostředí a každodenního života aristokratických kruhů.

Klíčová slova: hrabata ze Šternberka, historie, 19. století

Abstract

The purpose of this bachelor's thesis is to provide a view into the life of Theresia Countess of Sternberg, born Stadion-Thannhausen. This lady is not well-known in public sub-consciousness, only the castle visitors can meet her nowadays inside the castle of Český Šternberk, where her portrait is on display. Even though she is not known for any personal achievements, she offers a view into her personal life which makes it an interesting probe into the lives of 19th century nobility.

Theresia of Sternberg was born in 1819 as the third child of Phillip Stadion-Thannhausen and his wife Marie Kunhuta, born Countess of Kesselstatt. She was 26 years old when she married into the old Czech lineage of Stenbergs. She had five children with her husband Zdeněk of Sternberg. Her life was extinguished in 1873. Her own biography further includes the history of the Sternberg clan as well as the sketch of Zdeněk of Sternberg life. The last but not least, the study should offer a view into the aristocracies' family surroundings and into their everyday lives.

Keywords: Counts of Sternberg, History, 19. Century

OBSAH

Úvod	7
1. K historii rodu Sternbergů	15
2. Šlechta v éře Rakouského císařství.....	25
3. Komtesa Terezie.....	28
4. Manželský přístav	40
5. Hodnosti a řády manželů Sternbergových	51
6. Urozená matka	55
7. Stáří a smrt	66
8. Osobnost Zdeňka Sternberga	76
Závěr	82
Prameny a literatura	84
Seznam obrazových příloh	88
Obrazové přílohy.....	95
Rodokmeny	132

Úvod

Období „dlouhého“ 19. století bývá mnohdy – nutno říci, že neprávem – považováno za dobu nezajímavou, nepříliš atraktivní, ohraničenou energickým údobím raného novověku a 20. stoletím, érou moderních a v rámci časových měřítek nám blízkých dějin. Již samotný počátek předminulého století, za nějž bývá považován rok 1789, byl však převratným okamžikem, jež započal sérii nebývalých změn. Francouzská revoluce s napoleonskými válkami zmobilizovaly celou Evropu, jež měla být opět uklidněna leskem Vídeňského kongresu. Habsburská monarchie se poté na nějaký čas stala prvořadou evropskou mocností a zvolna se navracela ke starým, předrevolučním pořádkům. Tvůrcem její vnitřní i zahraniční politiky se stal kancléř Metternich, stojící po boku dvou císařů – Františka I. a jeho syna Ferdinanda I. Byla to vláda prosazující konzervativní směr, ostrou cenzuru a především odmítající veškeré novoty, jež by mohly zasít první semínka revoluce. Přesto však svému pádu Metternich nezabránil. Neoblíbeného kancléře smetla revoluční léta 1848/1849 a na místo císaře Ferdinanda I. nastoupil mladý a energický František Josef I. Jeho vláda však byla pro řadu obyvatel monarchie spíše zklamáním. Rakousko se ocitlo v éře neoabsolutismu, veškeré revoluční a reformní naděje vzaly na dlouhé desetiletí za své. Přes další „revoluce“ v oblasti hospodářství, ekonomiky, průmyslu, umění, vědy i techniky však nakonec člověk „dlouhého“ 19. století dospěl k prahu nové společnosti, již nazýváme občanská. Celou epochu definitivně uzavřely výstřely v Sarajevu roku 1914 a následné vypuknutí Velké války, prvního válečného konfliktu ve světovém měřítku.

V tomto prostředí, v této převratné době, se narodila, dospěla a nakonec i zemřela hraběnka Terezie Sternbergová, rozená ze Stadion-Thannhausenu (1819-1873), dáma, již jsem se rozhodla věnovat téma své bakalářské práce. Předkládaný text je pokusem o vylíčení jejího života. Vlastní Tereziině biografii bude předcházet kapitola, jež má být komplexním úvodem do dějin rodu Sternbergů – zejména větve Konopištské – a další, která představí strukturu šlechtické obce v rakouské monarchii a obecně zhodnotí její postavení v 19. století. Následující kapitoly pak budou stěžejní částí této studie.

Při rekonstrukci obrazu hraběnky Sternbergové budu postupovat po jednotlivých etapách života ženy, od dětství a mládí přes sňatek – v jejím případě samozřejmě rovnorodý – a následnou roli manželky a matky až do tělesného zániku jejího života, naplnění hraběnčiny poslední vůle a péči o její duši. Závěrečná kapitola má podhalit životní osudy jejího chotě, Zdeňka Sternberga (1813-1900). Práce by měla rovněž nabídnout pohled do šlechtického rodinného prostředí a každodenního života aristokratických kruhů. Záměrem této studie již

není intenzivně prozkoumat životy Tereziiných potomků, byť byly neméně zajímavé a tato práce se jich samozřejmě nevyhnutelně zčásti dotýká. Celou studii doplní obrazová příloha a rodokmeny.

Dnes jsou dějiny šlechty a osudy jejích příslušníků vděčným tématem řady odborných studií a publikací. Rodinné archivy pro jejich poznání nabízí nezměrné množství – z velké části dosud nevytěženého – materiálu. Novodobá česká historiografie se těší především ze zájmu o dějiny šlechty raného novověku, nicméně dlužno říci, že i výzkum urozených elit 19. století se v posledních letech posunul značně kupředu. Byla napsána řada vynikajících a inspirativních studií, jež přinesly o této společenské vrstvě nejrůznější poznatky.

Při psaní své práce jsem hojně těžila z publikací Mileny Lenderové, nejvíce přínosná se pro oblast mého bádání stala její kniha „Tragický bál“¹, jež nám přibližuje životní cestu Pavlíny ze Schwarzenbergu. Za zmínku stojí rovněž práce Zdeňka Bezecného², mapující svět orlické větve Schwarzenbergů a „Rodinné strategie šlechty“³, kde Radmila Švaříčková-Slabáková odkrývá osudy tří generací rodiny Mensdorff-Pouilly. Vzhledem k nevelkému množství biografii urozených dam jsem svou pozornost věnovala i životopisnému vyprávění o Kateřině Zaháňské⁴, v němž nám Helena Sobková čtivým způsobem přibližuje osobnost této kněžny, širokou veřejností známé především z Babičky Boženy Němcové. Kniha si zachovává formu odborného textu, ač by se na první pohled mohla jevit jako historický román.

Při zkoumání jednotlivých životních etap Terezie Sternbergové nepřinesl archivní materiál vždy jasné a uspokojivé informace. Prázdná místa, jež vznikala z důvodu absence informací v archiváliích, jež ale nebylo možné dost dobře vynechat, vyplnily poznatky z mnohdy široce pojatých, avšak potřebných studií. Tématu dětství v 19. století se ve své publikaci „Radostné dětství?“⁵ věnuje autorská dvojice Milena Lenderová – Karel Rýdl. Informace (nejen) o svatebních obřadech přináší kniha „Svatební rituály u nás a ve světě“⁶, pro naši potřebu však využitelná spíše okrajově. Poněkud přínosnější jsou Dějiny

---

¹ LENDEROVÁ, Milena, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.

² BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

³ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.

⁴ SOBKOVA, Helena, *Kateřina Zaháňská*, Praha – Litomyšl 2007.

⁵ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Litomyšl – Praha, 2006.

⁶ JIROUŠKOVÁ, Jana (ed.), *Svatební rituály u nás a ve světě*, Praha 2012.

každodennosti⁷, jež příhodně doplňovaly obraz každodennosti ve zkoumané šlechtické korespondenci.

Stranou nemohly být ponechány ani studie, jež pojednávají o ženách všech sociálních pater společnosti. Přesně takovou knihou je publikace „K hříchu i k modlitbě“⁸, v níž profesorka Lenderová sleduje životy žen všech postavení, od narození až k roli manželky a matky. Jedinečným dílem je rovněž studie téže autorky „A ptáš se, knížko má...“⁹, která nám odhaluje tajemství ženských deníků.

K dějinám rodu Sternbergů¹⁰ nám toho doposud vydané publikace mnoho nepřináší, podobně je tomu i v případě historie Stadionů¹¹, resp. Stadion-Thannhausenů. Všeobecný vhled do šlechtických kruhů mi vyčerpávajícím způsobem umožnila monografie Petra Mati „Svět české aristokracie“¹² a „Nová šlechta rakouského císařství“¹³ Jana Županiče. Z publikací zaměřených rodopisně mi byla nápomocna práce Petra Maška „Modrá krev“¹⁴, potřebné genealogické údaje mi poskytly rovněž „Almanachy českých šlechtických rodů“¹⁵.

O osobnosti Terezie Sternbergové bychom v dosud vydaných publikacích k dějinám šlechty hledali podrobnější informace marně. Letmou zmínku jí věnuje pouze Vladimír Votýpka v knize „Aristokrat“¹⁶, autor zde zachycuje život hraběněna pravnuka, Zdeňka Sternberga. Takřka ve stejné situaci se octneme i v případě, kdy začneme pátrat po osudech jejích nejbližších – rodičů, manžela i dětí. Jejího chotě si všimá – vyjma výše zmíněné studie – pouze stať ve starším sborníku „Cesty a cestování v životě společnosti“¹⁷. Již samotný název této publikace však dává tušit, že zde nalezneme zážitky ze Zdeňkových cest a nikoli jeho vlastní biografii. O to více je tak lákavou příležitostí a výzvou pustit se do rekonstrukce portrétu Terezie Sternbergové. Materiál, uložený ve Státním oblastním archivu v Praze, v

⁷ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.

⁸ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

⁹ TÁŽ, „A ptáš se, knížko má...“ *Dívčí a ženské deníky 19. století*, Praha 2008.

¹⁰ K historii Sternbergů nejpodrobněji viz např.: *Ottův slovník naučný* (dále jen OSN), díl XXIV, s. 777-787. PALACKÝ, František – STERNBERG, Zdeněk, *Dějiny rodu Sternbergů*, Moravský Beroun 2001. VINAŘ, Otakar, *Šternberkové. Složitá historie starého rodu*, in: *Heraldika a genealogie*, 32/1999, č. 1-2, s. 59-84. *Slovník naučný* (dále jen SN), díl IX, s. 146-155.

¹¹ K dějinám rodu Stadionů viz např.: PELANT, Jan, *O stadionských archiváliích a knihách*, Plzeň 1971. OSN, díl XXIII, s. 1022-1024. SN, díl VIII, s. 953-954.

¹² MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.

¹³ ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006.

¹⁴ MAŠEK, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003.

¹⁵ *Almanach českých šlechtických rodů*, vyd. Pouzar, Vladimír – Mašek, Petr – Mensdorff-Pouilly, Hugo – Pokorný, Pavel R., Praha 2000 a 2010.

¹⁶ VOTÝPKA, Vladimír, *Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga*, Praha – Litomyšl 2010.

¹⁷ SEKYRA, Tomáš – SEKYROVÁ, Milada, *Bratři Šternberkové na cestách*, in: Bobková, Lenka – Neudertová, Michaela (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997, s. 415-420.

Rodinném archivu Šternberků¹⁸, nám k tomu dává uspokojivé, byť ne vždy dostatečné množství archiválií pro to, abychom se o to pokusili.

Šternberský rodinný archiv můžeme přiřadit k těm rodinným pozůstalostem šlechtických rodů, jež jsou uspořádány vcelku přehledným způsobem. Pro orientaci ve fondu jsem využila inventáře¹⁹, jež v roce 1961 vyhotovil historik a archivář Jiří Tywoniak. Archivní dokumenty jsou v rodinném archivu rozděleny do dvou základních oddílů.

Písemnosti týkající se celého rodu nejsou pro vymezený okruh našeho bádání příliš významné. Svou důležitost by při prvním vhledu do této části mohly mít snad „Genealogické přehledy a rodokmeny“ nebo „Přehledy dějin rodu“. Nicméně, prvně zmiňované neobsahují nic, co bychom nenalezli v každé významnější genealogické příručce. Dějiny rodu pak obsahují dva rukopisné přehledy historie Sternbergů, oba se však zaměřují spíše na členy rodu ze staršího období a opět nepřináší žádné nové informace. V samotné práci byl z tohoto oddílu využit pouze německý překlad hesla „ze Šternberka“ z Riegrova Slovníku naučného od Tereziina syna Aloise, jenž do svého textu zařadil navíc několik poznámek ke své rodině.

Nesrovnatelně významnější dokumenty v sobě skrývá druhý oddíl šternberského fondu, jedná se o písemnosti k jednotlivým členům rodu. Převládajícím a naprosto klíčovým materiálem se pro tuto práci stala bohatá soukromá korespondence, bohužel však zdaleka nedochovaná v úplnosti. V pozůstalosti Terezie Sternbergové jednoznačně převažuje korespondence přijatá nad odeslanou, zastoupeny jsou zde Zdeňkovy dopisy (celkem deset psaní), řádky od dcery Kunhuty (šestadvacet dopisů) a Zdeňky (patnáct dopisů), synů Filipa (dvanáct psaní) i Aloise (dvě samostatná psaní) či jejich sourozenců a švagrové Ludoviky. Naprostá většina těchto dopisů pochází z roku 1870, a to i řádky od dcery Zdeňky a Tereziina chotě, jež na přesnou dataci svých psaní sice příliš nedbaly, avšak vypovídá o ní obsah samotných dopisů. Tereziinu odeslanou korespondenci zde zastupuje pouze jediné psaní. Adresátem je Zdeněk, Terezie ho nechala napsat čtrnáct dnů před svou smrtí.

Dopisy z jejího pera tak bylo třeba hledat v dokumentech Zdeňka Sternberga. Po prozkoumání jeho pozůstalosti zde objevíme jedenáct hraběnciných dopisů různého data. Nejstarší pochází z období krátce po jejich sňatku, z listopadu 1845, vedle nich jsou zastoupena dvě psaní z roku 1848, jeden dopis z padesátých let a několik listů bez datace. Příslušníci aristokratických kruhů mnohdy psali i několik dopisů denně, netřeba tak pochybovat o tom, že v případě korespondence manželů Sternbergových překonalo zub času

---

¹⁸ Státní oblastní archiv Praha (dále jen SOA Praha), Rodinný archiv Šternberků (dále jen RA Šternberků), podrobný soupis využitých archiválií viz Prameny a literatura.

¹⁹ TYWONIAK, Jiří, *Šternberský rodinný archiv (Český Šternberk) 1295-1924. Inventář*, Praha 1961.

pouze její mizivé procento. Ještě méně úspěšní jsme při nahlédnutí do osobní korespondence Tereziiných potomků, z četných dopisů zde není jediný, jehož pisatelkou by byla jejich matka, byť taková psaní bezesporu vznikla. Navzdory této skutečnosti pro nás mají jejich písemnosti nemalý význam.

Největší množství dopisů v sobě skýtá osobní korespondence dcery Kunhuty. Nalezneme zde kolem třiceti dopisů od otce, psané většinou rukou jejich bratrů, jež někdy také připojují své řádky a s nimi – byť mnohem řidčeji – i nejmladší Tereziina dcera Karolína. Mnohem početnější (kolem šedesáti psaní) a obsažnější jsou samostatné dopisy od jejího bratra Aloise, co do počtu za nimi nezaostávají ani dochovaná psaní mladšího Filipa. Nalezneme zde rovněž několik dopisů od Karolíny, jsou to zároveň jediná dochovaná psaní této Tereziiny nejmladší dcery. Nejméně jsou zde zastoupeny Zdenčiny dopisy – přesně šest psaní – což je patrně dáno i tím, že se sestry často navštěvovaly. Naprostá většina Kunhutiny korespondence vznikla až po smrti její matky, přesto má pro nás nemalou výpovědní hodnotu. Zastoupeny jsou zde dopisy od sedmdesátých let až do počátku století dvacátého.

Další várku dopisů nalezneme v osobní korespondenci Zdeňky, hraběčiny nejstarší dcery. Zde převládají dopisy od Filipa (zhruba šedesát psaní). Zanedbatelného množství jsou řádky od Aloise a jejich otce (dohromady kolem deseti psaní). Jeden z dochovaných dopisů od Filipa je i pro jejího chotě Karla Schönborna. Většina těchto psaní vznikla rovněž po Tereziině smrti.

Poněkud zklamání jsme po nahlédnutí do pozůstalosti Aloise Sternberga, jež nám mnoho archiválií nenabídne. Z nepočtených dopisů pro nás mají význam snad jen dvě psaní od Filipa a jedno Kunhutino. Podobně je tomu i v případě složky jeho babičky Karolíny, matky Zdeňka Sternberga.

Mnohem více potěšení můžeme být po prozkoumání pozůstalosti Filipa Sternberga. Vedle několika osobních písemností zde totiž nalezneme i dědictví po jeho bratru Aloisovi a jejich otci. Zastoupeny jsou zde dopisy různých pisatelů i adresátů, byť v žádném závratném množství, jež by se mohlo vyrovnat písemnostem po Kunhutě. Zajímavou výpovědí jsou Aloisovy dopisy, v roce 1900 zaslané Filipovi, v nichž se hrabě mj. dotýká i možnosti svého potenciálního sňatku. Jiná psaní zase vypovídají o sourozeneckých sporech, jež vystaly po Zdeňkově skonu, přestože existovala jeho poslední vůle. Zastoupeny jsou zde i významné úřední listiny: Zdeňkova závěť, křestní listy Tereziiných dětí, úmrtí oznámení a poslední vůle syna Aloise či oddací listiny jeho vdaných sester.

Hojně byla využívána zejména pozůstalost po Zdeňku Sternbergovi. Vedle Tereziiných dopisů a řádků od jejich dětí – zde vyzdvihneme Aloisovy a Filipovy dopisy

z Neapole, Říma a Paříže ze sedmdesátých let – tu leží další významné úřední listiny a materiál nekorespondenčního charakteru: předmanželská smlouva, svatební oznámení či oddací list manželů Sternbergových; křestní list, diplomy a členské lístky Zdeňka Sternberga; programy divadelních představení a rovněž další svatební oznámení a úmrtní listy. V korespondenci od dětí jsou nejvíce zastoupeny dopisy dcery Kunhuty (cca třicet psaní), v naprosté většině z osmdesátých a devadesátých let. Mezi nimi jsou uchovány i řádky dcery Zdeňky a syna Filipa, především z osmdesátých let.

Svou důležitost pro nás mají i zdánlivě nevýznamné dodatky. V osobní korespondenci různých členů rodiny je například uložen ještě jeden Aloisův a Filipův dopis z Neapole či soupis dam Řádu Hvězdového kříže, jmenovaných ke dni 3. května 1846. Ze samostatně uložených listin zmiňme dekret k udělení Řádu Hvězdového kříže Terezií Sternbergové, Zdeňkovy diplomy nebo děkovný list Jiřímu Sternbergovi (Tereziin vnuk) za darování budovy TJ Sokolu v Divišově.

Ještě jednou se vraťme k písemnostem Terezie Sternbergové. Vedle dopisů jsou zde totiž zastoupeny další vynikající prameny pro poznání jejího života: uveďme alespoň dekret k udělení Mariánského kříž Řádu německých rytířů, oznámení o jmenování palácovou dámou, programy domácího divadelního představení na oslavu jejích jmenin, závěť s dovětkem a různé archiválie z dědického řízení po jejím skonu (velký význam má pro nás zejména inventář hraběnčina majetku). Vedle toho je uchován ještě jeden unikátní pramen: Tereziin osobní deník, psaný ve francouzštině.

Již ve druhé polovině 18. století byla francouzština významným distinktivním znakem urozených elit, a jak se zdá, svou důležitost si uchovala (minimálně) i po celou první polovinu století následujícího. Naprostá většina zkoumaných rukopisných materiálů je sice psána v němčině, nicméně – v případě korespondence – zcela typicky prolnta výrazy (občas i celými větami) z francouzského jazyka. Tento *code switching*, přechod z jednoho jazyka do druhého – dodejme, že nezřídka i uprostřed věty – se vyskytuje v dopisech aristokracie mezi adresáty s blízkými, důvěrnými vztahy, většinou příbuznými, především manžely a sourozenci. Tento zajímavý rys aristokratických dopisů, jež můžeme nazývat bilingvismem či diglosií, byl dán patrně styky jednotlivých příslušníků aristokracie s jinými urozenými rody, eventuálně jejich působením ve státním aparátu či manželskými svazky. Dodejme ještě, že čím byl vztah mezi korespondenty intimnější, tím bývalo přepínání častější, a je příznačnější pro urozené dámy nežli pro šlechtice.²⁰ V případě manželů Sternbergových můžeme tuto

---

²⁰ SLABÁKOVÁ, Radmila, „*Il est «Höchst Zeit»“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?*“, in: Kateřina Bláhová (ed.), *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 109 an.

skutečnost jen potvrdit – Terezie užívala „šlechtického kódu“ poměrně hojně, ačkoliv jasně převládá němčina; dopisy jejího chotě jsou pak napsány výhradně v němčině. Převaha němčiny je zřetelná i v dopisech jejich potomků, byť i oni si „vypomáhali“ francouzštinou, spíše ale jednotlivými slovy: objevují se tak výrazy jako *dîner*²¹, *grandiose*, *hôtel* či *lancier*; eventuálně přísloví, například: *Mieux vaut tard que jamais*, „lépe pozdě než nikdy“²². Čistě francouzské dopisy jsou výjimečným jevem – mezi dopisy jejich dětí byl nalezen pouze jeden, ojedinělý je i celý odstavec či několik vět ve francouzštině, stejně jako věty v češtině a dalších jazycích.

Od poloviny 19. století se na scéně objevuje angličtina. V soukromé korespondenci Tereziiných dětí se v německém textu začínají vyskytovat anglická slova, různé frazeologismy, zvolání či zdvořilostní formule, např.: *All right! Good bye, my dear sister, your very truly Lewis*²³.

Většina dochované korespondence v osobních pozůstalostech manželů Sternbergových a jejich dětí je psána poměrně úhledným písmem. Tuto skutečnost komplikuje pouze fakt, že pisatelé občas psali jedno přes druhé, a to doslova, nikoli obsahem svých sdělení. Pečlivým a horlivým korespondentem se zdá být především nejstarší Tereziin syn Alois. Jeho řádky jsou psány krasopisným písmem, na jejich úpravě si hrabě dle všeho opravdu zakládal, nicméně, sám se vyjádřil spíš sebekriticky, když poslal sestře Kunhutě tato slova: „Musím Tě také přeci jednou ‚obšťastnit‘ dopisem psaným na stroji. Byl opravdu nejvyšší čas, abych si ho pořídil, neboť se mé dopisy vlastně nikdy nemohly číst dobře.“²⁴ Naprostá většina dopisů je však psaná kurentem, na sklonku století se v korespondenci (v dopisech od Filipa a Aloise) začíná objevovat latinka.

V textu budou citované řádky přeloženy do češtiny a upraveny dle současných pravopisných zásad. V originálním znění budou zachovány pouze některé cizojazyčné vsuvky, jež budou vyznačeny kurzívou.

Závěrem je vhodné upozornit na jisté potíže technického rázu. Při psaní křestních jmen používám české verze, neboť to usnadňuje jejich skloňování, s plným vědomím toho, že je příslušníci aristokratických kruhů takto neužívali. Hraběnka Sternbergová byla známá jako Theresia, její choť se podepisoval Zdenko, děti jako Kunigunde, Philipp apod. Avšak jinak tomu bude v případě jmen šlechtických rodin. Formy v češtině bude užito u příslušníků

---

²¹ Tento výraz se užíval v případě první večeře; druhá večeře se označovala jako *souper*.

²² SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 366, Karolína Kunhutě, 13. listopadu 1872, kart. 30.

²³ Tamtéž, inv. č. 365, Alois Zdeňce, 25. června 1874, kart. 29. Řádky jsou psané latinkou.

²⁴ Tamtéž, inv. č. 366, Alois Kunhutě, 13. ledna 1903, kart. 30. Strojopis.

zhruba do pobělohorské éry, u našich hrdinů tedy „ze Šternberka“. Přibližně od pobělohorské éry bude v textu brán v potaz soubor následných změn, jimiž si česká aristokracie po Bílé hoře prošla, a česká varianta bude nahrazena německým ekvivalentem, tedy „Sternberg“. Této německé formy užívají členové rodu dodnes. U zeměpisných názvů bude ve většině případů použito zažitých výrazů současné češtiny, názvy uměleckých děl si naopak ponechají svůj původní tvar.

1. K historii rodu Sternbergů

Dějiny šternberského rodu se začaly psát již ve 12. století, kdy jako důvěrník a rádce knížete Soběslava I. vystupoval jakýsi Diviš, který je dnes považován za prvního prapředka rodu. Jeho pravnuke a jmenovec Diviš (†1240) údajně založil osadu Divišov, rozprostírající se při středním toku řeky Sázavy jihovýchodně od Prahy. Jeho syn Zdeslav († po 1263) nechal okolo roku 1242 vystavět nad řekou hrad, jenž pojmenoval Šternberk. Od tohoto okamžiku je datován i nový rodový přídomek „ze Šternberka“, případně „ze Sternberga“.²⁵ Původ tohoto názvu není těžké uhodnout. Pojmenování totiž vyústilo z erbovního znamení rodu – zlaté osmicípé hvězdy v modrém štítě. Tato hvězda je dle pověsti údajně odvozena od hvězdy betlémské. Rodinná legenda praví, že Šternberkové pocházejí od Baltazara, jednoho ze tří biblických králů, kteří se přišli poklonit Ježíškovi.²⁶

Snad právě za své hrdinské činy obdržel Zdeslav od krále panství na Moravě, kde dal posléze vystavět druhý hrad Šternberk.²⁷ Moravská větev Šternberků vyhasla v druhé polovině 16. století. Druhá větev – česká – se ve 14. století rozdělila na další dvě linie. Větev pánů Holických ze Šternberka vymřela po meči v roce 1712. Potomci linie Konopišťské však žijí dodnes. V 16. století se tato větev dvěma syny Zdeňka ze Šternberka (†1575) rozštěpila do dalších dvou linií. Rodová větev založená Zdeňkovým nejstarším synem Adamem (†1623) vymřela již ve třetí generaci, mladší pošlost jeho bratra Štěpána Jiřího (†1625) pokračuje do našich dob.

V neklidném období za vlády Rudolfa II. byl právě výše zmíněný Adam ze Šternberka velkou oporou panovnické moci, když trpělivě vedl obtížná jednání mezi císařem a nekatolickými stavy. Důstojné uplatnění, příznačné pro osoby s nejurozenějším původem, našel zejména v zemských úřadech, kde vybudoval pozoruhodnou kariéru.

V předbělohorské éře se urozené elitě v Českém království nabízel vstup do osmi nejvyšších zemských úřadů,²⁸ hierarchicky odstupňovaných a zcela uzavřených nejen pro příslušníky nižší šlechty, ale i pro mnohé aristokraty. Ideální kandidát na post jednoho z nejvyšších zemských úředníků měl – a většinou tomu tak také bylo – příslušet ke

²⁵ LÍBAL, Dobroslav a kol., *Český Šternberk – státní hrad a okolí*, Praha 1952, s. 1.

²⁶ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 92.

²⁷ Moravský hrad Šternberk vlastnili Šternberkové do konce 14. století, kdy toto moravské dominium přešlo do rukou pánů z Kravař.

²⁸ Mezi osm nejvyšších zemských úřadů patřily v předbělohorské době úřady *nejvyššího purkrabí, nejvyššího hofmistra, nejvyššího maršálka, nejvyššího komorníka, nejvyššího sudí zemského, nejvyššího kancléře, dvorského sudí* a jednoho ze dvou *karlštejnských purkrabích* (druhý byl jmenován z rytířstva). P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 329.

starodávnmému panskému rodu. Nezanedbatelnou roli hrála i výše jmění a přízeň panovníka. Cesta do zemské vlády navíc nevedla přímo, nýbrž přes méně prestižní místa, kde měl čekatel na zemský úřad získat potřebné zkušenosti.²⁹ Nejinak tomu bylo i v případě Adama ze Šternberka.

Svou kariéru zahájil v úřadu hejtmána Nového Města pražského, kde setrval mezi lety 1581-1599. Povýšení do zemského úřadu se dočkal v roce 1597, kdy začal vykonávat úřad dvorského sudí. Na vstup do zemské vlády si tak musel počkat dlouhých 16 let. Roku 1603 byl jmenován nejvyšším zemským sudím. Ani na této pozici nicméně jeho kariéra neustrnula a v rámci zemské vlády následovalo jeho povýšení do úřadu nejvyššího komorníka. Roku 1609 zakončil svou životní dráhu vstupem na post nejvyšší – byl jmenován nejvyšším purkrabím. Ještě v témže roce podepsal náboženský Majestát Rudolfa II. Učinil tak za nejvyššího kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic, a i když nadále setrval ve své katolické víře, vůči utrakvistům byl tolerantní. Po revolučních událostech roku 1618 opustil Čechy a usadil se v říši. Zemřel v roce 1623 a zanechal po sobě čtyři mužské potomky.

Po zcela nepřehledné struktuře české šlechtické společnosti, trvající ještě ve 14. století, dochází ke konci století následujícího k vyhranění dvou stavů. Příslušník šlechtické obce náležel od této doby buď do stavu panského, k němuž patřili i Šternberkové, nebo do stavu rytířského.

Český panský stav se definitivně ustavil okolo roku 1500. Tehdy se čeští páni usnesli, že jen oni sami mohou rozhodovat o přijetí nových členů do svého stavu a to navíc s podmínkou, že uchazeči smějí napříště pocházet jen z okruhu osob, které mohou doložit alespoň tři generace rytířských předků. V témže roce došlo taktéž k ustanovení 47 starobyklých panských rodů. Ty byly nadřazené kategorii tzv. novožitných pánů, přijatých mezi panstvo teprve v nedávné době.³⁰

K naprostému převratu v celém systému přijímání do stavu došlo po porážce českých stavů na Bílé hoře v roce 1620. Ferdinand II. tehdy do svých rukou převzal do té doby stavovskou výsadu přijímat nové osoby do obou šlechtických uskupení a začal také

---

²⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 329 a 331-332. Jedním z odrazových můstků předbělohorské éry, z něhož řada nejvyšších zemských úředníků skutečně započala svou kariéru, byl úřad *krajského hejtmána*. Analogickou funkci měly hodnosti tří královských *hejtmánů pražských měst*, které se však na cestě do nejvyššího úřadu staly zastávkou pro pouhých pět pánů. Mezi další, většinou pouze přechodné funkce, náležely: *přední rada české komory*, později nazývaný *prezident*; *prezident apelačního soudu*; *hejtman německých lén*; *královský hofmistr*; *královský maršálek*; *mistr královské komory* a úřad *nejvyššího mincministra*. Důležitou metou na cestě do zemského úřadu, kterou většinou nebylo možné dost dobře přeskočit, bylo navíc ještě působení v některém soudním sboru Království českého. Tamtéž, s. 332-333.

³⁰ Tamtéž, s. 52-53.

propůjčovat tzv. inkolát, tedy obyvatelské právo, jenž bylo podmínkou pro držbu zemskodeskových statků. Od této chvíle již nebylo nutným předpokladem, aby se žadatel o vstup do panského stavu musel prokázat několika generacemi rytířských předků. Zcela nemožná nebyla ani přeměna v pána starožitného. Došlo tak k nebývalému vzrůstu nobilitací, případně ke stavovskému povyšování. Svou roli v tomto procesu přitom nehrála pouze věrnost císaři, nýbrž i majetkové přesuny a s nimi postupně se formující vyvážená struktura elit habsburské monarchie, s níž zároveň došlo k uplatňování stejného či podobného titulárního modelu v jejích jednotlivých zemích. Výsledkem tohoto postupu bylo prosazení jednotné, resp. kompatibilní titulatury, jejímž vzorem se stal titulární model aplikovaný ve Svaté říši římské.³¹

V pobělohorském období se tak v Českém království začínají zcela běžně objevovat hrabata, knížata, a případně i vévodové³², kteří se společně s pány řadili k panskému stavu. Neblahým důsledkem tohoto počínání byla devalvace titulu pána, který stál od této doby na nejnižším stupni v hierarchii panského stavu a svým významem tak poklesl na úroveň titulu svobodného pána³³, zcela běžně užívaného v německých oblastech. Zachován zůstal i stav rytířský, jehož členění však bylo ještě mnohem složitější.

Panský stav se rozdělil do pěti stupňů (v pořadí od vyššího k nižšímu): knížecí stav, starý hraběcí stav (s predikátem „vysoce urozený“), hraběcí stav, starý panský stav a nový panský stav.³⁴ Zatímco s udělením knížecího titulu zacházeli panovníci s velkou rozvahou, udělení titulu hraběcího bylo dopřáno mnohem více šlechticům. Oslovení „vysoce urozený“³⁵ nicméně zůstalo v české šlechtické společnosti dlouho spíše výjimečnější.

Prekvapivou skutečností je tak udělení predikátu „vysoce urozený“ hned třem synům Adama ze Šternberka. Druhorozený Jaroslav Volf (†1635) obdržel titul již 28. března 1629, jeho mladší bratři – František Matyáš Karel (†1648) a Vojtěch Ignác (†1633) – získali predikát o tři dny později.³⁶ Právě výše zmíněným Františkem Matyášem Karlem tato linie pokračovala dál.

---

³¹ Tamtéž, s. 67-68.

³² Vévodové však netvořili samostatnou skupinu. Tento titul užívali pouze někteří členové knížecího rodu. ŽUPANIČ, Jan, *Hraběcí rody ve světle salbuchů*, in: Heraldika a genealogie, 38/2005, č. 1-2, s. 83.

³³ Před polovinou 18. století se již svobodní páni (*Freiherr*) počítají mezi nižší šlechtu. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 69.

³⁴ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 51.

³⁵ Predikát „vysoce urozený“ se v české šlechtické titulatuře objevoval již před Bílou horou, byl však užíván jen ve výjimečných případech. V pobělohorské éře se toto oslovení začalo udílet ve větší míře, přičemž se ale dbalo na to, aby ho neužívali ti, jimž nebylo výslovně propůjčeno. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 72.

³⁶ J. ŽUPANIČ, *Hraběcí rody ve světle salbuchů*, s. 93.

V prvních letech po Bílé hoře vyvolalo zavedení nové titulatury mezi oddanými katolickými šlechtici značné rozpaky a obavy nad jejich rodinnými výsadními právy. I sami Sternbergové zprvu odmítali své zařazení po boku mladé, pobělohorské šlechty. Avšak do konce 17. století se mezi hrabata dostaly již všechny významnější české panské rodiny a v roce 1741 se hraběcím titulem honosilo téměř 70 % členů panského stavu.³⁷

Sternbergové tvoří zajímavý případ cesty za hraběcím titulem. Členové tohoto rozvětveného aristokratického rodu se nehodlali spokojit s pouhým titulováním žijících příslušníků a jejich potomků, nýbrž poukazovali na svůj starý rodový původ říšských hrabat, ač jimi v minulosti nikdy nebyli. Svě společné úsilí na titulární restituci nevynaložili nadarmo a roku 1661 byl celý rod Sternbergů jakýmsi intimátem císaře Leopolda I., jak uvádí listina, „restituován do stavu říšských hrabat“.³⁸

Postupem času se spletité pětistupňové rozdělení panského stavu částečně zjednodušilo. V průběhu 17. století skončilo udílení nového panského stavu a od poloviny století následujícího se toto uskupení začalo dělit jen na knížata, hrabata a svobodné pány.³⁹

Navzdory porážce stavovského povstání na Bílé hoře neztratila tradiční šlechtická elita svou politickou moc a celý systém stavovských úřadů tak zůstal v podstatě zachován stejně jako ve století předcházejícím. Neměnný zůstal též celý systém základních etap kariérního růstu, který se zformoval v 16. století. V hodnostech nejvyšších zemských úředníků znamenalo jistou změnu snad jen zrušení obou karlstějnských purkrabství a naopak připojení úřadů prezidenta apelačního soudu a české komory.⁴⁰

Nejvýznamnější změnou, které po vydání Obnoveného zřízení zemského doznala sféra zemských úřadů, bylo panovníkovo neomezené právo dosazovat nejvyšší zemské úředníky a přísedící zemského soudu dle vlastního uvážení. Přesto i nadále nalezneme většinu zemských úředníků právě mezi členy starobylých českých rodů.⁴¹ Drobná změna nastala i v počáteční fázi zemské kariéry. Svou úlohu odrazového můstku pro zemskou kariéru zcela ztratila krajská hejtmanství, což byl ještě za života Adama ze Šternberka zcela běžný počátek životní dráhy urozené elity.⁴²

Zejména v pobělohorském období se také začíná stále více šlechticů z Českého království angažovat u císařského dvora. Tyto osoby sice pobývaly u dvora spíše výjimečně,

---

³⁷ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 72.

³⁸ K úsilí Sternbergů o restituci hraběcího titulu podrobněji: P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 599-601. Vzdálená rodová větev Holických ze Sternberga získala říšský hraběcí titul již v roce 1637.

³⁹ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 52.

⁴⁰ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 338-340 a 345.

⁴¹ Tamtéž, s. 341-342.

⁴² Tamtéž, s. 345.

přesto však disponovali dvorským titulem či hodností. Právě v 17. století se v rámci císařského dvora utvořily tři titulární skupiny, které hrály svou roli rovněž při určování vzájemné posloupnosti v dvorském ceremonálu i mimo něj.⁴³ Jedná se o nositele prestižního řádu Zlatého rouna, tajné rady a komoří.⁴⁴

Ze synů Františka Matyáše Karla (†1648) vynikl zejména Václav Vojtěch (†1708). S vytříbeným vkusem pro umění vybudoval pražský letohrádek Troja a Šternberský palác na Hradčanech.⁴⁵ Jako jeden z mála členů rodu obdržel prestižní řád Zlatého rouna. Působil také jako císařský tajný rada a komoří a též jako dvorský maršálek. Nejvíce však vynikal svým působením ve správě země, kde zastával přední funkce. V roce 1690 se stal prezidentem nad apelacemi, od roku 1696 zastával úřad nejvyššího sudího a svou kariéru dovršil v úřadu nejvyššího hofmistra. Zemřel bezdětný v roce 1708 a jím definitivně vymřela rodová větev, kterou kdysi založil nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka.

Při vstupu do nejvyšších úřadů Českého království nehrála v 16. a 17. století svou roli ani tak výkonnost uchazeče, jako spíše autorita a oddanost panovníkovi. Většina nejvyšších zemských úředníků proto zůstávala ve své funkci až do své smrti,⁴⁶ a to i navzdory pobělohorskému zavedení pětiletých funkčních období. K obměnám úředníků tak docházelo nárazově a nepravidelně. Se skoncem každého člena zemské vlády se pak otevřela cesta celému zástupu čekatelů na daný úřad, kteří mezi sebou neváhali vést intriky a pomluvy.⁴⁷

Šternberkové byli v průběhu věků rodinou tradičně katolickou, věrně oddanou habsburským panovníkům. Jednou z mála výjimek byl Adamův bratr Štěpán Jiří (†1625), zakladatel druhé linie, jenž byl víry podobojí a od roku 1618 se účastnil stavovské vzpoury proti císaři. Krátce po Bílé hoře však přestoupil na katolickou víru, a tím unikl konfiskaci statků.

Jeho vnuk Oldřich Adolf Vratislav (†1703) byl mužem mimořádně vzdělaným, jako první člen šternberského rodu získal řád Zlatého rouna, těšil se důvěře a náklonnosti císaře Leopolda I. a angažoval se v mnoha rozmanitých oblastech.

Na konci 16. století se začaly objevovat další alternativy kariéry v zemských úřadech. Polem působnosti nejednoho aristokrata se mohla stát diplomatická činnost. Opravdových „diplomatů z povolání“ sice nebylo mnoho a model skutečné diplomatické

---

⁴³ K problematice dvorské a zemské stavovské hierarchie raného novověku podrobněji: Tamtéž, s. 77-87.

⁴⁴ Tamtéž, s. 77-78.

⁴⁵ F. PALACKÝ – Z. STERNBERG, *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 88. Dnes jsou ve Šternberském paláci umístěny sbírky Národní galerie.

⁴⁶ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 350-351.

⁴⁷ Tamtéž, s. 358-359.

kariéry se začal formovat až od druhé poloviny 17. století, absolvování nějaké cesty ve jménu císaře ke dvoru jiného panovníka však nebylo nic ojedinělého.⁴⁸ I samotný Oldřich Adolf Vratislav absolvoval krátkou diplomatickou misi, a to ke královskému dvoru ve Švédsku, kde měl zabránit alianci Švédska s Francií.

Jiným modelem životní dráhy aristokrata mohla být dvorská kariéra,⁴⁹ přičemž současné působení u dvora a v zemském úřadě nebylo dost dobře možné.⁵⁰ Těsné připoutání k pražskému souměstí nedovolovalo vykonavateli zemské správy opustit svou oblast působení a vydat se ke dvoru ve Vídni. Zcela ojedinělé bylo i vystřídání jednoho modelu druhým.⁵¹

Z řad aristokratů Českého království získali trvalejší uplatnění u vídeňského dvora spíše jednotlivci. Tak se Oldřich Adolf Vratislav ze Sternberga mohl v letech 1667-1678 v úřadu místokancléře v české dvorské kanceláři, nejvíce se však realizoval v české zemské správě, kde v roce 1685 dosáhl hodnosti nejvyššího purkrabí. Právě úřady spjaté s působením v české dvorské kanceláři tvořily jedinou výjimku, která dokonale mísila kariéru zemskou, dvorskou a dokonce i diplomatickou.⁵²

Oženil se s Annou Lucií hraběnkou Slavatovou z Chlumu a Košumberka a po vymření rodu Slavatů získal panství Žirovnice a Stráž. Ze svých statků Zásmuky a Častolovice zřídil v roce 1701 fideikomis⁵³. Jeho syny Františkem Damiánem (†1723) a Františkem Leopoldem (†1745) se rod opětovně rozdělil do dvou větví.

Damiánův syn František Filip (†1786) se stal členem švábského kolegia říšských hrabat, působil jako vyslanec za české kurfiřtství v Řezně a také v Drážďanech, obdržel řád Zlatého rouna a byl jmenován nejvyšším hofmistrem samotné císařovny Marie Terezie. Jeho starší syn František Kristián (†1811) uzavřel mimořádně výhodný sňatek s Augustou hraběnkou z Manderscheidu, dědičkou říšských panství Blankenheim, Geroldstein, Kehl a

---

⁴⁸ Tamtéž, s. 362

⁴⁹ Mezi čtyři nejvyšší dvorské úřady patřily úřady *nejvyššího hofmistra, nejvyššího komorníka, nejvyššího maršálka a nejvyššího stolby*. Uplatnění bylo možné nalézt i v některé z kolegiálních institucí „civilní správy“, příslušných pro různé státní celky. Jejich představenými byli *prezident dvorské komory, prezident (říšské) dvorské rady, prezident válečné rady, (rakouský) dvorský kancléř, říšský vicekancléř a nejvyšší kancléř Českého království*. Tamtéž, s. 368 a 370.

⁵⁰ Jistou výjimkou je tři desítky let trvající období za vlády Rudolfa II., kdy císařská rezidence přesídlila do Prahy. Tamtéž, s. 362.

⁵¹ Tamtéž, s. 362-363.

⁵² Tamtéž, s. 363.

⁵³ Fideikomis (neboli svěřenectví, případně též majorát) je právní institut spočívající v přechodu majetkového souboru jako celku na členy rodiny dle pravidel stanovených zůstavitelem. Cílem bylo zamezit štěpení rodového majetku a uchovat majetkové postavení rodiny.

Manderscheid.⁵⁴ Stal se tak hrabětem ze Sternbergu-Manderscheidu a příslušníkem vysoké říšské šlechty. Jako jediný člen této větve také přistoupil k rozšíření erbu (o manderscheidský znak). Zemřel jako c. a k. tajný rada a rytíř řádu Zlatého rouna.

Jeho nejstarší syn a dědic František Josef (†1830) proslul jako mnohostranný vzdělanec s nehynoucím zájmem o vědu a umění, především však o českou historii. Byl podporovatelem mladého Františka Palackého, jako představitel českého zemského vlastenectví se významně podílel na vzniku Společnosti vlasteneckých přátel umění a od roku 1802 působil jako její jednatel. Patřil též mezi spoluzakladatele Vlasteneckého muzea v Čechách v roce 1818, jemuž daroval své nemalé sbírky mincí a archiválií. Císař František I. jej učinil komandérem Leopoldova řádu⁵⁵, tajným radou a v roce 1824 nejvyšším komořím Českého království. Roku 1878 se oženil s Františkou Schönbornovou. Z manželství však vzešly pouze dcery a v roce 1830 jím tak hrabata ze Sternbergu-Manderscheidu vymřela po meči.

Do dnešních dnů pokračuje větev založená Františkem Leopoldem (†1745), mladším synem Oldřicha Adolfa Vratislava. František Leopold zdědil po své matce Žirovnici a Stráž, po strýci Václavu Vojtěchovi Zelenou Horu a též další statky. Vzhledem k značnému zadlužení všechny statky s výjimkou Žirovnice prodal. V roce 1731 zřídil peněžní fideikomis s jistinou 130 000 zlatých. Byl c. a k. tajným radou, místodržícím a prezidentem české komory. Pokračování rodu zajistili jeho synové František Adam (†1789) a Jan Nepomuk (†1798).

Jan Nepomuk si již v mládí zvolil vojenskou dráhu. Sloužil v císařské armádě nejprve ve válce proti Turkům a poté se účastnil pruských válek. V důsledku zranění v bitvách u Molvic a Čáslavi byl nucen vzdát se vojenské kariéry a působil pak v civilních službách. Stal se krajským hejtmanem, podkomořím královských věnných měst a rovněž i c. a k. tajným radou a komořím. V roce 1758 koupil radnické panství s Darovou. Jeho tři synové prosluli svým zájmem o vědu a umění.

Nejstarší syn Jan Nepomuk (†1789) byl v mládí vychováván Františkem Martinem Pelclem. V duchu rodinné tradice se vydal na vojenskou dráhu. Zemřel během epidemie

---

⁵⁴ Po míru v Lunéville (1801) však tyto statky připadly Francii. Jako kompenzaci za ně obdržela sekularizovaná opatství Schussenried a Weissenau ve Švábsku.

⁵⁵ Rakouský císařský Leopoldův řád (*österreichisch-kaiserlicher Leopolds-Orden*) založil v roce 1808 císař František I. Byl udělován za zásluhy v oblasti společenského, kulturního i politického života. Původně měl řád tři stupně: velkokříž, komandérský kříž a rytířský kříž. Po úpravách z roku 1901 byl za velkokříž přidán stupeň pod názvem „I. třída“. Držitelem rytířského kříže se mohl stát i nešlechtic. J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 129-130.

v uherské posádce svého pluku v Sedmihradsku. Byl také přijat za člena Královské české společnosti nauk.

Jeho mladší bratr Jáchym (†1808) byl také vychován Františkem Martinem Pelclem a rovněž působil v armádě jako císařský důstojník. Sloužil ve vojsku generála Laudona a po ukončení vojenské kariéry se začal zabývat vědou. Zajímal se o matematiku, geometrii, chemii i alchymii. Prováděl pokusy v hutích na radnickém panství a vysvětlil chemické pochody ve vysoké peci na základě oxidační teorie. V roce 1790 podnikl spolu s Francouzem Blanchardem při jeho pražské produkci let v montgolfiéře. Procestoval mnoho koutů Evropy i jiných světadílů. Jeho výpravy měly zejména vědecký a badatelský charakter. O většině svých cest a nových vědeckých objevech pak vydal řadu spisů a odborných studií. Byl rovněž členem Společnosti nauk.

Nejmladší a nejproslulejší z bratrů dostal jméno Kašpar Maria (†1838).⁵⁶ Na rozdíl od svých bratrů byl již v dětství zaslíben duchovnímu stavu, a přestože od mládí toužil být vojákem, nakonec se podvolil přání rodičů a bratrů, a v roce 1779 odjel do Říma studovat bohosloví. Vedle kariéry v armádě bylo právě uplatnění v duchovné sféře druhou alternativou, která se nabízela členům chudší aristokracie. Významnou část svého života pak strávil v Řezně, kde v roce 1785 nastoupil jako kanovník místní kapituly. Právě zde se započal soustavněji věnovat studiu botaniky. Částečně se též angažoval v politické oblasti, cestoval, v roce 1796 stál u vzniku Společnosti vlasteneckých přátel umění a roku 1800 se stal členem řezenské Botanické společnosti.

Ve zralém věku se rozhodl k zásadní změně své životní dráhy. Vzdal se duchovní kariéry a začal se naplno věnovat vědecké práci. V roce 1808 náhle zemřel jeho bratr Jáchym. Kašpar Maria hrabě Sternberg se tak jako poslední žijící mužský člen této linie stal dědicem rodinného majetku. Po událostech v roce 1809, kdy byla v napoleonských bojích zničena jeho řezenská botanická zahrada, se po mnohaletém pobytu v cizině rozhodl vrátit do Čech, kde žil na svém zámku Březina na Rokycansku a v Praze.

Svou vědeckou činnost chápal jako vlasteneckou povinnost vůči své zemi a národu, k němuž se nepřestal hlásit. Svým výzkumem chtěl přispět k rozvoji poznání i ke společenskému pokroku. V roce 1813 ho svým čestným členstvím poctila Královská česká společnost nauk. Roku 1818 stál po boku Františka Josefa hraběte Sternberga-Manderscheida jako přední iniciátor a zakladatel Vlasteneckého muzea Království českého. Právě muzeu

---

⁵⁶ K osobnosti Kašpara Marii hraběte Sternberga podrobně viz např.: HAUBELT, Josef, *Kašpar M. Šternberk, přírodovědec a geolog*, Praha 1988. MAJER, Jiří, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, Příbram 1988. TÝŽ, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997.

obětoval velkou část svého života. Stal se hlavním kustosem jeho sbírek, působil jako dlouholetý prezident muzejní společnosti a ve své závěti mu odkázal své pečlivě nastřádané sbírky a knihovnu.

Ve vědecké činnosti proslul jako geolog, botanik, a velkých úspěchů dosáhl zejména v paleontologii. Sestavil unikátní herbář obsahující devět tisíc druhů rostlin. Podle něj byla dokonce pojmenována jedna čeleď amarylkovitých *Sternbergia lutea*. Byl též podnikatelem a na svých panstvích se věnoval těžbě uhlí a hutnictví železa. Zastával funkci prezidenta Vlastenecké hospodářské společnosti, nemenší význam mělo taktéž jeho působení v Jednotě k povzbuzení průmyslu v Čechách.

Hlavní náplní jeho života však i nadále zůstala badatelská činnost v oblasti přírodovědy a péče o muzeum, v čemž spatřoval smysl svého života. Své odborné studie psal latinsky nebo německy, neboť nevěřil v budoucnost českého jazyka. Mezi jeho přátele se počítal proslulý německý básník Goethe, znal se s Humboldtem, Berthoiletem, Cuvierem a dalšími učiteli světového významu. V roce 1790 dokonce absolvoval let balonem. Příznačné pro něj bylo osvícenské nazírání na svět a společnost, byl odpůrcem Metternichova absolutistického režimu, zároveň však vyznavač konzervativního politického proudu. V roce 1836 obdržel u příležitosti české korunovace císaře Ferdinanda I. velkokříž Leopoldova řádu.

Zemřel roku 1838 po několika mrtvicích na svém březinském zámku. V nedalekém Horním Stupně se nachází jeho hrobka, kterou nechal sám vystavět v klasicistním stylu. Protože ani jeden ze synů Jana Nepomuka (†1798) neměl potomstvo, rod pokračoval dětmi Františka Adama (†1789).

František Adam hrabě Sternberg zdědil po svém otci panství Žirovnice a peněžní majorát. Byl rytířem sv. Václava, královským tajným radou a komořím, zemským soudcem a zastával též úřad nejvyššího maršálka Království českého. Z jeho synů jej přečkal Adam (†1811), který zemřel bezdětný, a Josef Leopold (1770-1858), jímž rodokmen Sternbergů pokračoval dál.

Josef Leopold ve svých rukou nahromadil poměrně značný majetek. V roce 1804 koupil panství Malenovice a Pohořelice, po svém bratru Adamovi zdědil Žirovnici a po vymření starší pošlosti získal majorát Častolovice-Zásmuky. Byl c. a k. komořím a rytířem sv. Václava. Se svou manželkou Marií Karolínou, rozenou hraběnkou Walseggovou (1781-1857), měl početnou rodinu.

V prvních letech manželství se hraběcímu páru narodily samé dcery. Prvorozená Marianna (1800-1813) zemřela ještě v dětském věku, po ní následovaly dcery Rosina (1802-1870) a Karolína (1804-1881), přezdívána Lotti. Prvního mužského potomka se manželé

dočkali až po osmi letech společného soužití. Prvorozený Adolf Josef (1807-1827), c. a k. poručík hulánského pluku č. 2, však zemřel ještě v mládí. Po něm pak v dvouletých intervalech následovali synové Jaroslav (1809-1874), Leopold (1811-1899), Zdeněk⁵⁷ (1813-1900) a Alois (1815-1835).

Druhorozený syn Jaroslav, c. a k. komoří, tajný rada, major, dědičný člen panské sněmovny, od roku 1863 rytíř Leopoldova řádu, převzal po smrti svého otce, jakožto nejstarší z dosud žijících synů, majorát Častolovice-Zásmuky. Se svou chotí, Eleonorou rozenou svobodnou paní Orczy de Orczi (1811-1865), měl jedinou dceru Rosu Karolinu (1836-1918). Po jeho smrti zdědil rodinné svěření jeho mladší bratr Leopold, v jehož rodině již zůstalo.

Leopold Mořic byl taktéž c. a k. komoří, tajný rada a dědičný člen panské sněmovny. Proslul zejména na válečném poli. Byl generálem jezdeckého a majitelem dragounského pluku č. 8, vynikl v bojích při potlačování maďarské revoluce v letech 1848-1849. Za svou statečnost ve válčení v Uhrách získal četná vyznamenání. Roku 1849 se stal rytířem Leopoldova řádu, 1850 Vojenského řádu Marie Terezie (1899 v briliantech)⁵⁸ a v roce 1859 mu byl udělen řád Železné koruny II. třídy⁵⁹. Jako poslední člen šternberského rodu získal prestižní řád Zlatého rouna.⁶⁰ V pozdním věku se oženil s Luisou princeznou zu Hohenlohe-Bartenstein-Jagstberg (1840-1873), s níž měl pět potomků. Kromě rodového fideikomisního panství Častolovice-Zásmuky přešly do jeho vlastnictví též statky Pohořelice, Malenovice a Žirovnice. Leopoldův nejmladší bratr Alois, student práv, zemřel na „nervovou horečku“ již ve věku dvaceti let. Jeho tělo spočinulo v rodinné hrobce v Malenovicích.⁶¹

---

⁵⁷ Ke Zdeňkovi viz kapitola Osobnost Zdeňka Sternberga.

⁵⁸ Vojenský řád Marie Terezie (*Militärischer-Maria Theresien-Orden*) bylo nejvyšší a nejprestižnější vojenské ocenění, které v roce 1757 založila císařovna Marie Terezie na oslavu vítězství rakouských vojsk v bitvě u Kolína. Řád se uděloval důstojníkům, kteří prokázali neobvyklou odvahu v boji, a to bez ohledu na jejich věk, hodnost a postavení. Zpočátku měl řád dvě třídy: velkokříž a rytířský kříž. Roku 1765 byl ještě doplněn o střední komandérskou třídu. Jako zvláštní vyznamenání bylo navíc možné řád udělit s brilianty. J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 125-127.

⁵⁹ Rakouský císařský řád Železné koruny (*Österreichisch-Kaiserlicher Orden der Eisernen Krone*) byl založen v roce 1815 císařem Františkem I. Od svého založení se dělil na tři třídy: I., II. a nejnižší III. třídu. J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 131-132.

⁶⁰ Tento nejprestižnější řád monarchie získalo celkem 5 hrabat rodu Sternbergů. V roce 1687 to byl Oldřich Adolf Vratislav, 1699 Václav Vojtěch, 1763 František Filip, 1790 František Kristián a roku 1891 Leopold Mořic.

⁶¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 361, úmrtní oznámení Aloise Sternberga, kart. 28.

2. Šlechta v éře Rakouského císařství

Podobně jako ve století předchozích, tak i v období „dlouhého“ 19. století přetrvávala uvnitř rakouské šlechtické obce nekompromisní hierarchie, určená nepsanými pravidly, z nichž nejpodstatnější bylo stáří rodu a bezchybný původ, s nimiž šlo ruku v ruce náležitě ekonomické postavení urozených členů. Na území rakouské monarchie tak vedle sebe existovaly dva hlavní nekompatibilní šlechtické tábory, běžně nazývané první a druhá společnost.

K první společnosti se mohl počítat pouze šlechtic, který se prokázal bezchybným rodokmenem s minimálně šestnácti, v lepším případě dvaatřiceti či dokonce čtyřiašedesáti urozenými předky, a pouze takovéto osobě náleží označení aristokrat, jež bývá někdy chybně zaměňováno s pojmem šlechtic. Celá tato společenská vrstva čítala v rámci Rakousko-Uherska patrně kolem 470 rodin,⁶² jež vytvořily pevně uzavřený kruh, takřka nepřístupný všem níže postaveným obyvatelům monarchie. Pouze členové těchto rodin mohli dosáhnout vysokého postavení u císařského dvora, stát se c. k. komořím či dědičným členem panské sněmovny a být držitelem fideikomisu. Nejprominentnější částí této historické šlechty však bylo jen několik desítek rodů, označovaných jako vysoká šlechta. Tato elita patřila k panujícím či dříve panujícím dynastiím, všichni ostatní stáli až za nimi a dotvářeli tak zbytek urozené společnosti.

Mnohem početnější byla tzv. druhá společnost. Do této skupiny náleželi v naprosté většině šlechtici, kteří nepatřili k aristokratickým kruhům. Na její špici stály především rody nobilitované před vznikem Rakouského císařství (1804) a počítali se sem rovněž potomci starých šlechtických rodů, kteří uzavřeli „neplnohodnotný“ sňatek a proto byli z řad první společnosti vyloučeni. Jednou z podmínek (ne však nezbytně nutných) příslušnosti k této skupině byla držba velkostatku – její členy tak můžeme označit jako pozemkovou šlechtu.

Nižší složku druhé společnosti je možné pojmenovat jako nobilitu. Tato skupina byla mnohem různorodější a také početnější. Patří sem staré rody (avšak nepřilíš majetné) a také rodiny, které svůj titul získaly za zásluhy o vlast či dynastii. Jistě tedy nijak nepřekvapí, že charakteristickým znakem tohoto společenství byl právě výkon nějakého povolání.⁶³ Nejvýznamnější procento „nové šlechty“ představovali důstojníci a státní byrokraté. Vedle nich můžeme mezi nově nobilitovanými nalézt rovněž vynikající umělce, vědce, právníky,

---

⁶² GODSEY, Jr., William D., *Quarterings and Kinship: The Social Composition of Habsburg Aristocracy in the Dualist Era*, in: *The Journal of Modern History* 71/1999, s. 94-104.

⁶³ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 16-18.

univerzitní profesory, lékaře nebo politiky. Po finanční stránce na tom byli nejlépe zemědělstí podnikatelé, průmyslníci a velkoobchodníci, jež svým bohatstvím mnohdy převýšili nejednoho šlechtice a získání šlechtického titulu pro ně tak znamenal pouhé potvrzení jejich společenského vzestupu.⁶⁴ Někteří novošlechtici se snažili vyrovnat historické šlechtě tím, že kopírovali její životní styl – kupovali deskové statky, budovali honosná sídla či pořádali okázalé plesy – nikdy však jejího prestižního postavení nedosáhli a takřka po celé předminulé století zůstala mezi aristokracií a „novou šlechtou“ nepřekonatelná bariéra.

V období „dlouhého“ 19. století si rakouská monarchie prošla etapou bouřlivých proměn. Francouzská revoluce a následná vlna změn, jež se přehnala celou střední Evropou a vyvrcholila revolučním rokem 1848, se výrazně podepsala i na postavení šlechty a především pak její nejurozenější části.

V letech 1848-1849 vzala za své většina šlechtických výsad. Po zrušení poddanství se aristokracie změnila z pozemkové vrchnosti na obyčejné majitele velkostatků a ztratila většinu svých sociálních a ekonomických pozic. I přes to však můžeme říci, že jí zůstaly některé další výhody a privilegia, jež definitivně ztratila až po pádu monarchie. Významné postavení si uchovala především u dvora a její výjimečnost určoval i nadále urozený původ.

Šlechticům zůstalo rovněž právo užívat šlechtické tituly a šlechtické predikáty. Na území Rakouska byla šlechtická titulatura pětistupňová. Na vrcholu pomyslné pyramidy stáli ti, jež užívali titulu kníže (*Fürst*). Pod nimi nalezneme osoby s hraběcím titulem (*Graf*), kterých bylo podstatně více a stejně tak jako v případě titulu knížecího se i hraběcím honosili zejména příslušníci aristokracie. Na přelomu 19. a 20. století bychom v Čechách napočítali celkem 54 hraběcích rodů.⁶⁵ Nově nobilitovaným byl poměrně dostupný titul svobodného pána (*Freiherr*). Osoby, jež se pyšnily jednou ze tří výše zmíněných hodností, náležely k vyšší šlechtě. Za nimi pak stáli rytíři (*Ritterstand*) a na nejnižším stupni nalezneme prosté šlechtice (*Adelstand*). Dodejme, že v samotných Čechách žila poměrně malá hrstka urozených obyvatel. Po celé sledované období tvořila šlechta asi 0,5-1 % populace – kolem roku 1800 se mezi šlechtice mohlo počítat zhruba 23-45 tisíc osob, na konci sledovaného období to bylo asi 50-100 tisíc osob.

Šlechta si i nadále uchovala prestižní postavení v oblasti politiky, byť šlo často o úřady spíše symbolické nežli skutečné hodnoty. Působila v čele rakouských vlád, svůj význam měla v oblasti diplomacie, nemalý vliv si uchovala rovněž na zemských sněmech a v říšské radě. Umožňoval jí to kuriový volební systém a instituce dědičných členů v panské

⁶⁴ Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 25.

⁶⁵ Tamtéž, s. 27-28.

sněmovně.⁶⁶ Oproti první polovině 19. století však byla šlechta volena na základě pozemkového majetku,⁶⁷ nikoli dle svého statusu. Významná místa jí zůstala vyhrazena i v armádě a nejvyšší církevní hierarchii.

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 29.

⁶⁷ Ještě na konci 19. století představovala rozloha šlechtických velkostatků 35% veškeré pozemkové držby v Čechách. Tamtéž, s. 31.

3. Komtesa Terezie

Marie Sofie Terezie⁶⁸ hraběnka ze Stadion-Thannhausenu, pozdější hraběnka Sternbergová, se narodila 3. února 1819 v hlavním městě podunajské monarchie Vídně jako třetí dítě hraběte Filipa Stadion-Thannhausena (1780-1839) a jeho choti Marie Kunhuty, rozené hraběnky Kesselstattové (1795-1872).

Rodové kořeny Stadionů lze vystopovat již ve 12. století v oblasti někdejší římské Raetie (na území Grisonska) ve východním Švýcarsku. Ze svého rodového sídla – hradu Stadion nad Küblisem – se posléze přestěhovali do Švábska, kde vystavěli druhý hrad Stadion u Munderkingenu nad Dunajem.⁶⁹

Ve 14. století se rod rozdělil na dvě linie. Zatímco švábská větev vymřela v roce 1693, příslušníci linie alsaské obdrželi roku 1686 říšský stav svobodných pánů. Oněmi povýšenými byli kanovník Jiří Jindřich (*1640) a jeho mladší bratr Jan Filip (1652-1742), jimž byl poté v roce 1705 udělen císařem Josefem I. říšský hraběcí stav s predikátem Vysoce urozený (*Hoch- und Wohlgebohren*).⁷⁰

Roku 1696 byl alsaské linii stadionského rodu udělen český inkolát, neboli právo obyvatelské, které mj. jeho držitele opravňovalo k nabývání deskových statků⁷¹. V témže roce zemřel český šlechtic Volf Maxmilián Lamingen z Albernreutu, známý jako krutý potlačitel chodské rebelie zakončené popravou Jana Sladkého Koziny. Svě choti a dvěma dcerám zanechal poměrně rozsáhlé koutsko-trhanovské panství v západních Čechách, jež čítalo tři městečka, čtyřicet vsí, tři samostatné dvory a zámek Trhanov s dvorem. V červnu roku 1697 tyto statky zakoupil již výše zmíněný Jiří Jindřich hrabě Stadion, a to údajně v hotovosti za cenu 560 000 zlatých a 1000 zlatých klíčného. V roce 1711 tyto statky postoupil svému bratru Janu Filipovi.

Jan Filip hrabě Stadion (1652-1742) spravoval zděděné statky až do své smrti. Dožil se vysokého věku 89 let a zanechal po sobě početné potomstvo. Se svými třemi manželkami měl totiž celkem 24 dětí, a není proto nijak překvapivé, že právě v této době se stadionský rod rozdělil do dvou linií. Z jeho sedmi dospělých synů jich pět zasvětilo svůj život církevní kariéře, zbývající dva zajistili pokračování rodu. Starší Fridrich Anton (1691-1768) stál u

---

⁶⁸ Ve vlastní rodině a v blízkém kontaktu s přáteli byla hraběnka oslovoována jménem Terezie (resp. Theresia / Resi) a toto oslovení bude zachováno i v následujícím textu.

⁶⁹ *OSN*, díl XXIII, s. 1022; *SN*, díl VIII, s. 953.

⁷⁰ J. PELANT, *O stadionských archiváliích a knihách*, s. 5.

⁷¹ Teprve držitel takového statku byl oprávněn účastnit se zemských sněmů a ucházet se o zemské úřady.

zrodu linie označované jako Stadion-Warthausen (vymřela 1906), jeho nevlastní bratr Filip Hugo (1720-1785) pak založil mladší větev Stadion-Thannhausen (vymřela 1908).

Ve svých rukou shromáždili Stadionové poměrně velké bohatství. Vlastnili nejen české statky Kout a Trhanov, ale rovněž i panství ve Švábsku, Bavorsku (do r. 1806) a Württembersku (do r. 1785), a také jeden měšťanský dům v Mohuči (ztracen za napoleonských válek). Všechnen tento majetek byl součástí rodinného fideikomisu, jenž byl zřízen na základě závěti Jana Filipa Stadiony z roku 1735. České statky Kout a Trhanov si obě vzniklé linie rozdělily, avšak ve skutečnosti byly spravovány společně.⁷²

Války s revoluční Francií a následně s Napoleonem Bonapartem zásadním způsobem změnilly suverénní postavení aristokratů někdejší Svaté říše římské. Mezi lety 1803-1815 o svou svrchovanost v rámci bývalé říše přitom nepřišlo pouze několik hrabat a knížat, ale desítky dynastií. Jelikož však v nově vzniklém Rakouském císařství neexistovala žádná svrchovaná území a šlechta dědičných zemí byla z právního hlediska rovnocenná se šlechtou říšskou, nenastaly v oblasti práv tzv. mediatizovaných říšských rodů žádné výraznější změny. Jejich výsady byly navíc zaručeny článkem XIV závěrečných akt Vídeňského kongresu z 8. června roku 1815. Příslušníci mediatizovaných rodin žádali na základě tohoto výnosu především uznání jejich rovnorodosti, potvrzení svébytnosti rodů, osvobození z vojenské služby a privilegované soudní postavení.

Pro příslušnost k mediatizovaným rodům byl rozhodující virilní nebo kuriální hlas na někdejším říšském sněmu, výsadní právo bývalých říšských suverénů. Pevnou hranicí byl stanoven 6. srpen 1806, přičemž skutečnost, že někteří (mj. i Stadionové) po tomto datu svá říšská území prodali, případně o ně byli jakkoli připraveni, nehrálo žádnou roli.

Bývalým svrchovaným hrabatům se oproti někdejším říšským vladařům s titulem knížete zdaleka nedostávalo takové pozornosti. Příznivá změna v tomto ohledu nastala až v roce 1829 v souvislosti s rozhodnutím spolkového shromáždění Německého spolku, kdy bylo stanoveno, že mediatizovaná říšská hrabata obdrží stejné výsady jako bývalé říšské knížecí rody, aby tak došlo k zajištění jejich rovnocennému postavení s ostatními panovnickými dynastiemi. Na rozdíl od knížat ovšem nenáležel k vysoké šlechtě celý rod, nýbrž pouze hlava hraběcího rodu, již byl také přiznán titul Osvícenost (*Erlaucht*) a nárok užívat v erbu zvláštní korunu (*Erlauchskrone*) vycházející z knížecího pláště. Toto privilegium náleželo jak starší stadionské linii Stadion-Warthausen, tak mladší pošlosti

---

⁷² J. PELANT, *O stadionských archiváliích a knihách*, s. 3-7.

Stadion-Thannhausen, a rovněž i kupříkladu jedné z větví šternberského rodu – damiánské linii Sternberg-Manderscheid.⁷³

Dvěma syny Filipa Huga (1720-1785) se linie Stadion-Thannhausen rozštěpila do dalších dvou větví. Linie jeho mladšího syna Emericha Jana (1766-1817) vymřela po meči jeho vnukem Filipem Františkem Josefem (1847-1908), a s jeho skolem zanikl i celý rod hrabat Stadionů. Jméno rodu a rovněž i jeho statky Trhanov a Kout na Šumavě převzal nakrátko polský rod hrabat Rzyszczewských.⁷⁴ Jeho členové vlastnili stadionské dědictví do roku 1918,⁷⁵ kdy přešlo do rukou Schönbornů. Posledním pánem na panství Stadionů v Čechách se stal Gerolf Max Schönborn; vlastnil je do konce druhé světové války.⁷⁶

Starší větev rodu založil Emerichův bratr Jan Jiří (1749-1814). Pokračovatelem této linie byl jeho syn Filip hrabě Stadion-Thannhausen (1780-1839), otec komtesy Terezie. V roce 1815 se hrabě oženil s Marií Kunhutou hraběnkou Kesselstattovou (1795-1872). Když se ve Vídni dne 3. května 1819 narodila budoucí hraběnka Sternbergová, vychovávali její rodiče již své dvě starší děti. Nejstarší Sofie⁷⁷ (1816-1874) přišla na svět již půl roku po svatbě, v roce 1817 se pak manželům narodil vytoužený dědic, syn Karel Fridrich (†1898), který však nakonec zůstal svobodný. Po narození Terezie přišla na svět opět dcera, Anna Marie (1820-1870), jež byla jakožto nejmladší z dcer předurčena pro duchovní dráhu. Po jejím narození následovalo několik nepříliš radostných let, během nichž hraběnka porodila dalších pět dětí⁷⁸, avšak ani jednomu z nich nebyl vyměřen příliš dlouhý život. Sourozenecký kruh uzavřel roku 1833 poslední potomek, syn Eduard⁷⁹ (1833-1884).

Z dochovaného materiálu ve šternberském rodinném archivu nelze sice podat nijak vyčerpávající analýzu útlého dětství a výchovy Terezie hraběnky ze Stadion-Thannhausenu, přesto si lze na základě všeobecných šlechtických zásad alespoň částečně představit, jak taková výchova v aristokratických kruzích probíhala.

Je více než pravděpodobné, že po narození byla svěřena do péče kojné. Výživa vlastního dítěte byla činnost přijatelná snad pro měštku, nikoli však pro dámu z nejvyšších

⁷³ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 44-46.

⁷⁴ P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 267.

⁷⁵ SAK, Robert – BEZECNÝ, Zdeněk, *Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*, Praha 2000, s. 71.

⁷⁶ P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 252.

⁷⁷ Izabela Marie Sofie, palácová dáma, v roce 1842 se ve Vídni provdala za Josefa Adama hraběte Rzyszczewského (1813-1884). SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 375, svatební oznámení Sofie ze Stadion-Thannhausenu a Josefa Adama hraběte Rzyszczewského, kart. 34.

⁷⁸ Alfred (* asi 1822, † záhy), Pavlína Everilda (*1824, †1831), Hugo (* asi 1826, † záhy), Alfred (* 1826, † před 1829), Filip (* asi 1830, † záhy).

⁷⁹ Celým jménem Eduard Josef Filip, c. k. komoří, rytmistr v záloze, v roce 1862 se ve Vídni oženil s Ludovikou princeznou Lobkoviczovou (1838-1907). *Almanach českých šlechtických rodů* (ročník 2001), s. 384.

kruhů.⁸⁰ Kojení narušovalo stereotypy každodenního života, nedovolovalo matce strávit poklidnou noc a nutilo ji vstávat za svítání. Za dobrou kojnou byla považována mladá a silná venkovanka. Její vlastní potomek měl být přibližně stejně starý jako budoucí svěženec a byl živěn uměle, jelikož se neslušelo, aby vedle malého aristokrata kojila zároveň své vlastní dítě.⁸¹ V příhodnou dobu byla kojná vystřídána chůvou, ve věku tří až šesti let se pak u dětí začínalo s pravidelnou výchovou.⁸² Urozeným dívkám zajistila patřičné vzdělání guvernanta, zpravidla neprovdaná měšťanská dívka, jež vedla výuku za zdmi šlechtického sídla, tedy mimo veřejné školy, což můžeme považovat za jeden z odlišujících se znaků od nižších společenských vrstev. Na domácí vzdělání pak mohl navázat pobyt v klášterní škole⁸³. Tuto skutečnost nemůžeme sice u samotné Terezie nijak potvrdit ani vyvrátit, je však nesporné, že se jí dostalo dobré výchovy a vzdělání, jak se na dívku jejího postavení slušelo.

Nejvýznamnějším, a takřka jediným pramenem umožňujícím nahlédnout do dětství a mládí komtesy Terezie je deník mapující epizody z jejího života mezi lety 1830-1839.⁸⁴ První deníkové zápisky nalezneme na několika k sobě svázaných listech, volně vsunutých do samotné deníkové knihy. Příhodným impulzem k napsání těchto prvních řádků se pro Terezii stala cesta z koutského panství do Vídně. Vznik některých deníků jako deníku cestovního, případně kombinace s deníkem osobním, přitom nebylo nic ojedinělého⁸⁵. Je velmi pravděpodobné, že tyto první hraběňčiny záznamy vznikly z popudu dospělého příbuzného či vychovatelky. Vedení deníku totiž dle všeho patřilo k povinnostem každé urozené dívky zhruba od věku dvanácti až čtrnácti let⁸⁶. Samotná vázaná knížka je pak již ryze deníkem osobním.

Podívejme se také na vnější formu samotného zápisníku. V porovnání s dnešními diáři sice není jeho podoba nikterak oslnivá, přesto však na první pohled zaujme hnedou vazbou s ornamenty, stříbrnou kovovou svorkou ve tvaru srdce a zlacenou ořízkou jednotlivých listů. Pevná kvalitní vazba umožnila uchovat písemnosti ve správném chronologickém sledu až do dnešních dnů, listy v diáři jsou pak bez jakéhokoliv předtisku či linkování.

Rozsah jednotlivých zápisů je různý. Prvotní záznamy z cest, zachycené na volných listech, mají podobu strukturovaného textu. V samotné vázané knize (osobním deníku) mají

---

⁸⁰ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 109-110.

⁸¹ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 146-147.

⁸² Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 82.

⁸³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 206.

⁸⁴ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 363, deníkové záznamy, kart. 29. Deník je nestránkovaný.

⁸⁵ M. LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“, s. 23.

⁸⁶ Tamtéž, s. 42.

zápisky rozličný rozsah. Je zajímavé, že postupem času se jejich pečlivost a obsáhlost začíná spíše zmenšovat a ke konci deníku se hraběnka již omezuje pouze na jednoduché záznamy. Úměrně ke zkracování jednotlivých zápisů se zhoršuje i úhlednost písma, přesto však můžeme říci, že je Tereziino písmo poměrně dobře čitelné. Není nijak překvapující, že jazykem jejího deníku je francouzština, do níž zcela typicky pronikají lexikální výpůjčky z němčiny. Čistě německý text se objevuje pouze v případě prvních záznamů z roku 1830. V zápisech z následujících let již Terezie zcela přechází do francouzského jazyka. Německé zápisky z pozdějších let jsou svým rozsahem zanedbatelné a až na několik výjimek⁸⁷ se omezují pouze na pár řádků, přičemž opět následuje převládající text ve francouzštině. Pozornému čtenáři neuniknou ani anglicky psané verše⁸⁸, které tak dokládají mnohostranné jazykové vybavení mladé šlechtičny.

Charakteristickým rysem takového deníku je pravidelnost zápisů, jež samozřejmě nemusí být (a často ani dost dobře nemohly být) každodenní. Obecně lze konstatovat, že dennodenní zápisy prováděly autorky při zahájení psaní, případně pisatelky cestovního deníku, pokud jim v tom nezabránily útrapy spojené s cestováním. V případě deníku osobního (pokud byl založen z vlastní vůle) se první týden psaní nesl zpravidla v duchu podrobných a rozsáhlých každodenních záznamů.⁸⁹

Samotná hraběnka Terezie nebyla zřejmě příliš nadšenou pisatelkou deníku. Její prvotní záznamy jsou omezeny pouze na popis dvou krátkých cest, jež líčí průběh přesunu z jednoho rodového sídla do jiného. Průběh první, třídní cesty (z Koutu do Vídně v roce 1830) je sice rozepsán po každém dni, zřejmě se však jedná o řádky napsané v rámci vzdělávacího procesu, a nikoli z vlastního rozhodnutí. Ze samotného textu a také vzhledem k úhlednosti písma vyplývá, že se pravděpodobně jedná o přepis z nějakého zběžně napsaného konceptu, což nebyvalo nic neobvyklého. Na tyto německy psané řádky navazuje popis cesty z roku 1832 (opět z koutského panství a patrně rovněž do Vídně), který je již jazykově francouzský, prolunutý pouze několika málo výrazy převzatými z němčiny⁹⁰. Již po dvou dnech líčení průběhu této cesty ukončuje komtesa psaní se slovy: „Nebudu pokračovat

---

⁸⁷ Souvislejší německý text nalezneme u záznamů z 21., 22. a 23. června 1835, a dále např. v druhé části zápisu z 16. července téhož roku, nicméně i zde nalezneme vsunutá slova či věty z francouzštiny. Němčina se rovněž objevuje u citací německého textu, zřejmě úryvků z četby.

⁸⁸ Terezie si do deníku opsala text anglické dětské říkanky *The Cat and the Fiddle*, zápis je bez datace. Z pozdější doby zde nalezneme citaci z Anny Greyové, opět bez datace zápisu.

⁸⁹ M. LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“, s. 90-91.

⁹⁰ Např. *Schnitzel, Strakonitz*.

v tomto deníku, protože je příliš zima a moje ruce jsou příliš zmrzlé na to, abych mohla psát, protože vždycky píšu v kočáře⁹¹.

Zápisky začínají odjezdem z Koutu na Šumavě 30. listopadu 1830 (Terezii bylo v té době jedenáct let a takřka deset měsíců). O osobnosti samotné pisatelky, o jejích pocitech a strastech, zde žádné výpovědi nenalezneme. Obsahem zápisků je pouze fádňi popis cesty, doplněn informacemi z oblasti gastronomie⁹². Dozvídáme se tak, že první den urazili trasu přes Klatovy, Horažďovice, Strakonice a Vodňany až do Českých Budějovic, kde přenocovali. Následujícího dne jeli do Třeboně, a odtud až do Černé v Pošumaví, kde překročili hranice Čech. Cesta pak pokračovala do Schremsu, a odtud dále přes Schwarzenau a *Göhfritz*⁹³ až do Hornu. Třetí den projeli přes *Meissau*⁹⁴, Weikersdorf, Stockerau a Enzersdorf, a odtud se „šťastně navrátili do Vídně“. Obdobnou trasu sleduje i popis cesty z roku 1832, a to až do Budějovic, kde jsou zápisky ukončeny. Po cestě je samozřejmě doprovázelo služebnictvo. V zápiscích je zmíněn kuchař, a také jistá slečna Dumenil, snad vychovatelka mladé dámy.

Mnohem více než poznámky z cest vypovídají o soukromém životě komtesy její zápisky v osobním deníku. Nicméně ani v tomto případě rozhodně nenalezneme žádné strhující a rozsáhlé záznamy o vnitřním světě mladé šlechtičny, natož pak záležitosti čistě intimního rázu. Zápisky nám dávají nahlédnout především do oblasti jejích zájmů, přijatých i uskutečněných návštěv, plesové sezony a večírků, a rovněž dávají poznat osoby, jež se vyskytovaly v jejím blízkém okolí.

Příhodným impulzem pro zahájení psaní se stal pro hraběnku příchod nového roku – roku 1835.⁹⁵ Zdali stránky deníku začala naplňovat z vlastního rozhodnutí nebo na základě rozhodnutí dospělého, snad i pod jeho následným dohledem, není zcela jasné. Vzhledem ke stručnosti již prvních zápisů se přikloníme spíše k druhé variantě. Je rovněž pravděpodobné, že byl zápisník jejím vánočním dárkem. Tak jako většina deníků urozených dam, sleduje i Tereziin členitou strukturu aristokratického roku, v němž byly pro každé roční období často typické odlišné aktivity.

---

⁹¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 363, deníkové záznamy, kart. 29.

⁹² Můžeme se tak například dočíst, že 30. listopadu 1830 v Horažďovicích poobědvali krupicovou polévku, hovězí maso s křenem, mrkev s klobásou a indiána s kompotem. Téhož dne večereli v Českých Budějovicích kuřecí polévku, srnu, telecí pečení a kompot. Podobné složení jídelníčku se objevuje i v ostatních dnech. Tamtéž.

⁹³ Zde je patrně míněn *Göpfritz an der Wild*.

⁹⁴ Správně *Maissau*.

⁹⁵ První zápis do osobního deníku je datován přímo k 1. lednu 1835. Terezie zaznamenala tyto poněkud skrovné informace: „Maminka zůstala doma. Přišla hraběnka Erdödy s Marií. Prohlížely jsme si Fritzovy rytiny“. SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 363, deníkové záznamy, kart. 29.

Na jaře se šlechta stěhovala na svá venkovská sídla, aby zde strávila nejteplejší měsíce v roce. Podzim přilákal mnohé aristokraty do jejich loveckých revírů, zimní společenská sezona zase náležela Vídní či Praze, a to většinou od prosince do dubna.⁹⁶ Jak vyplývá z hraběnciných deníkových záznamů, v letních měsících pobývala mladá komtesa nejčastěji na rodovém statku Kout na Šumavě, společenskou sezonu trávila se svou rodinou ve Vídni.

V prvních měsících roku dominovaly v nejvyšší společnosti především okázalé plesy. I přes prvotní (a většinou i následný) nepřilíh ohromující popis více či méně významných událostí v hraběncině životě lze konstatovat, že právě období zimní společenské sezony věnuje ve svém deníku nejvíce řádků.

Prvním opravdovým uvedením mladé aristokratky do společnosti mělo být její představení u dvora, obvykle ve věku šestnácti let, a to na dvorském bále⁹⁷. Hojně navštěvované byly také plesy v jednotlivých šlechtických palácích, mladé dámy navštěvovaly rovněž *Kinderbaly*. Vždyť umět tančit patřilo bezesporu k nezbytným dovednostem každé urozené dívky. A právě samotné plesy, případně taneční soaré, jsou na stránkách jejího deníku zmiňovány a komentovány nejčastěji.

Jistě nijak nepřekvapí, že svou pozornost upřela komtesa zejména k samotným jménům jednotlivých tanečníků. Pro rok 1838 je dokonce na plných jedenácti stranách vypsán prostý výčet navštívených plesů, a především tanečních partnerů. Mezi jejími vyvolenými k tanci se objevují i příslušníci těch nejvýznamnějších šlechtických rodů. Často je zmiňováno jméno Rudolfa a Hermana Czernina, Ludvíka Paara, Dominika Wrbný, Františka Stadionu či Alfréda Windischgrätze. Velmi častá jsou pak především jména příslušníků knížecího rodu Fürstenbergů⁹⁸, některá naopak není možné identifikovat (Goold, Gallenberg či Gyula). Vedle více či méně velkolepých plesů patřila ke společenské sezoně rovněž návštěva divadel, hudba a salony.

Návštěvy divadelních představení se mezi šlechtičkami těšily velké oblibě, zmínky o nich nalezneme i ve většině jejich deníků.⁹⁹ Vídeňská divadelní scéna nepochybně nabízela rozmanité kulturní vyžití, častou návštěvníci zdejších inscenací byla i samotná hraběnka. Výjimkou nebyly ani opakované návštěvy oblíbené hry. Velmi se jí zalíbilo uvedení hry

---

⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*, Praha 2006, s. 47.

⁹⁷ M. LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“, s. 208.

⁹⁸ Nalezneme zde jména Ernsta, Karla, Pepiho a Františka Fürstenberga. Pravděpodobně synové Fridricha Karla knížete Fürstenberga (1774-1856).

⁹⁹ M. LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“, s. 210.

rakouského dramatika Franze Grillparzera *Der Traum ein Leben*,¹⁰⁰ „hodně zábavnou“ shledala komtesa první část veselohry *Nummer 777*¹⁰¹ od Karla Augusta Lebrüna, své nadšení projevila také po zhlédnutí opery *L'elisir d'amore*¹⁰² od Gaetana Donizettiho. Dokázala rovněž ocenit herecký výkon madame Crelinger¹⁰³ v roli Conradina¹⁰⁴ či zpěv operních pěvkyně Belliniho opery *La sonnambula*.¹⁰⁵ V dalších letech si hraběnka zaznamenala například návštěvu představení *Reise nach der Stadt*¹⁰⁶ nebo *Die gefährliche Tante*¹⁰⁷, avšak ani u jednoho nenalezneme osobní názor pisatelky či zamyšlení nad výkonem účinkujících.

Vídeňská aristokratická společnost propadala v období masopustu rovněž divadlu amatérskému. Velkému zájmu se často těšily tzv. živé obrazy, pantomimická ztvárnění historického výjevu, vyjádření úryvku z literárního díla či znázornění scény dle vlastní fantazie účinkujících. Koncem ledna 1835 si jednu takovou roli zahrála i Terezie. „Pořádali jsme soaré. Erdödyovi, Nanny Lich[tensteinová], Gabriela a Aglae F[ürstenbergovy] a my jsme hráli živé obrazy.“¹⁰⁸ Jaké role se komtesa zhostila, se již bohužel nedozvídáme.

Každodenní život mladé hraběnky Stadionové se rovněž skládal z návštěv. Takovéto společenské styky probíhaly samozřejmě především v rámci její společenské vrstvy. Na stránkách deníku jsou tak zachycena jména jejích současníků, urozených přítelkyň a známých. Detailnější informace, projevy závisti či pomluvy, bychom zde však hledali jen stěží. Záznamy dokládají časté styky zejména s Nanny Liechtensteinovou¹⁰⁹ a Gabrielou Fürstenbergovou¹¹⁰, jež byly nepochybně jejími nejbližšími přítelkyněmi.¹¹¹ Často jsou

---

¹⁰⁰ Deníkové záznamy, zápis z 16. ledna 1835. Název hry je rovněž poznamenán 20. února 1837.

¹⁰¹ Tamtéž, zápis z 26. dubna 1835. Hra je zaznamenána také 8. března 1837.

¹⁰² Tamtéž, zápis z 11. dubna 1835.

¹⁰³ Auguste Crelinger (1795-1865), slavná německá herečka, představitelka rolí Shakespeara, Grillparzera, Schillera, Goetheho aj.

¹⁰⁴ Deníkové záznamy, zápis z 22. května 1835. Postavu Conradina se nepodařilo v žádné divadelní hře dohledat.

¹⁰⁵ „Byli jsme na Náměsíčné. Je to kouzelná opera. Madame Schütz a Poggi zpívaly velmi dobře.“ Tamtéž, zápis z 18. května 1835. Opera Vincenza Belliniho (1801-1835) „Náměsíčná“ měla poprvé svou premiéru v roce 1831.

¹⁰⁶ Tamtéž, zápisy ze 7. a 16. prosince 1836 a z 2. ledna 1837. Jedná se o inscenaci divadelní hry Augusta Viléma Ifflanda (1759-1814), německého herce, dramatika a režiséra.

¹⁰⁷ Tamtéž, zápisy z 15. a 24. února 1837. Autorem veselohry je Albín Jan Baptista Meddlhammer.

¹⁰⁸ Deníkové záznamy, zápis z 25. ledna 1835.

¹⁰⁹ Anna (Nanny/Nanni) Liechtensteinová (1820-1900), roku 1841 provdaná za Ferdinanda hraběte Trauttmansdorff-Weinsberga.

¹¹⁰ Gabriela Fürstenbergová (1821-1895), provdaná za hraběte Alfonse Pallaviciniho.

¹¹¹ Na tyto dvě dámy pamatuje hraběnka i ve své závěti, každé odkazuje upomínkový předmět. SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, závěť (opis) z 8. května 1864, kart. 29. Mezi archiváliemi je rovněž uložen lístek s obrázkem květiny a se vzkazem: „Vždy Vaše upřímná přítelkyně Nanni Lichtensteinová“, opět dokládající blízký vztah k této dámě. Tamtéž, inv. č. 362, Anna Liechtensteinová Terezii, b. d., kart. 29.

rovněž zmiňována jména Aglae Windischgrätzové¹¹², Marie Thürheimové¹¹³ či Karoliny Clamové¹¹⁴.

Neodmyslitelnou součástí jejich záznamů jsou i zmínky o nejbližších příbuzných. Nicméně ani rodinné vztahy nejsou opět nijak podrobně rozváděny. Často je zaznamenána návštěva babičky, občas Terezie prohodí zmínku o návštěvě tet a strýce. Sdělení o matce jsou omezeny na poznámky, že „zůstala doma“, případně informují o její nemoci, opět však bez dalších podrobností. Zápisky rovněž nevyprávějí nic o jejím vztahu k sourozencům, byť byly s největší pravděpodobností přátelské.

Tok všedních dnů příjemně narušovaly dny sváteční. Ve šlechtickém prostředí, orientovaném na katolickou víru, byla věnována velká pozornost zejména církevním svátkům. V Tereziině deníku tak nechybí zaznamenáno zejména období kolem nejvýznamnějšího křesťanského svátku – Velikonoc, jež bylo rovněž příhodným okamžikem k návštěvě kostela¹¹⁵. Na Bílou sobotu byla komtesa na slavnosti vzkříšení, velmi dobře se bavila na Boží hod velikonoční, kdy se u nich pořádalo soaré. O Velikonočním pondělí navštívila koncert, zmíněn je dobově oblíbený skladatel Thalberg¹¹⁶. Sváteční den završila návštěva divadla, hraběnka zde zhlédla inscenaci hry *Garrick in Bristol*,¹¹⁷ údajně již potřetí, přesto jí stále přišla „velmi zábavná“. Zcela opomenuty naopak zůstávají vánoční svátky.

V průběhu 19. století se také upevňoval zvyk slavit narozeniny a jmeniny. Ve svém deníku Terezie poznamenala své šestnácté narozeniny, z dárků uvedla „mnoho portrétů do svého alba“¹¹⁸. Neopomněla zmínit ani matčiny¹¹⁹ a otcovy jmeniny. „Dnes má tatínek svátek. (...) Také jsme u něho [v jeho pokojích] společně posnídali.“¹²⁰ Do programu slavnostního dne, jakým byly jmeniny komtesy Terezie, se zařadilo i oblíbené amatérské divadlo. Při této příležitosti byly zinscenovány veselohry od Augusta von Kotzebue *Der Gefagnene* a *Die gefährliche Nachbarschaft*. Mezi účinkujícími překvapivě nenalezneme příbuzné a známé s modrou krví, nýbrž jména osob neurozeného původu, zřejmě služebných. Na jiném

---

¹¹² Aglae Windischgrätzová (1818-1843), dcera Alfréda Windischgrätze (1787-1862), rakouského polního maršála a slavného generála z červnových povstání v Praze roku 1848.

¹¹³ Pravděpodobně Marie Leopoldina Thürheimová (1817-1886), provdaná Starhembergová.

¹¹⁴ Karolína Marie Clam-Martinitzová (1822-1898), provdaná za Leopolda Lva hraběte Thun-Hohensteina.

¹¹⁵ Návštěvu kostela zmiňuje Terezii na Velký pátek 17. dubna 1835.

¹¹⁶ Sigismond Thalberg (1812-1871) byl významný klavírní virtuóz, svého debutu dosáhl v roce 1836.

¹¹⁷ Veselohra pojednávající o britském herci Davidu Garrickovi (1717-1779) od Jana Ludvíka Deinhardsteina (1794-1859), rakouského spisovatele, literárního kritika, dramatika a dvorního úředníka.

¹¹⁸ Deníkové záznamy, zápis z 3. února 1835.

¹¹⁹ Tamtéž, zápis z 3. března 1835.

¹²⁰ Tamtéž, zápis z 1. května 1835.

programu je uveden jednoaktový kus *Nummer 777* a *Der Educationsrath*.¹²¹ V deníku nechybí ani zmínka o velkolepé podívané, jakou byla svatba. Komtesa zaznamenala svatbu Leontýny Metternichové¹²², jíž se však zřejmě neúčastnila.¹²³ O oddanosti habsburskému rodu jistě svědčí obava o zdraví samotného císaře Františka I., jíž vyjadřují záznamy „císař je vážně nemocný, bojíme se o něj“, následujícího dne pak slova „císař je velmi nemocný“. Dne 2. března následuje sdělení „dnes v noci císař zemřel, jsem z toho rozrušená“. Zmíněn je i pohřeb zesnulého monarchy, bohužel však opět v co možná největší míře stručnosti: „Dnes byl císař pohřben. Nemohla jsem jít jinak než se skloněnou hlavou, takže jsem nic neviděla“.¹²⁴ Mezi zápisky je rovněž zaznamenán skon arcivévody Antonína¹²⁵.

Společenskou sezonu ve Vídni, vyplněnou okázalými plesy, tanečními soaré, návštěvami divadel či koncertních sálů, vystřídal s příchodem teplých dnů pobyt na koutském rodovém sídle v jihozápadních Čechách. Tento šlechtický fenomén stěhování lze vysledovat i v samotném Tereziině deníku. Koncem května 1835 zmiňuje přípravy „na cestu do Čech“¹²⁶, samotnou cestu dokonce zpětně popsala těmito řádky: „Z Vídně jsme odjeli 2. června v šest hodin ráno. Naše cesta byla opravdu hrozná; strávili jsme noc v kočáře. Ve Schwarzbachu [dnes Černá v Pošumaví] nás čekal papá a Valther. Do Koutu jsme dorazili druhého dne večer v 10 ½. Než jsem šla v 11 hodin spát, tak jsem se už jen umyla“¹²⁷.

Po 21. červenci následuje v psaní delší pauza, samotnou Terezií nijak nekomentovaná, a tak se o důvodech jeho přerušení můžeme pouze domýšlet. K opětovnému zahájení psaní přivedl komtesu opět až začátek společenské sezony v prosinci 1836 – pauza v psaní tak trvala celých jeden a půl roku. Samotné zápisky jsou omezeny pouze na krátká, často jednoslovná sdělení. Návštěvy plesů a divadel se opět střídají s návštěvami urozených

---

¹²¹ Veselohra o jednom dějství od A. von Kotzebue. SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, programy divadelních představení k oslavě jmenin komtesy Terezie, kart. 29.

¹²² Leontýna kněžna Metternich-Winneburgová (1811-1861), dcera známého kancléře Klementa Václava Lothara Metternicha, provdaná za uherského hraběte Moritze Sándora ze Szlavnicze. O jejich dceři, kněžně Pavlíně Metternich-Sándorové podrobně viz: POKORNÝ, Pavel, *Kněžna, která zastínila císařovnu. Paulina Metternich-Sándorová (1836-1921)*, in: *Dějiny a současnost* 4 (2010), s. 22-25.

¹²³ Deníkové záznamy, zápis z 8. února 1835.

¹²⁴ Tamtéž, zápisy z 28. února a 1., 2. a 7. března 1835.

¹²⁵ Tamtéž, zápis z 2. dubna 1835. Antonín Viktor Habsbursko-Lotrinský (1779-1835) byl syn Leopolda II. a Marie Ludoviky Španělské, od roku 1804 velmistr Řádu německých rytířů, v letech 1816-1818 lombardsko-benátský vicekrál.

¹²⁶ Tamtéž, zápis z 26. května 1835.

¹²⁷ Tamtéž, zápis z 5. června 1835.

přátel¹²⁸ a babičky, objevují se i sdělení, že zůstala doma. S odchodem zimních měsíců roku 1837 definitivně končí i zápisky z Tereziina osobního života.¹²⁹

Deníkové záznamy rovněž spolehlivě dokládají některé zájmy a dovednosti urozené dámy. Kosmopolitismus aristokracie předpokládal znalost několika živých jazyků, a tak se i Terezie, stejně jako každá jiná mladá šlechtična, musela vzdělávat v cizí řeči. S jistotou u ní můžeme potvrdit znalost tří jazyků – němčiny, pravděpodobně jejího mateřského jazyka, francouzštiny, nositelky elegance a nástroje identifikace její sociální skupiny, a angličtiny. Zcela běžné bylo rovněž ovládnutí některého hudebního nástroje – u hraběnky to byl klavír a cembalo¹³⁰. Do učebních plánů dívčího vzdělání patřila také výuka kreslení a malování. Několik jejích kreseb nalezneme i na stránkách deníku¹³¹. Předpokládat můžeme rovněž vzdělávání v krasopisu, náboženství, zpěvu či jízdě na koni, některé dívky našly zálibu v ručních pracích, zahálka a nečinnost rozhodně nebyly u urozených dívek trpěny. V učebním programu nechyběly ani předměty běžné pro výuku na dnešních školách. Pozornost byla věnována dějepisu a zeměpisu, objevuje se i výuka dějin umění.¹³² Před polovinou 19. století se ve středoevropských šlechtických kruzích stává samozřejmostí také poznávací cesta, jež měla dovršit celé vzdělání urozené dívky.¹³³ Doklad o takové cestě sice u Terezie chybí, to ji ovšem nevylučuje.

Deníkové zápisky dokládají rovněž její účast při různých hrách. Zaznamenána je partie biliáru¹³⁴, hrála dobově oblíbený whist¹³⁵, bavila se při dětské hře na slepou bábu¹³⁶ a s přáteli si rovněž zahrála šarádu¹³⁷.

Sečtělé dámy 19. století využívaly svých jazykových znalostí také při četbě knih, jež jim tak otevíraly cestu k rozmanité literatuře evropského romantismu. Zápisy o četbě nalezneme i v Tereziině deníku, nechybí zde seznamy přečtených knih ani úhledně opsané řádky z oblíbených děl, jež opět dokládají široké jazykové spektrum mladé dívky. Ve svém deníku zachytila ve francouzském překladu úryvek ze Shakespearova Hamleta, v jazyce

---

¹²⁸ Často je zmiňována např. návštěva u Metternichových.

¹²⁹ Poslední informace o soukromé každodennosti pisatelky je datována k 24. dubnu 1837.

¹³⁰ „Začala jsem svůj koncert pro klavír.“ Zápis z 6. února 1835. Dále např.: „Přišla k nám M^d [madame] Ludvigová, jedna nebo dvě lekce na koncert.“ Zápis z 10. března 1835. Z 15. března 1835 pak záznam: „Nanny L[jiechtensteinová] na cembalo a já na druhé, (...)“

¹³¹ Tereziiny kresby viz Obrazová příloha, obr. 2, 3, 4.

¹³² M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 67-68.

¹³³ M. LENDEROVÁ – J. PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu*, s. 52.

¹³⁴ Zápis ze 4. července 1835.

¹³⁵ Zápis z 21. července 1835.

¹³⁶ Zápis z 6. ledna 1835.

¹³⁷ Zápis ze 4. ledna 1835.

originálu zaznamenala řádky z knihy Viktora Huga¹³⁸, nechybí zde ani německy psaná část Goethovy balady *Erlkönig*, a to dokonce na dvou místech. Se zájmem četla v originále díla anglicky píšících klasiků, oblíbila si zejména historické romány Waltera Scotta (*Waverley*, *The Pirate*, *Guy Mannering*), přečetla *Pride and Prejudice* Jane Austenové, vedle toho sáhla rovněž po *Marriage in high life* od lady Scott. Vedle díla *O'Donnell*, napsaného irskou spisovatelkou lady Morgan, uveďme ještě dílo skotského básníka Jamese Macphersona, proslulého „objevitele“ staré gaelské poezie *The Poems of Ossian* (svůj literární padělek uveřejnil v roce 1760). Velmi si oblíbila díla amerického spisovatele Coopera, některé z jeho románů přečetla rovnou třikrát.

Ve francouzštině zdolala Balzacovo *La Recherche de l'Absolu*, cestopisy *Impressions de voyage* od Alexandra Dumase st., zajímal ji rovněž výbor z korespondence paní de Sévigné i módní výchovný román *Adèle et Théodore* madame de Genlis.

Z německé četby zmiňme *Die Verlobten*, překlad italského historického románu „I promesi sposi“ od Alessandra Monzoniho či *Der schwarze Zwerg* od oblíbence Waltera Scotta. Mezi romány je uveden i cestopis Karla Heilbronnera *Cartons aus der Reisemappe eines deutschen Touristen* z roku 1837.

Seznam přečtených knih je poslední informací, která nám dává příležitost nahlédnout do života mladé komtesy. V době posledních zápisů bylo Terezii kolem dvaceti let. Důvody ukončení nejsou samotnou pisatelkou nijak osvětleny, můžeme se tak o nich pouze domýšlet. Jisté je, že k odložení deníku nepřivedl mladou hraběnku vstup do manželství a s ním spojené přibývající starosti. Na svého životního partnera si musela ještě několik let počkat – její vlastní svatba ji čekala až v roce 1845.

---

¹³⁸ Z úryvku není možné určit, o jaké autorovo dílo se přesně jedná.

4. Manželský přístav

V létě roku 1845 se v životě mladé Terezie začala psát nová etapa. Byla jí prisouzena jedna z nejdůležitějších rolí v životě urozené dámy – uzavřela sňatek na patřičné úrovni a stala se manželkou příslušníka aristokracie. O sňatku s mužem z „nevhodného“ prostředí nebylo v jejím případě možné příliš uvažovat, natož ho dokonce realizovat. Uzavření manželství uvnitř aristokratických kruhů se stalo nezbytným předpokladem pro zachování „čistoty“ rodu, bohatství a prestižní úřady případného uchazeče nikdy nemohly dost dobře vykompenzovat požadované hodnoty, jakými byly urozenost a starobylost, jež se tak staly prvořadým kritériem při výběru nastávajícího. Vzájemné sympatie a láska pak bývaly spíše vítaným bonusem.

Plánovaný sňatek byl záležitostí celého rodu (a často i celé sociální skupiny),¹³⁹ urputně se bránícího přílivu nežádoucích elementů z nižších vrstev společnosti. K výběru partnera tedy docházelo v početně omezeném okruhu, jenž sestával v celé rakousko-uherské monarchii – jen pro připomenutí – přibližně ze 470 aristokratických rodin¹⁴⁰. Nalezení životního partnera mimo tento přísně vymezený rámec bývalo výjimečným jevem a mezi členy první společnosti rozhodně nebylo považováno za žádoucí.

Tereziiným ženichem se stal příslušník starého českého hraběcího rodu Sternbergů, Zdeněk, v té době již dvaatřicetiletý vlastník několika panství a sídel, úspěšný podnikatel a schopný hospodář. Podrobnosti o událostech předcházejících jejich manželskému svazku nám nejsou sice známy, vzhledem ke zvyklostem je však pravděpodobné, že i v jejich případě šlo o sňatek domluvený na základě shody mezi oběma urozenými rodinami. Zda byl brán nějaký ohled na vzájemnou náklonnost a city mezi oběma partnery, nelze nijak doložit, jisté však je, že v jejich společném životě láska a touha rozhodně nechyběly.

Po úspěšném výběru životního partnera a následných námluvách přišly na řadu zasnuby. Za nejpříjemnější délku zasnoubení se považovaly zhruba dva měsíce.¹⁴¹ V čase mezi zasnubami a svatbou bylo důležitým projektem především sestavení manželské smlouvy, upravující (nejen) majetkové poměry obou nastávajících.

Základem manželství Terezie a Zdeňka se stala svatební smlouva nepříliš velkého rozsahu, uzavřená 14. července 1845 a v šesti bodech upravující jejich budoucí soužití.¹⁴²

¹³⁹ R. ŠVARŤČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty*, s. 188.

¹⁴⁰ W. D. GODSEY, *Quarterings and Kinship*, s. 94-104.

¹⁴¹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 147.

¹⁴² SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, svatební smlouva, kart. 23.

V prvním bodě zde stojí, že se „vezmou jako muž a žena, chtějí-li po vykonaném kněžském požehnání, jak se sluší na křesťanské manžele před vzájemným počínáním“. Poté následují finanční závazky ze strany Tereziina nastávajícího: „Ženich slibuje své ženě poskytovat každoroční příjem dva tisíce zlatých konvenční měny [dále jen zlatých],¹⁴³ počítáno tři [krát] dvacet krejcarů kusů na jeden zlatý.“ Na svou budoucí choť myslí Zdeněk i v bodě následujícím, zabezpečuje zde hraběnku v případě vdovství. „Pokud by měla žena muže přežít, tak bude předepsán vdovský důchod ročně osm tisíc zlatých vyplácený ve čtvrtletních splátkách.“ Tento vdovský důchod měla Terezie pobírat, pokud by nepřivedla na svět žádné potomstvo, ale rovněž i v případě, kdy bude mít se svým chotěm děti, a to do dosažení jejich plnoletosti. Vdově mělo zároveň náležet užívací právo na polovinu současného majetku ženicha do zletilosti některého z jejich dětí. Po eventuálním Zdeněkově skonu měl Terezii připadnout do vlastnictví rovněž movitý majetek dle vlastního výběru. Hraběnce tak mohla připadnout „jedna koleska, (...), dva tažní koně i s dvěma páry koňských postrojů, zařízení čtyř pokojů, pokladna [podtrhl pisatel závěti] a její obsluha, stříbrné příbory, nádobí a stolní prádlo pro šest osob, pak nutné domácí prádlo pro vdovu a obyvatele domu“. Pro zabezpečení příjmů měl dát ženich do zástavy panství Radnice a zároveň zde vyslovil svůj souhlas, „aby byla tato manželská smlouva zaznamenána a vyznačena bez jeho dalšího svolení v deskách zemských Království českého“. Poněkud překvapující je na této listině absence Tereziina věna, a proto zde zároveň chybí i protivěno (obvěnění) od jejího nastávajícího. Text smlouvy rovněž nedokládá tzv. jitřní dar (*Morgengabe*), jež dával ženich nevěstě po svatební noci.

Celý obsah svatební smlouvy je stvrzen podpisem obou snoubenců, za nimiž připojují své signatury otec ženicha (spolu s pečeti) a matka nevěsty, po nich pak následuje vedle vtisknutých pečeti dalších sedm urozených svědků: hrabě Mořic Dietrichstein, Ignác hrabě Hardegg, Jáchym hrabě Lichtenberg, Alfréd kníže Windischgrätz, Fridrich Egon lantkrabě Fürstenberg, hrabě Rudolf Stadion a proslulý rakouský kancléř, Klement Václav kníže Metternich-Winneburg.

---

¹⁴³ Ve smlouvě je uvedeno *Zwey Tausend Gulden Conv. Münze*. V roce 1750 byla měnovou reformou zavedena tzv. dvacetizlatková měna, jež se stala základem nového měnového systému. Roku 1753 se k jednotné měně habsburského soustátí připojilo Bavorsko a vznikla tzv. konvenční měna (1 konvenční tolar = 2 zlaté, 1 zlatý = 60 krejcarů). Od roku 1762 se začínají objevovat i papírové peníze (bankocetle). Na nich se používal německý název *Gulden*, na mincích pak býval vyražen nápis *florin*. V únoru 1811 došlo v Rakousku ke státnímu bankrotu a vedle konvenční měny byla zřízena i vnitrostátní, tzv. vídeňská (1 konvenční zlatý = 2,5 zlatých vídeňské měny). V roce 1857 byla zavedena rakouská měna, základní mincí byl 1 zlatý, který měl 100 krejcarů. Poměr mezi starým zlatým (konvenční měny) a nově zavedeným zlatým (rakouské měny) byl 100:105. V roce 1892 se začalo v Rakousko-Uhersku platit korunovou měnou (1 zlatý = 2 koruny).

Svatebnímu veselí předcházely tzv. ohlášky, oficiální informace o zamýšleném sňatku pro místní faru, jejichž cílem bylo zjistit, zda neexistují překážky bránící v uzavření manželství. Tuto povinnost nařídil již čtvrtý lateránský koncil v roce 1215, tridentský koncil (1563) byl pak nucen tuto skutečnost opětovně připomenout a zdůraznit.¹⁴⁴ Ohlášky oznamoval farář z kazatelny během tří církevních svátků následujících po sobě. Pokud budoucí manželé pocházeli z různých farních obvodů, bylo nutné provést ohlášky na obou místech současně.¹⁴⁵

Dnes nás o jejich záměru uzavřít sňatek zpravuje tištěné svatební oznámení, určené příbuzným a přátelům, jež je mělo informovat o důležitém životním kroku mladých snoubenců. Dobové zvyklosti „dlouhého“ 19. století nepřály příliš okázalým a nápadným oznámením. Mezi archiváliemi tak nalezneme nevýraznou, konzervativní a poměrně jednoduše formulovanou zprávu, vytištěnou černým písmem a předloženou na našedlém papíře bez jakýchkoliv ilustrací.¹⁴⁶ Až do konce 19. století oznamovaly chystaný sňatek nejčastěji rodiče nastávajících, případně ženich, a teprve až později se rozšířily tisky podepsané samotnými snoubenci.¹⁴⁷ Leopold hrabě Sternberg a Karolína hraběnka Sternbergová, rozená hraběnka Walseggová tak „oznamují nastávající sňatek svého syna Zdeňka hraběte Sternberga, c. k. komořího, rytíře Řádu johanitů, majitele panství Šternberk, Radnice a Darová v Čechách, s Vysoce urozenou slečnou Terezií říšskou¹⁴⁸ hraběnkou ze Stadion-Thannhausenu, (...)“. V závěru svatebního oznámení samozřejmě nechybí ani datum a místo chystaného obřadu. Mladí snoubenci si své osudové „ano“ řekli ve Vídni dne 17. července 1845.¹⁴⁹

Je zcela nepochybné, že se jednalo o katolický církevní sňatek, uzavřený v kostele a zakončený kněžským požehnáním. Samotný svatební obřad probíhal v průběhu mše, již předcházela zpověď nastávajících. Neodmyslitelnou součástí byla dříve stejně tak jako dnes rovněž výměna prstenů, ty ovšem musel posvětit kněz.

S výběrem Zdeňkovy životní partnerky zcela jistě souhlasila jeho matka Karolína Sternbergová. Vlídny vztah ke své snaze vyjádřila těmito řádky: „Má drahá Resi. Přeji Ti

¹⁴⁴ J. JIROUŠKOVÁ (ed.), *Svatební rituály u nás a ve světě*, s. 25 a 31.

¹⁴⁵ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 148.

¹⁴⁶ Viz Obrazová příloha, obr. 19.

¹⁴⁷ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 149.

¹⁴⁸ U rodů, jež byly nobilitovány prostřednictvím kanceláře zaniklé Svaté říše římské, nebyly tituly s adjektivem „říšský“ (*Reichs-*) na území Rakouského císařství povoleny. Vzhledem k pověstné rakouské zálibě v titulech a hodnostech byla tato skutečnost tolerována alespoň v případech, kdy se jednalo o užití v soukromých záležitostech. J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 47.

¹⁴⁹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 361, svatební oznámení, kart. 28.

tisíckrát štěstí a požehnaná přání, jež Ti posílám v tomto lístku (...) v životní cestě po boku našeho [podtrhla Karolína] milovaného Zdeňka. Měj ho opravdu skutečně ráda, žij dlouhý, šťastný život, (...). Tvá druhá matka Karolína Sternbergová.¹⁵⁰

O jejich vzájemném soužití bezprostředně po svatbě nemáme k dispozici žádné zprávy. Prvními společnými kroky v novém životě bývala svatební cesta, zajišťující potřebný klid a intimitu pro oboustranné poznání, jež můžeme předpokládat i u novomanželů Sternbergových, přestože potvrzení o takové cestě chybí. Mladá hraběnka se musela nepochybně rozloučit se svou matkou a sourozenci (otec zemřel již v roce 1839), s nimiž se však, jak ještě uvidíme, v budoucnu setkávala, a to především ve Vídni, kde oba šlechtické rody trávily zimní sezonu. V dobách odloučení pak se svými blízkými udržovala písemný kontakt.

Zdá se, že se Terezie se Zdeňkem měli opravdu rádi. Vedle povahových vlastností, a samozřejmě náležitého majetku, patřila láska k důležitým podmínkám rodinné pohody a štěstí. Vzájemná náklonnost a upřímné city vyplývají zejména z Tereziiných dopisů manželovi. První doložitelné odloučení nastalo v listopadu 1845; hraběnka trávila podzimní čas ve Vídni, Zdeněk se oddával lovecké zábavě v Pardubicích. „Dnes večer Ti musím napsat ještě několik slov, milý, milovaný Zdeňku,“ píše mu, „abych Ti řekla, jak jsem nesmírně smutná, když jsem od Tebe odloučena. (...) Počítám dny a hodiny a není okamžiku, aniž bych na Tebe nemyslela. Doufám, že ty na mne také myslíš opravdu hodně, (...). Dobrou noc můj drahý příteli, něžně Tě objímám (...).“¹⁵¹ Ještě než se tyto řádky dostaly do rukou samotného hraběte, připojila k nim Terezie následujícího dne další proud laskavých vyznání. „Nyní jsi překonal noc, doufám, že jsi spal dobře. (...) Nemohu říci, jak moc mi každou minutu dne chybíš; těším se na dnešní večer, poněvadž potom jeden den, jeden dlouhý den našeho odloučení bude pryč. (...) Nemohu se dočkat Tvého prvního dopisu. (...) *Au revoir mon cher adoré, Zdenko*. Tvá Tebe milující Resi.“¹⁵² V podobném duchu se nesou i další psaní. „Jak moc Julii závidím ani nemohu říci. Jaké má štěstí, že Tě uvidí a bude s Tebou mluvit. Nevěděla jsem co jí dát, kéž bych s ní mohla cestovat, a Tebe mohla v sobotu po lovu očekávat v našem dobrém útulném pokoji a vrhnout se Ti naproti, kéž bych Tě slyšela sestupovat pod branou. Pomýšlím s blažeností na chvíli, kdy Tě opět uvidím. (...).“¹⁵³ Následujícího dne připisuje řádky: „Napiš mi, i když to budou jen dvě slova; toužebně

¹⁵⁰ Tamtéž, inv. č. 362, Karolína Sternbergová Terezii, 17. července 1845, kart. 29.

¹⁵¹ Tamtéž, inv. č. 335, Terezie Zdeňkovi, 19. listopadu 1845, kart. 22.

¹⁵² Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 20. listopadu 1845.

¹⁵³ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 20. listopadu 1845.

očekávám zprávy od svého vroucně milovaného Zdeňka, o němž jsem dnes v noci mnoho snila. (...) Líbám Tě a objímám, můj nejmilejší Zdeňku, z celého srdce, které je z lásky jen úplně pro Tebe.“¹⁵⁴

Vedle zcela jistě upřímných citových vyznání informuje svého manžela o běžných denních činnostech urozených dam, jakou byly návštěvy známých. „Po jídle jsem šla k Metternichovi. Melánie¹⁵⁵ nebyla doma, protože obědvala u císaře [Ferdinanda V.]. Viděla jsem ale Hermínu¹⁵⁶; pak jsem jela ke Gabriele¹⁵⁷ a Elisalex¹⁵⁸, které jsem však nezastihla.“ Ve chvílích osamocení navštívily hraběnku Karolína Czerninová¹⁵⁹ a přítelkyně Nanni Trauttmansdorff-Weinsbergová¹⁶⁰, dny trávil Terezie rovněž ve společnosti své matky, Zdeňka pak informuje především o jejím zdravotním stavu¹⁶¹. V jednom z dopisů ho dokonce nepřímou zpravuje o svém těhotenství. „Již 3 dny nevykonávám žádné procházky, jelikož nyní je právě jistý čas, kdy bych se měla šetřit.“¹⁶² O pět měsíců později přišla na svět prvorozená dcera, jež dostala jméno Zdeňka Karolína (1846-1915).

Mezi krátkým líčením každodenních činností a všedních záležitostí opět následují citové výjevy plné touhy a stesku. „Právě teď dokončuji osamělou snídani. Jak smutno je mi bez Tebe, nemohu popsat. Zdá se mi to věčnost, co jsem od tebe odloučena, a přeci jsou to jen 2 dny. Jsem vždy tak ráda, když se stmívá, jelikož pak si pomyslím, že je zase přečkán jeden den. (...) Chtěla bych skákat radostí, když na okamžik pomyslím, že Tě zase uvidím, nejmilejší Zdeňku, mám Tě ráda více než vše na tomto světě. Líbám Tě a objímám z celého srdce. Tvá věrná Tebe vždy milující Rési (...).“¹⁶³

---

¹⁵⁴ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 21. listopadu 1845.

¹⁵⁵ Melánie hraběnka Zichy-Ferraris (1805-1854), v roce 1831 se stala třetí manželkou kancléře Klementa Václava knížete Metternich-Winneburga.

¹⁵⁶ Hermína Gabriela (1815-1890), dcera knížete Metternicha a jeho první manželky Marie Eleonory Kounicové; zůstala svobodná.

¹⁵⁷ Zde je zřejmě myšlena Gabriela Fürstenbergová (1821-1895), provdaná hraběnka Pallavicini. Viz také kapitola Komtesa Terezie.

¹⁵⁸ Patně Alžběta Alexandra Ficquelmontová (1825-1878), přezdívána Elisalex, roku 1841 provdaná za knížete Edmunda Clary-Aldringena.

¹⁵⁹ Rozená hraběnka Schaffgotschová (1820-1876), v roce 1843 se provdala za Jaromíra hraběte Czernina (1818-1908).

¹⁶⁰ Anna Liechtensteinová (1820-1900), roku 1841 provdaná za Ferdinanda hraběte Trauttmansdorff-Weinsberga. Viz také kapitola Komtesa Terezie.

¹⁶¹ „Matku jsem dnes večer shledala poměrně dobrou, doufám k bohu, že to bude stále lepší.“ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 335, Terezie Zdeňkovi, 20. listopadu 1845, kart. 22. Dále např.: „Matka dnes večer nebyla nijak zvlášť dobrá, nemohu říci, jak mne přivádí do špatné nálady, vidět ji v tomto stavu.“ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 23. listopadu 1845.

¹⁶² Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 23. listopadu 1845.

¹⁶³ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 22. listopadu 1845.

Ve velkém roztoužení pak očekává odpověď na své řádky a z každého došlého dopisu projevuje hraběnka upřímné nadšení. „Dnes od Tebe očekávám dopis, můj nadevše milovaný Zdeňku. Doufám, že přijde v pořádku a přinese mi od Tebe dobré zprávy; nesmírně se na to těším a mám strach, že mi pošta nic nepřiveze.“ O pár řádků dál pak následuje: „Právě jsem obdržela Tvůj milý dopis, můj Zdeňku, tisíckrát Ti za něj děkuji; nemohu vyjádřit, jakou nesmírnou radost mi udělal. Jestliže brzy zase nějaký obdržím, nikdy se toho o Tobě nemohu dost dozvědět“, píše Terezie, a o kus dál dokonce dodává: „Každou chvíli pročítám Tvůj dopis a dnes bude spát vedle mne.“¹⁶⁴ Jak velmi se již těší na setkání s manželem, nemůže nic vystihnout lépe než tato slova: „Nyní buď zdrav můj vřele milovaný Zdeňku, srdečně Tě objímám a nemohu se dočkat okamžiku, kdy se vrhnu na Tvé paže a dám Ti opravdu pořádný polibek.“¹⁶⁵ Dodejme, že vedle milostných důvěrností neopomene popřát manželovi úspěšný lov. „Doufám, že dnešní lov dopadne dobře a bude Tě opravdu bavit.“¹⁶⁶ Druhého dne pak píše: „Zdá se mi, že dnes budete mít dobrý lov, není chladno a dosti sychravo. Doufám, že Tvé koně jsou v pořádku a počínají si dobře.“¹⁶⁷

Upřímný vztah a vřelá náklonnost se z dopisů nevytrácí ani po dalších letech společného soužití. V letních měsících revolučního roku 1848 navštívil hrabě v Pohořelicích svého bratra Leopolda, Terezie tou dobou pobývala na Českém Šternberku. „Doufám, nejmilejší Zdeňku, že jsi nyní šťastně přijel do Pohořelic. Představuji si radost, jakou Ti příjezd tam udělal; to [podtrhla Terezie] je také pro mě jediná útěcha, když vím, že jsi tak daleko pryč. Byla bych šťastná, kdyby tam Poldi už byl; mohl bys mi snad již napsat něco určitého o návratu, který toužebně očekávám.“ V osm hodin večer usedla hraběnka opět k psacímu stolu, aby svého muže informovala o uplynulém dni. „Den proběhl klidně a jednotvárně“, píše, „klidně, protože jsem celé ráno zůstala ve svém pokoji, a jednotvárně [podtrhla T.], protože jsem myslela jen na jedno [podtrhla T.], totiž na Tebe!“¹⁶⁸

V obdobném podání vyznívá i závěrečná formule dopisů tohoto období. „Teď musím končit, nejdražší Zdeňku, očekává mne večere. Objímám Tě z celého srdce, které Ti zcela patří! Vrať se opravdu brzy! Velmi se těším na Tvůj další dopis, který mi snad poví den Tvého příjezdu.“ O tři dny později hraběnka Zdeňkův dopis skutečně obdržela, a ihned mu za

---

¹⁶⁴ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 23. listopadu 1845.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 21. listopadu 1845.

¹⁶⁷ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 22. listopadu 1845.

¹⁶⁸ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 13. srpna 1848.

něj „1000 krát“ děkuje, o svém návratu se však hrabě nezmiňuje, a tak mu musí pro jistotu „poslat ještě jedno psaní, abys od nás případně nebyl déle bez zprávy“.¹⁶⁹

Tématem dopisů jsou touto dobou rovněž děti. V roce 1847 se manželskému páru totiž narodil druhý potomek, opět dcera, pojmenovaná Kunhuta (†1916). „Daří se nám dobře“, ubezpečuje hraběnka svého chotě a vypráví mu o dětech: „Když se Zdeňky zeptáme, co Ti řekne, až se vrátíš, tak poví: ‚Milý tatínku!‘ To je celý její projev! Bylo by dobré, kdyby se na říšském sněmu také tak mluvilo, namísto dlouhého žvanění.“¹⁷⁰ O mladší dceři zase píše: „Kunhuta je dnes zase veselá a spala lépe.“¹⁷¹

V roce 1850 přibyl ke dvěma malým šlechticům dědic, syn Alois (†1907), o dva roky později pak přivedla hraběnka na svět druhého syna, jenž dostal jméno Filip (†1924). Jejich posledním společným potomkem byla dcera Karolína (1856-1930).

V říjnu roku 1859 píše Terezie svému muži z Českého Šternberka, kde tou dobou pobývala s dětmi: „Děti byly dnes odpoledne velmi veselé. Louis [Alois] se zatvářil opravdu šťastně, když jsem se ho zeptala, co mu má tatínek přivést. Řekl: ‚Krabici s vojáky!‘ Děti Ti posílají mnoho polibků. Kunhuta si dnes ráno nechala vytrhnout jeden malý zub; (...). Byla opravdu statečná, a přinesla mi zub k snídani, jako překvapení.“¹⁷² V jiném dopise píše hraběnka Zdeňkovi do Zásduk: „Teď jsme se všichni shromáždili v salonu, matka hraje na klavír a děti jsou velmi radostné. (...) Posílají Ti polibky.“ Následujícího dne pak: „Díky bohu se nám všem daří dobře, děti jsou velmi veselé a teď jdou na procházku. Líbají Tě.“¹⁷³

Zdeňkův vztah k Terezii byl dle všeho neméně srdečný. Zpravují nás o něm především jeho dopisy adresované „milé Resi“, bohužel však téměř vždy bez bližší datace. Z jejich březinského sídla putovaly do Tereziniých rukou následující slova: „(...) Nemohu říci, jak dychtím po zprávách od Tebe. Doufám, že zítra odpoledne budu mít Tvůj telegram. Pokoje jsou skutečně smutné, když jsem včera večer přišel domů z procházky, byla Tvá ložnice ještě otevřená. Z toho prázdna mi bylo smutno. Ihned jsem zavřel dveře, posadil jsem se k Tvému psacímu stolu a zhroutil se na spisy (...).“¹⁷⁴ Vzhledem k připojeným řádkům od syna Aloise, i k samotnému obsahu většiny dopisů vyplývá, že pochází z pozdější doby, kdy spolu již manželé měli děti. Některé dopisy byly dokonce napsány až po roce 1870.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 13. a 16. srpna 1848.

¹⁷⁰ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 16. srpna 1848.

¹⁷¹ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 13. srpna 1848.

¹⁷² Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 20. října 1859.

¹⁷³ Tamtéž, Terezie Zdeňkovi, 5. a 6. října b. r.

¹⁷⁴ Tamtéž, inv. č. 362, Zdeněk Terezii, po r. 1870, kart. 29.

¹⁷⁵ To dokládají řádky o dceři Kunhutě a její rodině, jež se v lednu 1870 provdala za Františka knížete Lobkowicze (1839-1898). Příkladem viz následující odstavec.

O své děti projevoval Zdeněk skutečný zájem. Vedle láskyplných vyznání choti jsou to právě informace o společných potomcích, které v jeho korespondenci převládají. Terezii píše podrobněji zejména o nejmladší Karolíně, která zůstávala vzhledem k většímu věkovému rozdílu od svých starších sester poněkud osamocena. „Vedeme tu velmi zaneprázdněný život“, píše Zdeněk z Březiny, „ráno vyjíždka na koni, 8 ½ snídaně s Karolínou. Zatímco jsme oba s chutí snídali, řekla mi: ‚Nevím, co si mám s Tebou povídat.‘ Byla velmi roztomilá a chtěla mě svou rozmluvou obveselit. V 9 hodin šla k panu Pechovi a já ke svému psacímu stolu.“ Terezie tou dobou cestovala na Jemniště¹⁷⁶, další rodinné sídlo, kam se vypravila s nejstarší dcerou Zdeňkou; tu nechává hrabě obejmout, nezapomíná ani na druhorozenou Kunhutu, jež pobývala s manželem na Křimicích. „Dnes chci napsat Kunhutě, abych se ji zeptal, jak se má jako slaměná vdova. Nemyslím si, že se František dostane z Prahy před pátkem nebo sobotou, poněvadž jsem z novin vyčetl, co se dostane v příštích dnech k projednání.“¹⁷⁷

Hrabě se také zajímal o průběh Tereziiny cesty na Jemniště, a rovněž se starostlivě dotazoval na její zdraví a spánek. „Mé myšlenky jsou stále u Tebe a doufám při Bohu, že jsi šťastně přestála cestu a cítíš se lépe.“ V dalším dopise pak následuje: „(...) jak se zdá, zejména v Praze jsi nespala“, a poté dodává „avšak toto u Tebe probíhá po cestě často. Doufám, že na Jemništi budeš spát opravdu dobře“. Druhého dne je Zdeněk potěšen, že šťastně dorazila, dobře spala a cítí se již mnohem lépe. V dopise z následujícího dne pak Terezii nabádá, aby mu podala další zprávy. „Doufám, že zítra od vás dostanu nějaký dopis, kde uslyším podrobnosti o vaší cestě, jestli jste jeli pomalu nebo rychle. Skrze telegram jsem obdržel zprávu o Tvém stavu, avšak doufám, že dostanu písemně detailní informace.“¹⁷⁸

Svou choť zpravuje i o svých každodenních činnostech a aktivitách. „Plzeňský sedlář se mnou udělal dobrý obchod, vůz už je tady, jel jsem v něm do Radnic, nemá tak dobré pružiny jako vídeňský vůz, ale také není o mnoho horší.“ Po popisu každodenních starostí následují laskavá slova a vlídné rozloučení: „Tento dopis dorazí ve stejný den jako já, avšak s tím rozdílem, že on ve dne a já v noci [podtrhl Zdeněk]. Tak na radostné brzké shledání, co nejsrdečněji Tě objímám, také Zdeňku. Všechny děti si rovněž přejí být uvedeny co nejsrdečněji.“¹⁷⁹ Laskavá objetí nechybí téměř v žádném z dopisů, od dětí jsou běžné „tisíce polibků“, v jiném psaní dokonce „10 000 polibků“. Svě řádky hrabě často zakončuje slovy

---

¹⁷⁶ Zámek Jemniště zakoupil hrabě roku 1868; tuto cestu absolvovala hraběnka někdy po roce 1870.

¹⁷⁷ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Zdeněk Terezii, po r. 1870, kart. 29.

¹⁷⁸ Tamtéž, Zdeněk Terezii, po r. 1870.

¹⁷⁹ Tamtéž, Zdeněk Terezii, po r. 1870.

Dein Dich liebender Zdenko, jindy pouze *Dein Zdenko*, dopisy s připojeným vzkazem od syna Aloise pak jeho podpis postrádají.

V písemnostech nechybí ani zmínka o lovu: „Včera lov, je tu Hartig¹⁸⁰, Adolf a Mladota¹⁸¹, počasí a lov byly pěkné, střelilo se přes 300 zajíců, (...).“ Jako dobrému správci svých panství mu nebyl lhostejný jejich stav. V říjnu roku 1870 postihla střední Evropu ničivá bouře s vichřicí a deštěm,¹⁸² Zdeněk svou choť informuje o situaci na jeho šternberském statku. „Dnes jsem obdržel zprávu ze Šternberka, nejpěknější lesní cesty leží zpustošené, na budovách je všude tolik škod, že opravy budou [trvat] až do zimy s mnoha nesnáze. Proto budu muset zítra nebo pozítří na Šternberk, abych se na to podíval.“¹⁸³ V jiném psaní pak: „(...) včera jsem obcházel šternberské lesy 4 hodiny, takže jsme přišli k jídlu teprve v 6 ¼, dnes chci zůstat poněkud více v klidu.“¹⁸⁴

Při pročítání jejich vzájemné korespondence nijak nepřekvapí, že si spolu manželé tykali. Tento způsob oslovení se v jejich společenských kruzích praktikoval zcela běžně již od počátku „dlouhého“ století,¹⁸⁵ aristokraté tím dávali najevo svou nadřazenost osobám níže postaveným, kterým se zase naopak vykalo. Tento rozlišující znak přetrval i do století následujícího.¹⁸⁶

V jejich dopisech nechybí ani něžné oslovení. Terezie užívala nejčastěji oslovení *liebster Zdenko*, *mein Zdenko*, *mein liebster Zdenko*, *lieber guter Zdenko*, *mon cher ami*, *mon cher Zdenko*, objevuje se i *vieligeliebter Zdenko* či *lieber lieber Zdenko*. Hraběnce se dostávalo oslovení *liebe Resi*, případně *liebe*, *gute Resi*. Psali si německy, jen Terezie občas přešla do francouzštiny.

Vedle dopisů s manželem (a jak ještě uvidíme i s dětmi) udržovala Terezie jako vdaná žena rovněž písemný styk se svými sourozenci. K dispozici máme pouze její korespondenci došlou, nejvíce od sestry Sofie, poněkud méně pak od jejích bratrů, doplněnou několika dopisy od švagrové Ludoviky. Nutno ještě poznamenat, že veškerá psaní pocházejí

---

¹⁸⁰ Hartigové jsou hraběcí rod původem z Horní Lužice, v Čechách se jeho příslušníci usadili v 17. století. P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 96.

¹⁸¹ Mladotové ze Solopisk byli starý český rod; první zmínky o jeho předcích pocházejí z počátku 14. století. Rod vymřel po meči baronem Janem Mladotou. P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 210.

¹⁸² Jedna z nejničivějších vichřic předminulého století zasáhla střední Evropu v noci ze středy 26. října na čtvrtek 27. října 1870. Jako první byla bouří v Čechách zasažena Šumava; poté postupovala přes Klatovy, Plzeňsko a středočeská města směrem k Praze. Pražané dokonce zaznamenali dva slabé otřesy země. DVOŘÁKOVÁ, Monika, *Analýza vybraných historických vichřic – dopady na přírodu a společnost*, Brno 2007, s. 25.

¹⁸³ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Zdeněk Terezii, říjen 1870, kart. 29.

¹⁸⁴ Tamtéž, Zdeněk Terezii, říjen 1870.

¹⁸⁵ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 22.

¹⁸⁶ STERNBERGOVÁ, Cecilia, *Cesta. Paměti české aristokratky*, Praha – Litomyšl 2002, s. 62.

z roku 1870, a je tedy pravděpodobné, že jde pouze o nepatrný zlomek korespondence, jež byla ve skutečnosti hraběnce doručena.¹⁸⁷

Vzájemné sourozenecké vztahy se zdají být na základě těchto dopisů přívětivé a laskavé, pocit spřízněnosti nenarušují žádné rozepře, vedle informativní funkce napomáhala korespondence zároveň udržovat soudržnost mezi jejich novými rodinami. Tématy jejich rozmluvy na dálku jsou všední radosti i strasti jejich životů, své sestře píše zejména o matce, líčí průběh svých dní, zajímají se o svou neteř Kunhutu (v roce 1870 provdanou Lobkowiczovou), běžným tématem jsou i nemoci a smrt, v té době všudypřítomná součást každodenního života.

Vlídných slov se Terezii dostávalo od nejstaršího bratra Karla Fridricha, jeho řádky začínají laskavým oslovením *Liebe gute Resie!*, neméně zdvořilá jsou jeho rozloučení v podání *Dein Dich von ganzem Herzen liebender Bruder*. Jeho život svobodného mládence ho zřejmě přiváděl do přítomnosti Terezie častěji než ostatní sourozence, vždy se těší na brzké shledání a vyřizuje její rodině „mnoho srdečných pozdravů“.

Dne 17. července 1870 oslavila Terezie se Zdeňkem stříbrnou svatbu. 25 let jejich společného soužití nezůstalo mezi jejich příbuznými bez odezvy. „Od dnešního rána myslím stále na Tebe a mé myšlenky jsou zcela na Březině mých drahých sourozenců[!] Zdeňka a *Reserl*,“ píše hraběnce její sestra Sofie a pokračuje přáním: „Přeji vám štěstí a dlouhé, dlouhé blaho, a abyste ještě mohli spatřit stříbrnou svatbu naší Kunhuty – to by pak pro Vás byla zlatá svatba.“¹⁸⁸ Své blahopřání zasílá rovněž v telegramu, stejný způsob zvolil i bratr Eduard s chotí Ludovikou.

Každodenní život manželů Sternbergových vyplňovaly rovněž návštěvy divadelních představení. Dochované abonentní karty nás zpravují o jejich návštěvách někdejšího Královského stavovského divadla v Praze (lístky jsou platné pro první polovinu roku 1847).¹⁸⁹ Svou přítomností však nepoctili pouze divadelní scénu v hlavním městě Českého království, ale navštěvovali i představení v menších městech a obcích. V předvečer slavnosti třiatvacátých narozenin císaře Františka Josefa I. uvedlo divadlo v Rokycanech za dobročinným účelem Körnerovo drama *Hedvika*. Na základě dalšího programu můžeme také předpokládat zhlédnutí inscenace Nerudovy *Prodané lásky* či veselohru *Černý Petr*, a to v ochotnickém divadle v Divišově.¹⁹⁰

¹⁸⁷ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Terezie ze Šternberka, Osobní korespondence aj. 1835 – 1870, kart. 29.

¹⁸⁸ Tamtéž, Sofie Terezii, 17. července 1870.

¹⁸⁹ Tamtéž, inv. č. 338, předplatní lístky - Královské stavovské divadlo v Praze, kart. 23.

¹⁹⁰ Tamtéž, inv. č. 361, divadelní programy, kart. 28.

Od urozené manželky se rovněž očekávalo, že bude dbát o řádný chod domácnosti. Dáma jejího postavení se samozřejmě neměla aktivně podílet na úklidu rodinných sídel, přípravě jídla či praní prádla – tyto nezbytnosti byly svěřeny do rukou služebnictva a hraběnka měla pouze dohlédnout na náležitý průběh jednotlivých úkonů. Nepochybně bylo třeba také zajistit pohodlí a zábavu pro hosty, důležitá byla i jakási reprezentativní funkce – tedy umět správně vystupovat po boku manžela. Jejím hlavním úkolem však bylo dát rodu potomky, především syny, kteří měli zajistit pokračování rodové linie.

5. Hodnosti a řády manželů Sternbergových

Nedlouho po sňatku byla hraběnka Sternbergová jmenována dámou řádu Hvězdového kříže (*Sternkreuzorden*). K přijímání do tohoto řádu docházelo dvakrát ročně o hlavních řádových slavnostech – na svátek Nalezení svatého kříže (3. května) a na Povýšení svatého kříže (14. září).¹⁹¹ Terezii se této pocty dostalo spolu s její sestrou Sofií a mnoha dalšími urozenými dámami 3. května roku 1846.

Řád Hvězdového kříže, založený v roce 1668 císařovnou Eleonorou de Gonzaga,¹⁹² byl sdružením katolických šlechticů, které mělo členství v řádu zavazovat k povinnostem náboženského a charitativního rázu.¹⁹³ Právě zbožnost šla totiž běžně ruku v ruce s tradičně pěstovanou filantropií.¹⁹⁴ Na řádovém diplomu je proto Terezie jako jeho nositelka nabádána, aby „nikdy neopomenula, důstojně se projevovat opravdovou pobožností a zbožností tohoto řádu, a žila dle dosavadních řádových pravidel“¹⁹⁵.

Členkou řádu se mohla stát (a do dnešních dnů se může stát) žena starší 18 let, zároveň však musí doložit potvrzení o svém původu od osmi šlechtických předků z otcovy a čtyř z matčiny strany. Do řádu mohly být přijaty i svobodné ženy, které ale musely uzavřít sňatek na úrovni (manžel musel být c. a k. komořím případně osobou pro tento úřad svým původem kvalifikovanou), v opačném případě byla žena vyloučena.¹⁹⁶ Hlavou řádu bývala panující císařovna, případně nejvýše postavená arcivévodkyně – v této době jí byla Karolína Augusta Bavorská, čtvrtá manželka někdejšího rakouského císaře Františka I.

Řád je zavěšen na černé mašli¹⁹⁷ a šlechtičně je nakázáno nosit řádový znak na levé straně prsou.¹⁹⁸ Pokud však žena chtěla například tančit, nesměla mít tento odznak na sobě, neboť šlo o katolický řád duchovního charakteru. Stejně tak jako u jiných rakouských řádů, bylo i u Terezie v případě jejího skonu požadováno, „aby byl znak řádu navrácen jejími dědici

¹⁹¹ KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 138.

¹⁹² Eleonora Toskánská / Gonzaga (1630-1686) byla třetí manželka římského císaře Ferdinanda III. (1608-1657).

¹⁹³ LOBKOWICZ, František, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 128.

¹⁹⁴ MACHAČOVÁ, Jana, *Žena v 19. století jako „přívěsek“?*, in: Čadková, Kateřina – Lenderová, Milena – Stránilková, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 209-214.

¹⁹⁵ SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 390, Řád Sternkreuz (Hvězdný kříž) z 26. 5. 1846 udělený Terezii hraběnce ze Šternberka císařovnou Karolinou Augustou.

¹⁹⁶ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 245.

¹⁹⁷ Jeho podoba viz Obrazová příloha, obr. 22 a 23.

¹⁹⁸ SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 390, Řád Sternkreuz, velká deska.

nebo příbuznými sekretáři řádu, nejpozději do měsíční lhůty, aby mohly být vykonány patřičné pobožnosti. (...)“¹⁹⁹.

Současně s odznakem obdržela hraběnka také řádový diplom,²⁰⁰ jež byl zhotoven z pergamenu s ozdobným předtištěným textem, do kterého bylo posléze zaneseno jméno nové řádové dámy. Dekret řádu býval ponechán na památku rodině jeho nositelky.

Na dochovaném soupisu „nejvyšších žen a ušlechtilých aristokratek, které byly 3. května 1846 jmenovány dámou c. k. řádu Hvězdového kříže“, dominují na předních místech čtyři jména dam z vládnoucích panovnických rodů. Za jmény rakouských arcivévodkyň Hildegardy²⁰¹ a Alžběty Františky Marie²⁰² tak nalezneme ještě Matyldu, velkovévodkyni hesenskou,²⁰³ a pod ní jméno Louisy Terezie, princezny z Luccy²⁰⁴. Teprve za nimi následuje rozsáhlý výčet ostatních urozených žen. Dodejme ještě, že v roce 1909 bylo členkami řádu Hvězdového kříže 78 žen z vládnoucích panovnických domů a 834 šlechticů z rakousko-uherských i zahraničních rodů.²⁰⁵

V roce 1854 přibyl Terezii k tomuto řádu titul palácové dámy (*Palastdame*).²⁰⁶ Na rozdíl od řádu Hvězdové kříže však byla tato hodnost udělována i ženám z druhé společnosti a mohla jej získat pouze vdaná šlechtice, případně vdova. Titul zajišťoval jeho nositelce přístup ke dvoru (pokud ho samozřejmě neměla dříve) a vnitřně býval přísně hierarchizován, čímž tak bylo zajištěno nadřazené postavení ženám z řad aristokracie, tedy příslušnicím starých šlechtických rodů.²⁰⁷

Tereziiin choť Zdeněk vstupoval do manželství již jako držitel úřadu c. k. komoří (*k. k. Kämmerer*). Tento titul obdržel hrabě 28. září 1837,²⁰⁸ k jeho získání bylo třeba prokázat starý šlechtický původ ze šestnácti předků (osm z otcovy a osm z matčiny strany). V případě

---

¹⁹⁹ SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 390, Řád Sternkreuz, velká deska.

²⁰⁰ Viz Obrazová příloha, obr. 20.

²⁰¹ Hildegarda Luisa princezna Bavorská (1825-1864), v roce 1844 se provdala za arcivévodu Albrechta (1817-1895).

²⁰² Patrně Alžběta Savojsko-carignanská (1800-1856), od roku 1820 manželka arcivévodky Rainera Josefa (1783-1853).

²⁰³ Matylda Karolína princezna Bavorská (1813-1865) se roku 1833 se provdala za Ludvíka III. (1806-1877), velkovévodu hesenského.

²⁰⁴ Marie Luisa (1802-1857) byla princezna z rodu Bourbon-Parma, v roce 1825 se stal jejím manželem princ Maxmilián Saský (1759-1838).

²⁰⁵ DIKOWITSCH, Hermann, *Die österreichischen Damenorden. Der hochadelige Sternkreuzorden (Ordo Stellatae Crucis)*, in: Stolzer, Johann – Steeb, Christian (Hrsg.), *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 185-186.

²⁰⁶ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, oznámení o jmenování palácovou dámou z 25. dubna 1854, kart. 29.

²⁰⁷ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 31.

²⁰⁸ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, potvrzení o jmenování c. k. komořím, kart. 23.

hraběte postačil fakt, že tuto hodnost získal již jeho otec, a k tomu navíc skutečnost, že jeho matka byla dámou Hvězdového kříže. Žadatel o úřad musel být také starší 24 let, podmínkou bylo rovněž rakouské či uherské občanství, bezúhonnost a náležitá výše majetku.²⁰⁹ Hrabě musel navíc zaplatit částku 1050 zlatých – tato hodnost se totiž neudílela zadarmo.

Bezchybný původ byl také nezbytným předpokladem pro členství v jednom z duchovně-rytířských řádů rakouského císařství – Maltézských rytířů (rovněž špitální řád sv. Jana Jeruzalémského, tj. johanitů) a Německých rytířů (příp. Bratří domu Panny Marie v Jeruzalémě). Zdeněk hrabě Sternberg se za svého života stal čestným rytířem Řádu Johanitů (zal. 1099). Vedle starého šlechtického původu bylo vyžadováno i římskokatolické vyznání, bezchybné morální chování, obětavost a patřičné společenské postavení.²¹⁰

Na sklonku svého života (v roce 1872) obdržela hraběnka spolu se svým chotěm Mariánský kříž řádu Německých rytířů (*Marianerkreuz des Deutschen Ordens*).²¹¹ Jednalo se o dekoraci udělenou za charitativní činnost, mezi hlavní povinnosti jeho nositelů náleželo poskytování ročního příspěvku do špitálního fondu²¹² řádu, v době válek to mohla být i osobní služba v sanitě.

Mariánský institut byl zřízen za velmistrovství arcivévodky Viléma²¹³ v roce 1871. Jeho členem se mohl stát každý šlechtic bez rozdílu národnosti a pohlaví. Vedle finančních donací byla dále požadována pouze bezúhonnost, křesťanské vyznání víry a příslušnost k šlechtickému rodu z Rakousko-Uherska (výjimečně sem mohli vstoupit i šlechtici ze zahraničí). Minimální věková hranice byla u žen stanovena na osmnáct let, u mužů na dvacet.²¹⁴ Kříž Mariánů I. třídy byl do pádu monarchie v listopadu 1918 udělen asi 250 osobám, II. třídu získalo zhruba 7500 osob.²¹⁵

Členství manželů Sternbergových v duchovních a charitativních řádech je nutno chápat především jako naplňování poslání aristokrata či snahu dostat jakýmsi zásadám šlechtického počínání. Působení v těchto řádech a dobročinnost patřily k nepsaným pravidlům

²⁰⁹ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 30.

²¹⁰ I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání*, s. 19.

²¹¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, dekret řádu z 2. února 1872 udělený Terezii Sternbergové, kart. 29. Tamtéž, inv. č. 338, dekret řádu z 2. února 1872 udělený Zdeňku Sternbergovi, kart. 23.

²¹² Postupně byly stanoveny dvě spodní hranice poplatku; ty vytvářely dva druhy členství. Po zaplacení 50 zlatých ročně měl přispěvatel právo (a zároveň i povinnost) nosit kříž u krku (tzv. Mariánský kříž I. třídy), za roční příspěvek 25 zlatých pak obdržel kříž na prsa (Mariánský kříž II. třídy), přičemž mohl samozřejmě přispět i částkou vyšší. J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 258.

²¹³ Vilém František Karel (1827-1894) byl nejmladším synem arcivévodky Karla a Henriety Nasavsko-weilburské. V roce 1863 převzal úřad velmistra Řádu německých rytířů a vykonával jej až do své smrti.

²¹⁴ J. ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 258-259.

²¹⁵ BINDER, Dieter A., *Der deutsche Orden*, in: Stolzer, Johann – Steeb, Christian (Hrsg.), *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 26.

společenského a náboženského života každého aristokrata, k filantropii byli šlechtici vedeni již od dětství. Členství v takovýchto řádech bylo nepochybně i záležitostí prestiže – o exkluzivně výše zmíněných společenství nemůže být pochyb.

6. Urozená matka

V období „dlouhého“ 19. století se ve střední Evropě prosadil ideál „nové matky“. Tato vize, zosobněná bližším a intenzivnějším vztahem mezi šlechticnou a jejími dětmi, se poprvé objevila ve Francii. V roce 1762 zde vyšlo Rousseauovo pedagogické dílo „Emil čili o výchově“, zdůrazňující onu citovost rodičů k dítěti. Malým šlechticům se tak začalo dostávat mnohem více pozornosti než v letech předcházejících, nutno však podotknout, že tento postoj byl z velké části módní záležitostí.²¹⁶ Nemały podíl na změně tohoto přístupu měl i vliv romantismu a *biedermeieru*.²¹⁷ Být matkou skutečně nabylo na významu, stalo se respektovanou hodnotou a důležitou rolí v životě vdané šlechtičny.

Na tomto místě ještě jednou připomeňme, že v dekadě mezi lety 1846-1856 porodila hraběnka pět dětí, tři dcery a dva syny. Prvorozená dcera přišla na svět ve Vídni na Bräunerstraße dne 16. dubna 1846. O dva dny později byla pokřtěna jako Zdeňka (Sidonia) Karolína Kunhuta Leopoldína Marie a za kmotru jí šla její babička Karolína Sternbergová.²¹⁸ Zda bylo narození další dcery rok nato zklamáním, nevíme. Dcerka přišla na svět 13. března 1847 a při křtu „vysoce dobrým místním farářem panem Adalbertem Procházkou“ v Praze obdržela jména Kunhuta Rosina Marie Terezie. Kmotrou se stala novorozenci jeho babička Kunhuta ze Stadion-Thannhausenu, při obřadu zastoupená Rosinou kněžnou zu Salm-Salm (Zdeňkovou sestrou).²¹⁹

Po více než pěti letech společného života se manželé Sternbergovi dočkali vytouženého dědice. Prvorozený syn se narodil 12. listopadu 1850²²⁰. Následujícího dne přijal knězem Augustem Němečkem v přítomnosti Leopolda Sternberga jako kmotra svátost křtu, a dostal jména Alois Leopold Jaroslav Jan Nepomuk Maria Stanislav.²²¹ Mezi svými nejbližšími byl znám výhradně jako Louis. Takřka dva roky po jeho narození byl další důvod k oslavě: 13. srpna 1852 porodila hraběnka na Březině syna Filipa. Za kmotry mu šli tentokrát příbuzní z matčiny strany – strýc Bedřich hrabě Stadion (patrně Tereziin bratr Karel Fridrich) a babička Kunhuta. Chlapec obdržel jména Filip Bedřich Kašpar Jaroslav Maria.²²² Svého posledního potomka přivedla Terezie na svět ve věku sedmatřiceti let: dne 18. srpna 1856 přibyla ke čtyřem sourozencům sestra Karolína.

²¹⁶ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 131.

²¹⁷ R. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty*, s. 137.

²¹⁸ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 374, křestní list – opis z 22. dubna 1861, kart. 32, 33.

²¹⁹ Tamtéž, inv. č. 374, křestní list – opis ze 7. července 1888, kart. 32, 33.

²²⁰ Almanach českých šlechtických rodů (ročník 2011) uvádí nepřesné datum 13. září 1850.

²²¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 374, křestní list – opis z 22. dubna 1861, kart. 32, 33.

²²² Tamtéž, inv. č. 374, křestní list – dosvědčení z 22. března 1900, kart. 32, 33.

O průběhu jejího těhotenství, samotném porodu či raném dětství²²³ jejích ratolestí nám chybějí podrobnější informace. Víme, že o dětech zpravovala v dopisech svého chotě,²²⁴ to je také jediný doklad hraběnčina zájmu a vřelé náklonnosti k vlastním potomkům v období jejich dětství.

Žádné z jejích dětí nezemřelo v dětském věku, a všechny se dokonce dožily vyššího věku než sama Terezie. Kojenecká úmrtnost se přitom pohybovala kolem 25 %.²²⁵ Jak jsme si již mohli všimnout, smrti vlastního dítěte nebyla ušetřena ani její matka a tchyně, a jak ještě uvidíme, ani Tereziina dcera Kunhuta a také syn Filip. Zda v hraběničtě případě sehrála svou roli šťastná náhoda či důkladná péče, zůstává otázkou.

Tak jako pravděpodobně její matka, využila zřejmě i sama Terezie v případě svých potomků služeb kojné; tu evidentně vystřídala *Kindsmädchen*, případně *Kindsfrau*. U dívek pak byla chuva nahrazena guvernankou, chlapcům zajistili odpovídající vzdělání vychovatel a domácí učitel.

Není pochyb o tom, že se bratrům Sternbergovým dostalo pečlivé výchovy a důkladného vzdělání, jež bylo až do jejich maturity vedeno zcela soukromě. Důležitou roli v tomto ohledu sehrál jistý František Schier, v rodině Sternbergů vážená a respektovaná osoba. Každé pololetí však museli všichni mladí šlechtici skládat zkoušku ze všech předmětů, a to nejprve na obecné škole a poté na gymnáziu.²²⁶ Znalosti obou mladých aristokratů byly patrně prověřovány na vídeňském Akademickém gymnáziu, založeném jezuitou již v roce 1553. Filipa (a snad i staršího Aloise) doprovázel ke zkouškám právě výše zmíněný pan Schier; o jejich průběhu nás zpravují Filipovy dopisy adresované rodičům a sourozencům.

V červnu roku 1870 čekala mladého šlechtice zkouška z latiny, řečtiny, matematiky či dějepisu. Pokud budeme věřit jeho řádkům, byl vcelku dobrým žákem. O zkoušce z latiny podává rodičům následující zprávu: „Právě teď jsem přišel ze zkoušky, která trvala od 8 do 12 hodin, a dle názoru pana Schiera, který četl mé vypracování, jež jsem si ponechal, dopadla velmi dobře [1] nebo chvalitebně [2]. (...) byl jsem hotov před 12 hodinou.“ Druhého dne pak píše: „Dnes jsem byl hotov už v 10 hodin a šlo to opravdu dobře, ne-li lépe, než včera.“²²⁷ Ke

---

²²³ Již ve středověku byl lidský život rozdělen na sedm cyklů; dětství náležely dvě etapy: *infantia* (raný dětský věk probíhající zhruba do sedmi let dítěte) a *pueritia* (do čtrnácti let věku dítěte); za skutečné dětství se však považovalo jen první období. Pak následovala *adolescencia*, poslední krátké období před vstupem do skutečného života (do čtyřiaadvaceti let, kdy nebyl člověk zletilý). Období 19. století zůstalo tomuto dělení věrné. M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 14.

²²⁴ Viz kapitola Manželský přístav.

²²⁵ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 139.

²²⁶ Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 86.

²²⁷ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Filip rodičům a sourozencům, 13. a 14. června 1870, kart. 29.

zkouškám patřilo rovněž psaní slohové práce, i zde si zřejmě Filip vedl dobře. „Přicházím právě od zkoušky, která trvala od 7 hodin. Byl jsem hotov jako první, poté co jsem popsal 3 strany a ještě jeden řádek na čtvrté [straně]. Když jsem skončil, pomyslel jsem si: ‚A přišla 11 hodina a to je velmi dobře.‘ (...) Tématem dnes bylo ‚Jaké důsledky mělo v zásadě císařství německých králů‘ (to postihnuto ve všech stoletích).“²²⁸

Vedle Filipových úspěšně vykonaných zkoušek hraběnku jistě potěšily zprávy o její matce a sourozencích, jež často navštěvoval a jezdil s nimi do Schönbrunnu.²²⁹ V polovině června zde stihl navštívit proslulou zoologickou zahradu: „Šli jsme do menażerie, kde byla kvůli velkému horku všechna zvířata venku, a potom k vyhlídkovému pavilonu a oběma zříceninám.“²³⁰ Druhého dne pak zmiňuje přípravy na procesí k svátku Božího těla: „Viděl jsem velkolepé přípravy na procesí k svátku Božího těla. Celé Štěpánské náměstí, Příkopy a Uhelný trh byly totiž plné tribun, prken, trámů a všelijakých dřevěných výtvorů.“²³¹ Při svém pobytu ve Vídni si často stěžuje na „tropické vedro“, „ulice jsou prázdné, voda se otepluje a věčně jasné nebe se směje na zpocenou Vídeň“.²³² V jiném psaní nezapomíná ani na otcovy narozeniny. Ještě z Prahy mu v dopise píše: „(...) Bohužel musím Tvé milé narozeniny přivítat z dálky svým nejpřímnějším přáním.“²³³ Z Vídně pak znovu odesílá tyto řádky: „Velmi mnoho myslím na tatínkovi narozeniny; proto jsem byl před zkouškou v kostele.“²³⁴

Vždy je potěšen z obdržených psaní a srdečně za ně děkuje. „Zdenčin dopis jsem našel zpocený (mě ne dopis) na stole, roztrhl ho _____ a byl jsem velice rád za dopis od vás, mých drahých, nalézt.“²³⁵ Na konci dopisů neopomene vzkázat „uctivé pozdravy od pana Schiera“, případně i „polibek na ruku [matce] a mnoho pozdravů Luisovi“. Sám se pak podepisuje jako *Euer euch innigst liebender Sohn und Bruder*.

V září 1870 absolvoval Filip na gymnáziu ve Vídni další zkoušky. Svým sourozencům Karolíně a Aloisovi píše o úspěšně vykonané zkoušce z psychologie, poté „navštívili letmo harrachovskou sbírku obrazů a kabinet nerostů, kde je toho mnoho od strýce Kašpara“.²³⁶ Nejvíce se obával zkoušky z latiny a řečtiny, jelikož se dozvěděl, „jaký

²²⁸ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 17. června 1870.

²²⁹ Např.: „(...) Později jsem šel k babičce, která vypadala skvěle, právě jela na jídlo k tetě Sofii. (...) Dnes jím u babičky a později mám jet s tetou Sofií a Fridrichem do Schönbrunnu.“ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 13. června 1870.

²³⁰ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 15. června 1870.

²³¹ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 16. června 1870.

²³² Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 18. června 1870.

²³³ Tamtéž, inv. č. 335, Filip otcí, 11. června 1870, kart. 22.

²³⁴ Tamtéž, inv. č. 362, Filip rodičům a sourozencům, 13. června 1870, kart. 29.

²³⁵ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 17. června 1870.

²³⁶ Tamtéž, inv. č. 367, Filip Aloisovi a Karolíně, 28. září 1870, kart. 30.

pedantský profesor latiny a řečtiny zkouší a s jakou lhostejností se má účastnit zkoušky ostatních předmětů, poněvadž se u nich baví docela nahlas s ostatními profesory“. Poté ještě dodává: „Prozatím to chce chovat se jako vždycky, to vím jistě, abych se učil více, než je nutné, (...).“²³⁷ Pozítří si pak opakoval na zkoušku z filosofie a zároveň doufá, že mu svatý Václav pomůže. Výsledek se již bohužel nedozvídáme, je pravděpodobné, že se dochovala pouze část dopisů.

Při svém pobytu opět navštěvoval babičku, byl na mši u sv. Petra, stravoval se v hotelu Wandl. V jednom z jeho dopisů matce nechybí ani přibližný popis jeho denního programu: „Učíme se, ze snídaně se vracíme do *Cursalonu*, od 9 do 2 hodin. Od té doby co je zde babička, budu jíst vždy u ní a dnes po *Dîner* s ní jedu do Schönbrunnu k Alix, (...). V uplynulých dnech jsem chodil vždy kolem 3 hodin do hotelu Wandl, kde mi jídlo velmi chutnalo. Navečer jsem si vybral divadlo, také jsem si jednu hodinu četl dějepis a pak mi po krátké večeři pan Schier udělal šálek čaje se smetanou, načež jsem šel v 10 hodin spát.“²³⁸

V dopisech také vzpomíná na svou rodinu. „Během cesty jsem myslel mnoho na vás, a přál jsem si [být] na Jemništi, neboť ,Všude dobře, doma nejlépe.““²³⁹ Zároveň se omlouvá, že jsou jeho dopisy „neomluvitelně krátké, poněvadž vy mi píšete tak dlouze, sami prožíváte mnohem více než já“. V dalším dopise pak následuje: „Tvé a otcovo psaní, které jsem dnes obdržel, mě nesmírně potěšilo, a tím více, když jsem v Tvém dopise četl, že i má krátká psaní jsou u vás vítána.“²⁴⁰

Na konci některých dopisů pan Schier opět „vzkazuje uctivé pozdravy“, a dokonce se „ptá Luise, zda netrpí nedostatkem úkolů“. Filip zase nechává všechny pozdravovat, dává jim líbat ruce, případně přeje „tisíce pěkného“, na jiném místě dokonce „všem 1000000 krásného“, a zůstává rovněž „poslušným synem“. Svůj odjezd z Vídně naplánoval na 8. října večer, den před tím ho totiž čekala maturitní zkouška.

Tak jako v případě chlapců, probíhala i výuka Tereziiných dcer tradičně v domácím prostředí. Zdá se, že se vzdělávání mladých komtes neslo v podobném duchu, jako výuka jejich matky.²⁴¹ Důležité bylo především ovládnutí několika živých jazyků. I v jejich případě můžeme potvrdit znalost němčiny, francouzštiny a angličtiny. Klasickým jazykům, především latině a řečtině, se dívky obvykle neučily. Proto také Kunhuta v dopise matce prosí Filipa, aby jí „přeložil následující latinský výrok, jenž byl vytištěn na dopisním papíře od Julie: *De filiis*

²³⁷ Tamtéž, inv. č. 362, Filip rodičům a sourozencům, 25. září 1870, kart. 29.

²³⁸ Tamtéž, Filip matce, 1. října 1870.

²³⁹ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 25. září 1870.

²⁴⁰ Tamtéž, Filip rodičům a sourozencům, 30. září 1870; Filip matce, 1. října 1870.

²⁴¹ Viz kapitola Komtesa Terezie.

*versae*²⁴². Přesto byla výuka dívek neméně náročná, jejich vyučování trvalo déle a bývalo rozšířeno o ruční práce.²⁴³ Nejmladší Karolína si tak sestře Kunhutě v jednom dopise postěžovala: „Již dlouho mě tíží svědomí, protože jsem Vám ještě nenapsala, ale víte, že jsem jen nebohý usouzený člověk, u mne je to každodenní vyučování, úkoly – úkoly, vyučování (...), tak uplyne den za dnem. Víte to snad ze zkušenosti a budete mít se mnou strpení.“²⁴⁴

U jejich bratra Filipa můžeme doložit znalost sedmi jazyků,²⁴⁵ byť úroveň některých z nich může být diskutabilní. Podobnou jazykovou vybavenost lze předpokládat i u staršího Aloise. Jistou kuriozitou je Filipův dopis Zdeňce, zaslaný z Vídně roku 1876. Hrabě zde neváhal použít rovnou čtyř jazyků – po převládající němčině přešel na konci psaní do angličtiny, poté následuje francouzština, a v závěru dopisu využil svých znalostí češtiny.²⁴⁶ V naprosté většině však všechny Tereziiny děti psaly své dopisy v němčině, občas s vsunutými francouzskými řádky. Dopis napsaný výhradně v angličtině byl nalezen pouze jeden, napsal ho Filip sestře Zdeňce, a v jeho úvodu hned píše: „(...) jsem zvědav, jak uspěji v napsání dopisu v angličtině, zkusím to, ačkoliv celý svět dobře ví, že jsem nejhorší možný pisatel, jaký se kdy narodil v blažené zemi Čechy. Prosím omluv špatný rukopis a staromódní papír, (...).“²⁴⁷ Čistě francouzský dopis napsal opět pouze Filip, zaslal ho matce z Vídně, v říjnu roku 1870. Jeho sourozenci, jak se zdá, zůstávali neochvějně věrni svému mateřskému jazyku.

V korespondenci adresované Tereziiným dětem nebyl mezi četnými dopisy nalezen jediný, jejichž pisatelkou by byla sama hraběnka. Její psaní se buď nedochovalo, nebo jsou uložena na jiném místě, zcela jistě však i ona sama svým dětem zasílala obsáhlé řádky, a udílela jim rady a doporučení. Musíme se tedy spokojit s jednostranným pohledem jejich synů a dcer, jejichž dopisy adresované matce rovněž vypoví o jejich vzájemných vztazích, a především pak o jejich dětství a mládí.

Řádky od nejstaršího syna Aloise nalezneme převážně na konci Zdeňkových dopisů (napsaných po r. 1870). Mladý hrabě se v první řadě zajímá o průběh matčiny cesty – Terezie cestovala se Zdeňkou na Jemniště. „Já a Filip doufáme k Bohu, že vaše cesta šťastně ubíhá.

²⁴² Tedy "O synech/dcerách (dětech) té-která-je-obrácená", příp. zkrácenina z *conversae* s významem „O dětech té-která-konvertovala", "O dětech konvertitky". SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Kunhuta matce, 5. června 1870, kart. 29.

²⁴³ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 157.

²⁴⁴ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 366, Karolína Kunhutě, 13. listopadu 1872, kart. 30.

²⁴⁵ Na gymnáziu skládal hrabě zkoušky z latiny a řečtiny; jeho korespondence pak dokládá znalost němčiny, francouzštiny, angličtiny, češtiny a italštiny.

²⁴⁶ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 365, Filip Zdeňce, 1. května 1876, kart. 29. Ukázka z dopisu viz Obrazová příloha, obr. 47.

²⁴⁷ Tamtéž, Filip Zdeňce, b. d.

(...) Obávám se, že postilionova rychlá jízda z kopce maminku velmi rozčílila.“ V dalším dopise pak: „Velmi Ti závidím, že jsi již překonala cestu.“ Zajímá se, jak se jí daří, a očekává „nejvřelejší“ zprávy. Neopomene samozřejmě líbat ruce, objímá Zdenku a podepisuje se jako „poslušný syn Louis“. Své řádky se snaží „podat vždy v nějaké úctyhodné délce“, přesto nám však mnoho podstatných informací nepřináší.²⁴⁸

Dochovaná korespondence Tereziiných synů a dcer rovněž vypovídá o jejich zájmech a dovednostech, jež bývaly u každého pohlaví dítěte pochopitelně často odlišné. Svě dcery vedla hraběnka k četbě knih. Bohužel však nemáme k dispozici žádný jejich deník, jenž by mohl obsahovat seznam přečtených knih, tak jako v Tereziině případě. Na základě jejich dopisů můžeme alespoň uvést, že Kunhuta přečetla *Fanfan la Tulipe*,²⁴⁹ a dále podává matce zprávu, že začíná *Mistress and Maid*.²⁵⁰ Její starší sestra jí předčítala z *Amaury* od Alexandra Dumase st.,²⁵¹ pilnou čtenářkou byla jistě i nejmladší Karolína – v roce 1882 dostala na Vánoce *Sommermärchen* Rudolfa Baumbacha.²⁵²

Při četbě jejich korespondence nemůže být pochyb, že byly dívky vedeny k hudbě. Všechny tři Tereziiny dcery ovládaly hru na klavír – Karolína si s oblibou zahrála Wagnerovu *Lohengrin*, Zdeňka zase hrála Kunhutě *Trovatore* od Verdiho, zvládaly i čtyřruční hru a zpívaly árie oblíbených hudebních skladatelů. Kunhutin zpěv okomentoval jejich bratr Alois těmito slovy: „Poté, co jsem se právě s nejpřímnějším potěšením dozvěděl, že jsi v Praze způsobila svým půvabným hlasem takový rozruch, tu mé srdce se najednou prudce rozbušilo z převeliké radosti, a nakreslil jsem třesoucí se rukou píseň, již my toužebně doufáme, že vbrzku z tvých milých úst melodickým hlasem na Konopišti uslyšíme.“²⁵³

Tereziiny dcery hrály rovněž divadlo – v roce 1867 účinkovaly dvě nejstarší u příležitosti oslavy matčiných jmenin v tříaktové hře *Der Geburtstag der Mutter* od Ernsta von Houwalda. Svou roli zde dostali i jejich bratři – Filip se musel vypořádat s rolí staré chůvy Anny, Alois si zahrál postavu bratra paní Sternové, bohaté vdovy po obchodníkovi. Mezi účinkujícími nalezneme také slečny Šarlotu Mündelovou a Helenu Bergmannovou, zřejmě

---

²⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 362, Alois matce, po r. 1870, kart. 29.

²⁴⁹ V tomto případě není zcela jasné, zda se jedná o divadelní hru Louise-Bernarda Emilea *Fanfan la Tulipe sortant de la Porte St. Martin* z roku 1820 nebo o drama Paula Meurice z roku 1858.

²⁵⁰ *Mistress and Maid: A Household Story* je novela od anglické spisovatelky Dinah Marii Craikové (1826-1887) z roku 1864. SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Kunhuta matce, 13. června 1870, kart. 29.

²⁵¹ Tamtéž, Zdeňka matce, 1870.

²⁵² Tamtéž, inv. č. 366, Karolína Kunhutě, 25. prosince 1882, kart. 30.

²⁵³ Tamtéž, Alois Kunhutě, 30. dubna 1871.

služebné či vychovatelky. Celé produkci navíc předcházela duet komtes Zdeňky a Kunhuty, a slečna Bergmannová zazpívala Belliniho *Die Puritaner*.²⁵⁴

Každodenní život mladých hraběnek vyplňovaly také procházky, vyjížďky, maškarní plesy a bály, účastnily se lovů (u jejich matky není tento druh zábavy doložen), bavily se při různých hrách – Karolína dostala k Vánocům blíže nespecifikovanou hru *Reise nach Paris*, Zdeňka si zahrála s otcem *Zwick*. V zimě bylo oblíbenou kratochvílí mladých dam (a snad i jejich bratrů) bruslení na Švarcemburském rybníku.²⁵⁵

U Tereziiných synů nalézáme často odlišné zájmy. Jejich korespondence nás nenechává na pochybách, že se oba bratři (na rozdíl od jejich prakticky založeného otce) aktivně věnovali malířství. „Poměrně dost kreslím“, píše Alois matce, „zachytil jsem také konopišťský zámek, zdali je to dobré, se ale neodvážuji říci.“²⁵⁶ Mladší Filip vytvářel kresby i na objednávku: „Mám hodně práce, musím dodělat malby, které si u mne objednalo několik komtes.“²⁵⁷ S malířstvím propojil Filip i další svou velkou zálibu – koně, kterým rovněž věnoval mnoho času. Na Českém Šternberku můžeme dodnes spatřit řadu jeho dostihových výjevů z historicky první Velké pardubické steeplechase v roce 1873, koně nechybí ani na jeho dalších obrazech.²⁵⁸ Na scéně z bitvy u Hradce Králové hrabě dokonce vypodobnil sám sebe – jako jediného vojáka bez přilby. Mezi jeho přátele se rovněž řadili dva významní umělci, Alfons Mucha a Sigmund L'Allemand.

Zcela typickou zábavou takřka všech šlechticů byla jízda na koni a lov, postřehy z honebních akcí nalezneme i v dopisech mladých aristokratů. Svě lovecké vášni zůstali bratři Sternbergové věrni po celý svůj život. S příchodem zimní sezóny začali mladí šlechtici navštěvovat okázalé plesy a různá soaré, vydávali se také na poznávací cesty do zahraničí, a vedli si deník. V korespondenci se Alois leckdy projevil jako zarytý básník, někdy svůj dopis napsal celý ve verších, jindy přešel k poezii, pokud nevěděl co psát:

---

²⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 338, program hradního divadla k oslavě jmenin hraběnky Terezie, 14. října 1863, kart. 23.

²⁵⁵ „Ačkoli mrzne, nejdeme bruslit, poněvadž je náš led narušený, jelikož včera roztátý sníh zase zmrzl a udělal hrboly.“ Tamtéž, inv. č. 362, Zdeňka matce, b. d., kart. 29. V jiném dopise pak: „Dnes budeme bruslit, také Karolína. Kunhuta má však také brzy přijet na ježdění.“ Tamtéž, Zdeňka matce, b. d. Příp.: „Jako nejnovější [zprávu] Ti mohu jen říci, že dnes začíná bruslení na Švarcemburském rybníku.“ Tamtéž, inv. č. 366, Alois Kunhutě, 4. ledna 1874, kart. 30.

²⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 362, Alois matce, 1. června 1870, kart. 29.

²⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 365, Filip Zdeňce, 29. února 1870, kart. 29.

²⁵⁸ Na Českém Šternberku jsou rovněž k vidění tři jeho rozměrné olejomalby z počátku 20. století: „Útok rakouských kyrysníků proti pruským husarům v bitvě u Hradce Králové r. 1866“, „Defilé rakouských 13. dragounů před vojevůdcem Evženem Savojským po vítězné bitvě proti Turkům u Bělehradu r. 1717“ a „Přehlídka rakouského jezdeckého pluku velitelem armádní skupiny ‚Východ‘ Leopoldem Bavorským r. 1915 u Bjaloweizu ve východní Haliči“. Ukázka Filipových maleb viz Obrazová příloha, obr. 29 a 30.

*„Ich weiß nicht was ich dir schreiben soll!
Vielleicht von dem alten Holl!
Du musst nicht böse sein,
liebe Schwesterlein.“²⁵⁹*

Důležitým úkolem urozených matek bylo spolu s manželem nalézt pro své potomky vhodného ženicha či nevěstu. Zkoumaná korespondence naznačuje, že i pro generaci Tereziiných dětí platila při výběru životního partnera stejná pravidla, jako pro generaci jejich rodičů. Neměnnou podmínkou tak nadále zůstávala především rovnorodost, svou roli mohla hrát i výše majetku, doplněná přijatelnými osobními vlastnostmi a v ideálním případě i vzájemnou náklonností budoucích manželů.

Za Tereziina života vstoupila do manželství pouze druhorozená Kunhuta. Dne 19. ledna 1870 tak slavili manželé Sternbergovi ve Vídni svatbu své prostřední dcery s Františkem Evženem knížetem z Lobkowicz (1839-1898).²⁶⁰ Zda byla Terezie s nastávajícím zetěm spokojena, nelze doložit; sama Kunhuta však, jak se zdá (alespoň na základě korespondence matce), prožívala minimálně v prvních měsících manželství radostné a šťastné chvíle.

Na jaře roku 1870 našla svůj nový domov na zámku Konopiště. „Žijeme zde tak pohodlně a příjemně“, píše matce, „jen byste zde všichni mohli být a dívat se jak jsme šťastní!“²⁶¹ Její odloučení od rodičů a sourozenců jí vynahrazovaly jejich časté návštěvy, samozřejmě bylo i udržování písemného styku. Koncem května 1870 navštívil svou sestru spolu s otcem Alois, a rozhodně neopomenul podat matce zprávu. „(...) Večer byla skvělá *Souper*, otec vypil dva šálky čaje, já jen jeden, ale zato piva. Poté jsem kouřil a noc jsem strávil v ukrytém pokoji v nárožní věži zámku. Ráno jsem se procházel s otcem a účetním v *Paradegarten*. Snídaně nám mimořádně chutnala, pak jsme se odebrali dolů na dvůr, kde jsme si vše prohlédli a kde pracoval lokomobil, a to pod širým nebem. (...) Kunhuta vypadá skvěle, (...).“²⁶² V jeho dopisech z Konopiště nechybí ani náležité rozloučení: „Nyní buďte zdraví, mamince líbám ruce, Zdence levou tvář, Filipovi pravou a Karolíně ucho. Otec, který

²⁵⁹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 366, Alois Kunhutě, 16. března 1873, kart. 30.

²⁶⁰ Tamtéž, inv. č. 361, svatební oznámení Kunhuty hraběnky Sternbergové a Františka knížete Lobkowicze, kart. 28.

²⁶¹ Tamtéž, inv. č. 362, Kunhuta matce, 28. května 1870, kart. 29.

²⁶² Tamtéž, Alois matce, 27. května 1870.

je dnes na Jemništi, jakož i Kunhuta a František vás srdečně objímají. Pisatelem tohoto dopisu je Tvůj vděčný, poslušný syn, respektive věrný bratr Louis.²⁶³

Své úspěchy i nezdary v roli manželky a hospodyně svěřovala Kunhuta pochopitelně v první řadě matce. „Včera jsem měla hrozné obavy kvůli tatínkovi. Jídlo bylo opravdu dobré, *Papa* byl spokojený; díky Tobě jsem dělala salát a nebyl špatný; po jídle jsem ale udělala pořádnou botu. Zapomněla jsem totiž nechat dát smetanu k černé kávě! (...) Všimla jsem si toho příliš pozdě a byla jsem hrozně sklíčená.“²⁶⁴ Stěžuje si také na „mnoho práce, konec měsíce, [musí] uspořádat a zaplatit účty a vydat provize“²⁶⁵.

V korespondenci nechybí ani informace o jejím těhotenství. „Daří se mi díky Bohu velmi dobře, vlastně mi není vůbec nevolno, za což jsem opravdu ráda. Můj pas je úzký 70 centimetrů. Ještě necítím pohyby; (...).“²⁶⁶ V jiném dopise zase: Otec mne shledává velmi tlustou. Bohudíky je mi nyní velmi dobře [podtrhla Kunhuta], někdy jsem trochu unavená, ale to rychle přejde; (...).“²⁶⁷

V tomto okamžiku bylo důležité najít dobrou kojnou a chůvu. I tyto choulostivé otázky konzultovala Kunhuta s matkou; její řádky naznačují, jak mimořádná péče se výběru takové chůvy (a jistě i kojné) věnovala. „Nejraději bych sehnala nějakou *Kindsfrau*, avšak ta by nebyla pro letošek. Máme zde také jednu mladou ženu, která mě již prosila, abych na ní nezapomněla v případě, že budu potřebovat *Kindsmädchen*. Mělo by to být opravdu dobré, řádné, mladé děvče.“²⁶⁸ Svou roli při výběru budoucí opatrovatelky hrály i jejich jazykové znalosti, a tak musela Kunhuta mladou potenciální chůvu odmítnout, „neboť neumí německy ani číst a ani psát“.²⁶⁹ Do výběru vhodné chůvy se zapojily také další urozené dámy, nastávající matka si v této souvislosti dopisovala s jistou Alix, uvedla i chůvu z rodiny Hohenlohe.

Mladá kněžna zmiňovala také dění v ostatních rodinách. „František se seznámil s Kamilou Windischgrätzovou²⁷⁰. Je již také v očekávání. František ji vůbec neshledává hezkou a Ernst se mu zdá být pod pantoflem.“²⁷¹

---

²⁶³ Tamtéž, Alois matce, 1. června 1870.

²⁶⁴ Tamtéž, Kunhuta matce, 28. května 1870.

²⁶⁵ Tamtéž, Kunhuta matce, 31. května 1870.

²⁶⁶ Tamtéž, Kunhuta matce, 28. května 1870.

²⁶⁷ Tamtéž, Kunhuta matce, 31. května 1870.

²⁶⁸ Tamtéž, Kunhuta matce, 5. června 1870.

²⁶⁹ Tamtéž, Kunhuta matce, 9. června 1870.

²⁷⁰ Kamila Windischgrätzová, rozená kněžna Oettingen – Spielbergová (1845-1888), v květnu 1870 se provdala za Ernsta Ferdinanda knížete Windischgrätze (1827-1918).

²⁷¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Kunhuta matce, 22. července 1870, kart. 29.

Válečný konflikt mezi Francií a Pruskem, jenž vypukl v červenci 1870, zůstal v korespondenci mezi dámami takřka opomenut. Kunhuta si neodpustila uvést alespoň vtip z *Le Figara*: „Proč se Francouzi bojí více než Prusové? Odpověď: Protože Francouzi nejen že nemají jehlovky, ale ani červené kalhoty.“²⁷²

V době svého prvního těhotenství prožívala Kunhuta opravdu šťastné chvíle, vedle „milovaného Konopiště“ pobývala s manželem také na Křimicích, „je to tu překrásné“, píše matce. Svého prvního potomka přivedla kněžna na svět 19. října 1870 – byl to chlapec a dostal jméno Evžen. Své sestře dělala v následujících týdnech společnost Zdeňka, jejich matce pak podává o situaci na Konopišti náležitě informace. „Malému se daří dobře, spí velmi mnoho.“ V jiném dopise zase: „Chlapeček je velmi roztomilý. Navečer, když mu rodiče jdou říci dobrou noc a on pláče, František mu zazpívá. (...) Smáli jsme se při tom k smrti.“ Hraběnka také podává matce zprávu o Kunhutě: „Kunhutě se daří velmi dobře, lehá si teď nejdříve v ½ 10“, a zároveň nechápe, „proč nepřijede, když tatínek není doma. Bylo by tak pěkné, kdybys tu byla!“ Zdeňka se svou sestrou trávila v těchto chvílích mnoho času, i její další psaní matce se nesou v podobném duchu: „Chlapeček byl kouzelný, dnes jsem ho chtěla uspat, ale neměla jsem tolik trpělivosti.“ V jiném dopise pak opět vyjadřuje zklamání, že za nimi hraběnka nedorazila na Konopiště, a tak podává zprávu, že „Kunhutě se vede díky Bohu skvěle, dnes vstávala v ½ 12 a velmi dobře obědvala. Teď je v dětském pokoji, aby se podívala, jak chlapeček pije“. Sesterské vztahy se zdají být na základě Zdenčiny výpovědi láskyplné a upřímné, obě Tereziiny dcery k sobě měly patrně velmi blízko a byly si oporou, k tomu jistě přispěl i malý věkový rozdíl mezi oběma dámami. „Jsem s ní [Kunhutou] celý den, snídám na jejím nočním stolku, češu se u ní, (...)“, píše Zdeňka matce.²⁷³

Zpráva o narození Kunhutina syna se samozřejmě rozšířila i mezi další příbuzenstvo. Terezin bratr Karel Fridrich své sestře napsal: „Doufám, že dobrá *Kuni* a můj / nevím, zda říci velký nebo malý / synovec[!] Evžen jsou v pořádku. Velmi se již těším na chvíli, během níž Vás opět uvidím, mé milované *Sterne a Popels*.“²⁷⁴

Radost z narození očekávaného dítěte velmi brzy vystřídal strach o jeho život. Dva dny před Štědrým dnem roku 1870 poslala Terezii její švagrová Ludovika následující řádky: „Dnes Ti piši namísto naší dobré matky. Ona a my všichni jsme velmi mnoho zaměstnáni malým Evženem. Jestliže to není žádná choroba a jen důsledek nedostatku potravy, tak

---

²⁷² Tamtéž, Kunhuta matce, 22. července 1870.

²⁷³ Tamtéž, Kunhuta matce, b. d.

²⁷⁴ Tamtéž, Karel Fridrich Terezii, listopad 1870.

můžeme s boží pomocí opravdu hodně doufat.²⁷⁵ Následujícího dne však malý Evžen zemřel. Dnes se již přesnou příčinu úmrtí nedovíme, diagnózy nemocí bývaly často neurčité a nepřesné, v případě chlapce můžeme předpokládat i jinou příčinu této tragické události – špatné poporodní ošetření novorozeněte, neprodyšné peřinky bohatých a v neposlední řadě jistě i móda nekojit vlastní děti. Jak se se smrtí vlastního dítěte vyrovnávala mladá kněžna, nevíme, její poslední dochovaný dopis matce podává ještě dobré zprávy: „Malému se díky Bohu daří také dobře, snaživě pije a v ostatním je také příčinnivý.“²⁷⁶ Dodejme, že ještě na konci 19. století se kojenecká úmrtnost v Rakousku pohybovala kolem 23,6 % a patřila k jedněm z nejvyšších v Evropě.²⁷⁷

V dopisech Tereziiných dětí nalezneme vždy srdečné oslovení a vlídné citové projevy. Pro své potomky byla hraběnka především *liebe Mama!* či *liebste Mama*. Zejména její dcery se starostlivě zajímaly, jak se jí daří. „Doufám, že jsi dobře spala a neměla jsi žádnou bolest zubů!“,²⁷⁸ píše Terezii dcera Kunhuta. V jiném psaní pak dodává: „...že se Ti se zubem daří dobře, nás velmi těší. Kéž by to tak jen zůstalo napořád!“²⁷⁹ Stejnou starostlivost najdeme i u nejstarší Zdeňky: „Jak se Ti daří, milá maminko? Doufám, že spíš dobře a nejsi moc rozrušená,“²⁸⁰ píše z Konopiště, vždy na ni myslí a těší na shledání s ní: „Velmi mnoho jsme na Tebe myslili, jak ses cítila sama.“²⁸¹ V jiném psaní zase dodává: „Bez Tebe je tu opravdové ticho, milá maminko! Těším se, až budeš opět doma. Doufám, že za Vámi zítra přijedeme!“²⁸² Všechny její děti se podepisují jako „poslušná dcera“, respektive „poslušný syn“ a rovněž jí nezapomínají „mnohokrát líbat ruce“.

---

²⁷⁵ Tamtéž, Ludovika Terezii, 22. prosince 1870.

²⁷⁶ Tamtéž, Kunhuta matce, 4. prosince 1870.

²⁷⁷ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 271.

²⁷⁸ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Kunhuta matce, 28. května 1870, kart. 29.

²⁷⁹ Tamtéž, Kunhuta matce, 2. června 1870.

²⁸⁰ Tamtéž, Zdeňka matce, patrně říjen 1870.

²⁸¹ Tamtéž, Zdeňka matce, nelze datovat.

²⁸² Tamtéž, Zdeňka matce, zřejmě prosinec 1870.

7. Stáří a smrt

Stárnutí je proces, který je zahájen již při narození každého jedince a doprovází ho po celý život až do jeho nevyhnutelného konce. V období „dlouhého“ 19. století zůstávala smrt takřka jedinou a neměnnou jistotou, s níž bylo třeba počítat již od příchodu na svět v nejnižších vrstvách společnosti stejně tak jako v nejurozenějších rodinách. Zánik lidského života brali lidé jako běžnou a takřka všední záležitost doprovázející radosti jejich dní, a tak se smrt (a rovněž i nemoci) staly jedním z hojně zmiňovaných témat i ve šlechtické korespondenci.

V září roku 1870 zemřela ve věku třiceti tří let Marie Harrachová z Rohrau a Thannhausenu, rozená kněžna Lobkowiczová, Kunhutina švagrová (sestra jejího chotě), jež patrně podlehla následkům svého osmého porodu. V dopisech své matce zasílá Kunhuta o zdravotním stavu své švagrové následující řádky: „...poslední zprávy od Marie Harrachové jsou mnohem lepší. Díky Bohu za to.“²⁸³ V jiném psaní pak: „Chválabohu máme dobrou zprávu, že Marie Harrachová má v sobotu nebo dnes odcestovat z Vídně do Aschachu.“²⁸⁴ Koncem srpna ještě posílá matce zprávu, že „od Marie máme bohudík z více stran lepší zprávy. Noci jsou téměř dobré, kašel je zcela pryč. (...) Doktoři dávají hodně naděje“²⁸⁵. Začátkem září však přichází zpráva: „Jen několik slov, abych Ti řekla, že milý Bůh si k sobě 2. tohoto měsíce [září] vzal naši milovanou Marii. Všichni jsme celý bez sebe, neboť je to příliš velké neštěstí. Karolína²⁸⁶ byla až do posledního momentu u ní. Co si teď počne nebohá rodina s 6 malými dětmi. (...)“²⁸⁷

Lidé žijící v 19. století se mnohdy zkrátka nedoživali vysokého věku, a často tak umírali ještě relativně mladí. V polovině předminulého století byl průměrný věk obyvatel českých zemí přes 30 let, na počátku 20. století zhruba 40 let.²⁸⁸ Tyto hodnoty samozřejmě snižovala hrozivá dětská úmrtnost – připomeňme, že v námi sledovaném století umírala zhruba čtvrtina kojenců.²⁸⁹ V letech 1869/70 pak mělo naději na dožití se 70 let 7,2 % mužů a 7 % žen.²⁹⁰

²⁸³ Tamtéž, Kunhuta matce, 20. července 1870.

²⁸⁴ Tamtéž, Kunhuta matce, 1. srpna 1870.

²⁸⁵ Tamtéž, Kunhuta matce, 26. srpna 1870.

²⁸⁶ Mariina sestra Karolína z Lobkowicz (1835-1881), v roce 1860 se provdala za Filipa hraběte Stauffenberga.

²⁸⁷ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 362, Kunhuta matce, 4. září 1870, kart. 29.

²⁸⁸ FIALOVÁ, Ludmila a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 399.

²⁸⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 252.

²⁹⁰ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 396.

Terezii Sternbergovou zastihla smrt ve věku nedožitých pětapadesáti let ve Vídni dne 2. února 1873. Její poslední dochovaný dopis je adresován „nejmilejšímu Zdeňkovi“ s datem 18. ledna 1873. Hrabě tou dobou pobýval u svého bratra Leopolda a není tedy zcela jasné, zda byl v době Tereziina úmrtí přítomen u jejího lože – je to však velmi pravděpodobné. Odchod ze života totiž probíhal (nejen) po celé 19. století za přítomnosti nejbližších, v domácím prostředí, na vlastním lůžku. Přítomny byly i všechny Tereziiny neprovdané děti (Kunhutinu přítomnost dochované psaní vyvrací, i ona však mohla později do Vídně přijet). Hraběnkou navštěvovali rovněž její sourozenci Eduard (†1884) a Sofie (†1874),²⁹¹ a nepochybně i starší bratr Karel Fridrich (†1898). Jejich matka Kunhuta, rozená hraběnka Kesselstattová, zemřela již v květnu roku 1872.

Jak probíhal takový odchod na věčnost v urozených rodinách, si můžeme představit na osobě Tereziina synovce Leopolda Adalberta²⁹² (1865-1937) – v aristokratických kruzích někdejšího rakouského císařství se v první polovině 20. století oproti století předchozímu totiž patrně mnoho nezměnilo. Svou zkušenost popsala ve svých pamětech jeho snacha Cecilia Sternbergová²⁹³:

„Tchán umíral obklopen celou rodinou, k níž jsem tou dobou samozřejmě patřila i já. (...) Netušila jsem, že umírání se v rakouských aristokratických rodinách stále ještě chápe jako událost téměř veřejná. Byli přítomni nejen členové nejužší rodiny, ale i vzdálení příbuzní a přátelé, lékař, kněz samozřejmě, advokát a služebnictvo. Stejně tak se shromáždili předtím kolem umírající tchyně.

Stát tam a poslouchat, jak nemocný lapá po dechu ve smrtelném zápase, čekat, jestli ještě nepromluví nebo nevyjeví nějaké přání, přihlížet, jak přijímá poslední pomazání a jak se známá tvář křečovitě stahuje a mění k nepoznání, to byl pro mne otřesný zážitek. Kdybych stála u smrtelné postele vlastních rodičů, snad bych ve svém hoři nevníkala bezohlednost těch, kdo zde suchýma očima dychtivě sledovali tělesný zánik. V daném případě jsem se jen hluboce hanbila i za vlastní přítomnost.“²⁹⁴

---

²⁹¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, Terezie Zdeňkovi, 18. ledna 1873, kart. 29.

²⁹² Leopold Adalbert byl synem Leopolda hraběte Sternberga (1811-1899) a Luisy, rozené princezny zu Hohenlohe-Bartenstein-Jagstberg (1840-1873). Byl c. k. komořím, tajným radou, dědičným členem panské sněmovny, čestným rytířem Maltézského řádu. V roce 1895 se oženil s Františkou hraběnkou Larisch-Mönnichovou (1873-1933). Rodinný majorát Častolovice-Zásmuky zdědil po jeho smrti prvorozený syn Leopold (1896-1957).

²⁹³ Cecilia Sternbergová (1908-1983), rozená hraběnka Reventlow-Criminil, se v roce 1928 provdala za Leopolda Sternberga (1896-1957). Měla s ním jednu dceru, Dianu Františku (*1936).

²⁹⁴ Cit. dle: C. STERNBERGOVÁ, *Cesta*, s. 119.

Po skonu každého šlechtice následovala řada rituálů. Běžnou praxí byla lékařská prohlídka mrtvého těla, jež měla objasnit příčinu smrti a zároveň předejít pohřbení jen zdánlivě mrtvého člověka. V rakouských zemích bylo úřední ohledání mrtvých zavedeno již v roce 1770.²⁹⁵ Zdá se, že strach z pohřbení zaživa a následného procitnutí v rakvi nebylo nic výjimečného. Terezie Sternbergová ve své závěti výslovně „prosí svého vroucně milovaného muže, aby počkal s uzavřením její rakve tak dlouho, jak jen to bude možné“²⁹⁶. Od roku 1756 platilo v habsburské říši dokonce nařízení, že tělo může být pohřbeno až 2 dny poté, kdy nastala smrt (s výjimkou úmrtí na nakažlivou nemoc).²⁹⁷

Po hraběčtině skonu se o veškeré nezbytnosti spojené s jejím úmrtím postaral pohřební ústav ve Vídni.²⁹⁸ Do jeho kompetence náleželo připravit poslední rozloučení se zesnulou, jež se uskutečnilo ve Vídni a následný převoz mrtvého těla do Radnic, aby zde spočinulo ve šternberské rodinné hrobce v Horním Stupně. Rakev bývala obvykle vystavena a stála u ní stráž, poté došlo k poslednímu rozloučení všech blízkých. Po uzavření rakve se zformoval smuteční průvod, následoval vlastní obřad, uložení rakve do krypty pod kaplí a nakonec uzavření celé hrobky.²⁹⁹

Dnes je ve stupenské hrobce pohřbeno celkem pět příslušníků rodu. Jako první zde byla uložena Aloisie (1762-1831), již v roce 1838 následoval Kašpar Maria, nejslavnější představitel rodu. V roce 1900 sem byl k poslednímu odpočinku vedle Terezie pochován také její muž, Zdeněk hrabě Sternberg. Posledním obyvatelem hrobky se stal jejich nejstarší syn Alois (1850-1907).

Morální povinností každého řádného křesťana bylo sepsání závěti. Terezie Sternbergová se ve své poslední vůli „rozhodla ustanovit svá pozemská přání“, jelikož se chce, jak píše v samotném úvodu, „v posledních chvílích svého života zabývat pouze [podtrhla T.] věčností“.³⁰⁰ První věc, na níž hraběnka při jejím sepisování myslela, byla spása její duše, jež spočívala v odkazech nábožného a charitativního rázu. Po její smrti se mělo na Českém Šternberku a v Radnicích sloužit 50 zádušních mší a chudým obou panství mělo být

²⁹⁵ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 254.

²⁹⁶ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, dovětek k závěti Terezie Sternbergové, 6. května 1864, kart. 29.

²⁹⁷ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 254.

²⁹⁸ Ze zkoumaného materiálu nevyplývá, o jaký pohřební ústav ve Vídni se přesně jednalo. Za své služby si naučtoval 1 366 zlatých 83 krejcarů rakouské měny (mezi lety 1858–1892 měla základní mincovní jednotka 1 zlatý 100 krejcarů). SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, potvrzení o převzetí listin po zesnulé Terezii Sternbergové, 12. března 1873, kart. 29.

²⁹⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 258.

³⁰⁰ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, závěť Terezie Sternbergové, 10. dubna 1864, kart. 29. Těž pro následující text.

jejím jménem vyplaceno 500 zlatých (rakouské měny), načež hraběnka dodává, aby se za ní také nezapomněli pomodlit.

Křesťanská víra a úcta k Bohu byly nedílnou součástí jejího života. Ve své poslední vůli se Terezie předně „poroučí do modliteb svého vroucně milovaného muže, svých dětí, matky a sourozenců“, a doufá, „že na ni ve svých modlitbách nikdy [podtrhla T.] nezapomenou“. Svému muži děkuje za šťastné roky, které s ním prožila, a za veškerou jeho lásku. Jistou útěchou byla lidem myšlenka na posmrtné shledání. Tereziiným jediným přáním tak bylo „zůstat se Zdeňkem a svými dětmi navždy spojena v Bohu“, a proto je nabádá, aby „nikdy nezanedbali své křesťanské [podtrhla T.] povinnosti“. Je zajímavé, že ve své závěti hraběnka nevyslovila přání, kde má být pochována její tělo, je však pravděpodobné, že svou tužbu vyjádřila ústně.

Její poslední pořízení rovněž vypovídá o její odpovědnosti (či povinnosti) vůči služebnictvu. Zvláštní pozornost věnuje své komorné Františce Rosině (Fanny), jež jí vždy sloužila „s láskou a věrností“. Svěřila jí do rukou svého muže a odměnila jí roční penzí ve výši 300 zlatých rakouské měny (dále jen zlatých, příp. zl.), vyplácené ve čtvrtletních splátkách. Vedle toho jí dále věnovala většinu svého prádla a šatů (v hodnotě 560 zl.) a vyjádřila přání, aby po jejím skonu obdržela lahev svěcené vody se stříbrným víkem, zlatou brož a náušnice s malachitovými kameny (šperky byly v hodnotě 12 zl.). Ostatní sloužící měli dostat darem 10 zlatých, pokojskou Leopoldinu Hollovou odměnila částkou 20 zlatých³⁰¹. Dle dochovaného materiálu byla hotovost 10 zlatých vyplacena 18 služebným,³⁰² celkový počet sloužících tak v rodině Sternbergů čítal patrně kolem 20 osob.

Své jmění v kapitálich a cenných papírech odkázala rovným dílem svým pěti dětem. Další distribuce Tereziina majetku byly dále přesně specifikovány. Ze závěti jasně vyplývá, že jako dědice výrazně upřednostňovala své potomky před manželem, a mezi nimi pak preferovala syny před dcerami, byť nakonec dcery obdržely majetek v celkově větší výši, nikoli však ten nejhodnotnější. Tereziin muž měl také figurovat jako vykonavatel určitých bodů testamentu.

Své nejcennější šperky odkázala hraběnka svým dvěma synům, přičemž jejich sestřám měla být hodnota těchto šperků vynahrazena rovným dílem v takové výši, jak rozhodne její choť. Nejstaršímu Aloisovi odkázala hraběnka svůj diamantový diadém sestávající z pěti diamantových růží, jehož hodnota byla stanovena na 18 600 zlatých. Mladší Filip zdědil po své matce náhrdelník z šesti šňůr perel s briliantovou sponou s rubínem a jeden

³⁰¹ Tamtéž, dovětek k závěti Terezie Sternbergové, 6. května 1864.

³⁰² Tamtéž, výpis dědických podílů, 30. května 1873.

pár náušnic, tvořen perlovou kapkou s briliantovou mašlí a povrchem z briliantů; to vše bylo vyčísleno na hodnotu 8 400 zlatých. Zároveň zde Terezie vyslovuje přání, aby tyto šperky zůstaly v rodině Sternbergů, v jejich linii.³⁰³ Dodejme, že po Aloisově skonu (hrabě zemřel svobodný) přešla jím zděděná diamantová členka do rukou jeho švagrové, Karolíny rozené hraběnky Thurn-Valsassina,³⁰⁴ jež měla tento šperk odkázat svému synovi Jiřímu hraběti Sternbergovi.³⁰⁵

Méně hodnotné šperky připadly rovněž Tereziiným dcerám. Zdeňka s Kunhutou zdědily každá perlový náramek s 222 kusy perel a s briliantovou sponou v celkové hodnotě á 1 725 zlatých, své nejmladší dceři Karolíně odkázala hraběnka dvě brože, jejich celková hodnota byla určena na 1 250 zlatých. Tereziin srdečný vztah k dcerám vyjadřují i její další dary. Nejstarší Zdeňce věnovala svůj zlatý náramek s tyrkysem (80 zl.), jež vždy nosila a „byl jí nejmilejší nade vše co vlastní“. Dcera Kunhuta dostala stříbrný cestovní příbor (8 zl.) a její sestře Karolíně připadlo zlaté pracovní náčiní sestávající z náprstku, nůžek, jehelníku a nýtů v celkové hodnotě 16 zlatých.

Každému ze svých potomků také odkázala jeden z prstenů (á 4 zl.), jež nosila. Všechny její děti si měly mezi sebe rovněž rozdělit hraběčninu nemalou sbírku stříbrných předmětů – v závěti je výslovně zmíněn „velký čajový servis, malá konvice, malá konvice na kávu, dva stříbrné toaletní stolky, dvojité stínící svícen, malý servis, 6 příborů a 12 lžiček na kávu“, přičemž velký čajový servis měl být ponechán k užívání Zdeňkovi do konce jeho života.³⁰⁶

Svým dcerám darovala také exkluzivní část své garderoby. Do jejich šatníku se měly vměstnat tři hraběčniny šátky, černé a bílé krajky, hermelínový límec, kožešinová souprava z kuny lesní a souprava z bizamu s rukávníkem v celkové hodnotě 260 zlatých. Zbytek jejího ošacení (jak bylo uvedeno již výše) připadl komorné Fanny.³⁰⁷ Ještě jednou rovněž obdarovává své syny – Aloisovi daruje obraz koně od jeho otce, Filipovi měl připadnout portrét otce namalovaný Daffingerem.

---

³⁰³ Pokud by snad oba bratři Sternbergové zemřeli bez mužských potomků, měly šperky připadnout jejich třem sestrám a následně jejich dědicům. Tamtéž, závěť Terezie Sternbergové, 10. dubna 1864.

³⁰⁴ Karolína hraběnka Thurn-Valsassina-Como-Vercelli (1863-1944) se v roce 1884 provdala za Filipa hraběte Sternberga (1852-1924). Manželé spolu měli 4 děti: Zdeňka (1885-1899), Jiřího Douglase (1888-1965), Marii Gabrielu (1890-1934) a Terezii (1902-1985).

³⁰⁵ Tamtéž, inv. č. 374, závěť Aloise Sternberga (opis), 12. května 1904, kart. 32, 33.

³⁰⁶ Tamtéž, inv. č. 364, závěť Terezie Sternbergové, 10. dubna 1864, kart. 29.

³⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 364, dovětek k závěti Terezie Sternbergové, 6. května 1864, kart. 29.

V nespolední řadě myslí i na svého chotě. Odkazuje mu zlaté dámské hodinky (40 zl.), svou modlitební knihu (1 zl.) a stříbrný křesťanský kříž (5 zl.).³⁰⁸ Po Tereziině skonu obdržel hrabě ještě zlatý prsten (10 zl.), a měl dostat jeden briliant jako náušnici (300 zl.).³⁰⁹

Kromě jejího muže a společných potomků odkazovala hraběnka část svého jmění i ostatním rodinným příslušníkům. Na tomto místě uvedme, že svou poslední vůli formulovala již v roce 1864, a tak se obdarovávaný často svého odkazu nedožil.³¹⁰ Odkazované předměty neměly mnohdy vysokou hodnotu a měly především citový význam pro toho, kdo danou věc obdržel. Svým darem se hraběnka snažila obdarovávaného hlavně potěšit a zároveň mu naznačit, co pro ni znamenal. Záměrem bývalo rovněž mezi pozůstalými uchovat vzpomínku na její osobu.

Své „milované matce“ odkazuje Terezie obraz – 3 srdce – ve vyřezávaném rámu namalované Marií Michel; své dva růžence, jež vždy mívala ve své modlitební knize; obraz matky boží, který visel u její postele; flakón, jenž lze otevřít na obou stranách; pouzdro na vlasy (všechny výše zmíněné předměty jsou v celkové hodnotě 6 zl.) a také dopis od Marie Michel.³¹¹

Své „milované sestře“ Sofii věnuje záložku do knihy z pěti stříbrných srdcí (1 zl.), jež měla vždy ve své modlitební knize; obraz Marie Michel jako řeholnice (1 zl.), který měla po své smrti odkázat Tereziiným dcerám a stříbrnou brož s modrým medailonem s Černou Matkou Boží (15 zl.). Jejímu choti, Josefu hraběti Rzyszczewskému, daruje list ze steatitu (2 zl.). Její „milovaná sestra“ Marie měla obdržet blíže neurčené malé plátno a ubrousek (1 zl.), jež mívala Terezie vložený v modlitební knize.

Drobnými předměty obdarovává rovněž své bratry – svému „milovanému bratru“ Fridrichovi odkazuje obraz „Srdce Ježíše Krista“ v oleji (1 zl.), jež visel u její modlicí stoličky; „milovaný bratr“ Eduard měl dostat 6 lžiček z ruského kovu (4 zl.), které dala hraběnce její švagrová Lotti, a zlatou kravatovou jehlicí (5 zl.) od tety Sofie.

---

³⁰⁸ Tamtéž, závěť Terezie Sternbergové, 10. dubna 1864.

³⁰⁹ Tamtéž, inventář Tereziina majetku z 28. února 1873.

³¹⁰ V období mezi napsáním Tereziiny závěti a jejím skonem zemřeli z obdarovávaných její matka Kunhuta, rozená hraběnka Kesselstattová (†1872), sestra Anna Marie (†1870) a dvě Tereziiny švagrové – Rosina zu Salm-Salm, rozená hraběnka Sternbergová (†1870), Zdeňkova sestra, a Luisa hraběnka Sternbergová, rozená princezna zu Hohenlohe-Bartenstein-Jagstberg († leden 1873), manželka Leopolda Sternberga (1811-1899).

³¹¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, dovětek k závěti Terezie Sternbergové, 8. května 1864, kart. 29. Těž pro následující text.

Ve své závěti nezapomíná ani na své švagrové. Ludovice³¹² věnuje hraběnka prsten s diamantem a tyrkysem (10 zl.) od Eduarda a jeho portrét jako husara, Rosině pozlacenou bonboniéru (0,5 zl.), Lotti³¹³ skleněný flakón s pozlaceným víkem (1 zl.) a Luise dárek od Poldiho – pouzdro s vlasy Tereziiných dětí (2 zl.).

Její synovci měli obdržet fotografie Fridricha a Eduarda v dřevěném rámu, své neteři Leopoldině Thunové odkázala flakón svčené vody s pozlaceným víkem (2 zl.) a Tereziina sestřenice Adéla Lonskoronská měla dostat jednu z jejích modlitebních knih.

Upomínkovými předměty obdarovávala Terezie také své přátele a známé. I zde je patrná snaha věnovat jim něco, čím by jim udělala radost a zároveň si tím snaží zajistit vřelé vzpomínky na její osobu. Dárek býval rovněž výrazem vděčnosti. Alici Surirey děkuje za vše, co vykonala pro její děti, a odkazuje jí brož z rubínu a perel ve tvaru kříže (20 zl.), obraz Sternbergů (3 zl.), jenž visel v hraběně ložnici a „Francouzské následování Krista“ (1 zl.). Nezapomněla ani na své dlouholeté přítelkyně. Nanni Trautmannsdorfové a Gabriele Pallavicini daruje každé upomínkový předmět, Hermína Metternichová a Marie Liechtensteinová měly dostat modlitební knihu, její „věrné přítelkyni“ Karolíně Thunové měla připadnout kniha „Srdce Ježíše“ (1 zl.) od Sofie.

Z jednotlivých odkazů vyplývá, že si Terezie rozdělení svého majetku patrně důkladně promýšlela, a tak například Františku Schierovi, vychovateli jejích synů, daruje ve čtyřech svazcích „Život svatých“ (3 zl.). Poslední odkaz směřuje k Alfrédu Windischgrätzovi – hraběnka mu věnuje portrét jeho sestry Aglae.

Dne 28. února 1873 byl vyhotoven soupis jejího majetku. Po Terezii Sternbergové zůstala hotovost (ve výši 2 216 zl.), šperky (v celkové hodnotě 32 234 zl.), stříbrné předměty (901 zl.), obligace (38 835 zl. 4 krejčary), soukromé pohledávky (38 600 zl.), prádlo (78 zl.), oblečení (820 zl.) a různé předměty (za 53 zl. 50 kr.) – celé její jmění čítalo dohromady 113 737 zlatých 54 krejcarů.³¹⁴

Za povšimnutí stojí zejména investice do předmětů ze stříbra – za svůj život nashromáždila hraběnka velké množství stříbrných drobností, mnohdy nevelké hodnoty, jež ale dohromady tvoří zajímavou část její pozůstalosti. Převažují zde kuchyňské a koupelnové potřeby – vedle čajových konvic, cukřenky, kastrolu, mísy, čajového sítko, kleštiček na cukr,

³¹² Ludovika hraběnka ze Stadion-Thannhausenu (1838-1907), rozená princezna z Lobkowicz, v roce 1862 se provdala za Tereziina bratra Eduarda.

³¹³ Karolína hraběnka Bigot de Saint-Quentin (1804-1881), rozená hraběnka Sternbergová, sestra Zdeňka Sternberga.

³¹⁴ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, inventář Tereziina majetku z 28. února 1873, kart. 29. Rovněž pro následující text.

příborů, nože s ocelovou čepelí, polévkové naběračky či slánky nalezneme i umývadla, zrcadla, kartáč, krabičku na hřeben nebo lavor. Nechybí zde ani běžné domácí potřeby jako svícny či ruční svítlna a zvoneček, patrně na přivolání služebnictva.

Za majetek bylo rovněž považováno oblečení. Přestože tato položka není v inventáři zdaleka nejhodnotnější, jistě si svou pozornost zaslouží. Připomeňme, že nejhonosnější část svého šatníku odkázala Terezie svým třem dcerám, jež tak obdržely například pravý turecký šátek (40 zl.), sadu pravých černých (40 zl.) a bílých (50 zl.) krajek či kožešinové soupravy. Větší část její garderoby přešla do vlastnictví komorné Františky. Pod položkou „prádlo“ se skrývá celkem třicet košilí (45 zl.), šest nočních korzetů (9 zl.), šest spodniček (5 zl.), čtyřicet osm párů punčoch (10 zl.) a třicet šest kapesníků (9 zl.) v celkové hodnotě 78 zlatých. Vedle toho obdržela Tereziina komorná překvapivě všechny její šaty (jedny sametové, jedny staré šaty z hedvábí, sedm různých dalších hedvábných šatů a sedm šatů z ovčí vlny dohromady v ceně 325 zlatých). Nejdražší kus oblečení, který jí Terezie darovala, byl sametový plášť lemovaný kožešinou za 80 zlatých. Vedle toho jí dále odkázala dvě sametové mantily (50 zl.), šest bílých škrobených sukni (18 zl.), šály (40 zl.) či přehoz (6 zl.). Na hlavě nosila hraběnka pokrývku (v hodnotě 15 zl.) nebo klobouk (vlastnila dva sametové klobouky á 2 zl.). Součástí jejího šatníku bylo také šest párů kotníčkových bot (jejich hodnota není uvedena) a blíže nespécifikované „různé okrasné věci“ v ceně 10 zlatých. Dohromady vlastnila Terezie ošacení s různými doplňky za 898 zlatých.

Z jejích šperků – jen pro připomenutí – byla nejcennějším kusem diamantová čelenka sestávající z velké brilantové růže (10 600 zl.), dvou menších (4 500 zl.) a tří ještě menších růží (3 500 zl.). Mezi rozličnými položkami v celkové hodnotě 53 zlatých 50 krejcarů nalezneme zejména předměty nábožného charakteru – modlitební knihy, růžence, obrazy či knihy s náboženskou tematikou, a vedle nich rovněž různé flakóny, pouzdra a další drobnosti.

Z Tereziina čistého jmění v celkové výši 113 737 zlatých 54 krejcarů bylo třeba po jejím skonu zaplatit výdaje za nemoc a pohřeb, zádušní mše, vyplatit jí ustanovenou částku chudým a uhradit další nezbytné poplatky ve výši 5 718 zlatých 78, 5 krejcarů, načež k rozdělení mezi pozůstalé zbylo 108 018 zlatých 75, 5 krejcarů.³¹⁵

---

³¹⁵ Tamtéž, výpis dědických podílů, výdaje, rozdělení jednotlivých odkazů a jejich přidělování, 30. května 1873. Též pro následující text.

Po vydání přesně specifikovaných odkazů (s výjimkou šperků pro syny Aloise a Filipa) dle hraběčiny závěti v celkové hodnotě 6 007 zlatých³¹⁶ zůstal Tereziiným potomkům z čistého jmění pozůstalosti majetek ve výši 102 011 zlatých 75, 5 krejcarů – každé z jejich dětí tak mělo obdržet podíl 20 402 zlatých 35 krejcarů. Vzhledem k hodnotným šperkům Tereziiných synů, jež obdrželi na základě její poslední vůle, a v níž bylo zároveň nařízeno dorovnání hodnoty těchto cenností jejím dcerám, zbyly na Filipa s Aloisem z Tereziina ostatního majetku již jen menší části: prvně jmenovaný měl obdržet podíl z Tereziina zbylého jmění ve výši 12 002 zlatých 35 krejcarů (vzhledem k odhadnuté ceně jeho šperků na 8 400 zl.) a jeho starší bratr ve výši „pouhých“ 1 802 zlatých 35 krejcarů (na základě stanovené hodnoty jemu odkázaného šperku ve výši 18 600 zl.). Každé z jejich sester pak rovněž připadl podíl ve výši 20 402 zlatých 35 krejcarů. Vzhledem k tomu, že již předtím obdržely další hodnotné předměty, jež nebyly do těchto odkazů zahrnuty, ale byly rozděleny před rozpočítáním jednotlivých podílů, obdržely ve finále z celého Tereziina dědictví – snad jako kompenzaci za exkluzivní rodinné šperky odkázané jejich bratrům – větší díl.

Rozdělením majetku na základě jejího testamentu se Tereziin život definitivně uzavřel. Její charakter a laskavou povahu vystihl krátce po její smrti radnický farář slovy „...veliká, opravdu urozená dáma, něžně pečující matka, zbožná bohabojná katolička, laskavá dobrodinka chudých (...) a troufám si poznamenat: Velká a ušlechtilá mecenáška mé nepatrné maličkosti (...)“³¹⁷.

Nejvíce na Terezii vzpomínali pochopitelně její nejbližší – Zdeněk a děti – které si matku připomínaly (nejen) při výročí jejího úmrtí. Nechávaly za ni sloužit zádušní mši,³¹⁸ aby se pomodlily za spásu její duše a věnovaly jí (a později i Zdeňkovi) při této příležitosti zvláštní vzpomínku. „Zítra to bude 15 let, co nás opustila naše skvělá matka, a my budeme v pokojné mši, jež se bude číst, se zbožností vzpomínat,“ napsal Filip otci.³¹⁹ V říjnu roku 1900 pak napsal Zdeňce: „Dohodli jsme se, že od teď se bude vždy na dušičky číst za rodiče

---

³¹⁶ Její manžel Zdeněk hrabě Sternberg obdržel předměty v celkové hodnotě 55 zl., Tereziina dcera Zdeňka 1 809 zl., Kunhuta 1 737 zl. a Karolína 1 270 zl. Dále pak všechny její dcery obdržely společně garderobu v hodnotě 260 zl., synové Filip a Alois předměty dohromady pouze za 8 zl., Tereziina švagrová Ludovika 10 zl., komorná Františka Rosina věci v ceně 572 zl., ostatnímu služebnictvu byla vyplacena hotovost ve výši 200 zl., bratr Eduard obdržel předměty v ceně 5 zl., sestra Sofie 16 zl., Alice Surirey 20 zl. Dědicové z dovětku k závěti z 8. května 1864 měli obdržet předměty dohromady za 53 zl. 50 krejcarů - z této částky byla na základě úmrtí některých z nich odečtena hodnota jim odkazovaných předmětů v celkové výši 8 zl. 50 krejcarů → Celková hodnota rozdělených odkazů = 6 007 zlatých.

³¹⁷ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 364, farář z Horního Stupna Zdeňkovi, 21. února 1873, kart. 29.

³¹⁸ Tamtéž, inv. č. 335, Kunhuta otci, 2. února 1888 a 3. února 1890, kart. 22.

³¹⁹ Tamtéž, inv. č. 335, Filip otci, 1. února 1888, kart. 22.

tichá zádušní mše ve stupenské hrobce.“³²⁰ V červenci roku 1901 poslal zase Alois sestře Kunhutě tyto řádky: „Ještě sice nevím v jaký den, ale určitě mezi 15. a 20. [červencem], za předpokladu že je Zdeňka ještě v Lukavicích, se bude v hrobce ve Stupně číst zádušní mše, den před tím Vás telegraficky vyrozumíme.“³²¹

Ještě v roce 1903 zavzpomínal tehdy dvaapadesátiletý Alois na svou matku slovy: „Dnes je to tedy plných 30 let, co na nás milý Bůh uvalil těžkou zkoušku, co jsme ztratili milovanou, zesnulou maminku. Bude znít jistě podivně, když vyslovím pochybnost, zda milovaná maminka, o níž víme, jak nepřekonatelně zbožná [podtrhl Alois] byla a plnila své náboženské povinnosti od A do Z, má vůbec zapotřebí zádušní mši za spásu duše? Jaká to byla vzorná dcera, manželka, matka, s jakou andělskou trpělivostí a božskou oddaností snášela veškeré své utrpení. Můžeme pak ještě pochybovat, zda si ji milý Bůh vzal? Jsem opravdu zvědav, co mi na to odpovíš. Tuším, že – určitě zcela správně – řekneš, že splnění této dětské povinnosti nám prospěje.“ Alois sám o tom zjevně nepochyboval, když na závěr svého dopisu Kunhutě dodal, že „dítě má povinnost [podtrhl A.] se po celý svůj život modlit za své rodiče, a pokud je to možné, má za ně nechat číst zádušní mši. Zda to duše rodičů ještě potřebuje či nikoli, to přenecháme našemu vševědoucímu Bohu.“³²²

---

³²⁰ Tamtéž, inv. č. 365, Filip Zdeňce, 28. října 1900, kart. 29.

³²¹ Tamtéž, inv. č. 366, Alois Kunhutě, 6. července 1901, kart. 30.

³²² Tamtéž, inv. č. 366, Alois Kunhutě, 2. února 1903, strojopis, kart. 30.

8. Osobnost Zdeňka Sternberga

Tereziin manžel Zdeněk Sternberg se narodil v Pohořelicích 8. června 1813 jako předposlední potomek Josefa Leopolda a Marie Karolíny, rozené hraběnky Walseggové. Při křtu dostal jména Zdeněk (Sidon) Eduard Anton.³²³ Jako člen početné rodiny nezdědil na rozdíl od svých starších bratří žádný významnější rodový majetek a jak již bylo zvykem, vstoupil do armády. Sloužil jako podporučík kyrysnického pluku, a mezi lety 1832-1836 vykonával vojenskou službu v c. a k. rakouské armádě u 5. pluku hraběte Auersperga.³²⁴

Nezbytnou součástí výchovy chlapců z aristokratických kruhů byla cesta po Evropě. Tato cesta navazovala na tradici kavalírských cest a měla být dovršením celého vzdělávacího procesu mladého šlechtice. Pestrý program měl nabídnout nové poznatky z nejrůznějších oblastí. Cestovatelům se tak doporučovalo navštívit nejen památky, galerie či muzea, ale rovněž i různé charitativní instituce, případně technické a přírodní zajímavosti. Jejich pozornosti neměla uniknout ani sféra hospodářství, politiky, školství, sociální oblast a výchova či demografie a peněžnictví.³²⁵

V roce 1837 se cílem cesty mladého Zdeňka stalo Německo a Nizozemí. Hlavním smyslem této výpravy sice nebylo završení edukačního procesu šlechtice, nýbrž návštěva příbuzných v Anholtu, přesto však cesta nesla mnohé znaky tradičních kavalírských cest. Tuto expedici podnikl společně se svými staršími bratry Jaroslavem a Leopoldem, a sestrou Karolínou, která však již v této době nebyla na rozdíl od svých bratrů svobodná a doprovázela je tak pouze do Anholtu. Podrobnější informace o jejich putování se můžeme dozvědět díky poměrně pečlivě vedenému deníku, jehož řádky vyplňovalo Jaroslavovo a Zdeňkovo pero. Zápisky obou bratrů nám podávají informace zejména o jejich pánském programu.³²⁶

První etapa trasy mladých cestovatelů vedla z Vídně přes Linec a Braunau do Mnichova, kde navštívili několik divadelních představení, zhlédli sbírky mnichovské Pinakotéky a mohli též obdivovat sochařské umění ze sbírek místní Glyptotéky. Za kulturou a uměním se vydali i v dalších městech, neminula je ani setkání s význačnými umělci v jejich ateliéru.

Zájem mladého Zdeňka se však k uměleckým sbírkám a historickým památkám příliš neupínal. Jeho pozornost si získala zejména oblast průmyslu a technický pokrok. V Mnichově

---

³²³ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, křestní list Zdeňka Sternberga (dosvědčení), kart. 23.

³²⁴ Tamtéž, potvrzení o vystoupení Zdeňka Sternberga z vojenské služby z 9. prosince 1836.

³²⁵ M. LENDEROVÁ, *Tragický bál*, s. 69-70.

³²⁶ T. SEKYRA – M. SEKYROVÁ, *Bratři Šternberkové na cestách* (též pro následující).

si prohlédl „pozoruhodně velký pivovar“, v Augsburgu tiskárnu a v Mohuči zase obdivoval parníky.

Z Mohuče se Sternbergové plavili po Rýnu přes Koblenz a Bonn do Kolína nad Rýnem. Odtud pokračovali opět poštovními dostavníky přes Düsseldorf až do Reesu, kde se setkali s příbuznými z vévodského rodu Croy-Dülmen a sestrou Rosinou, provdanou hraběnkou zu Salm-Salm, u nichž strávili týden vyplněný výlety po okolí. Zdeněk neváhal, a jeden celý den se rozhodl strávit v Elberfeldu, významném průmyslovém centru tehdejšího Německa. Na své exkurzi městem si tak prohlédl například přádelnu vlny a tkalcovnu hedvábí či sametu.

Po pobytu u příbuzných jejich kroky směřovaly do Holandska, tentokrát však bez Leopolda, který odjel do Londýna. V Rotterdamu a Amsterdamu si Zdeněk se zvědavostí prohlížel námořní lodě, jeho pozornost upoutala zejména kupecká loď z Východní Indie. Svě nadšení popsal těmito řádky: „Velmi zajímavá byla holandská kupecká loď, která připlula před několika dny z Východní Indie. Byl jsem nekonečně zvědavý a všechno jsem si prohlížel s vytřeštěným zrakem. (...) Příbytek kapitána je zařízen velice elegantně. Lákal nás, abychom pluli do Východní Indie. Jeho návrh nebyl špatný. Cesta trvá 148 dní, což je trochu moc. Přesto bych mohl tuto cestu někdy podniknout.“³²⁷

Z Nizozemí se navrátili zpět do Německa, aby se naposledy rozloučili s příbuznými v Anholtu, a vydali se na zpáteční cestu. Na několika dalších místech se Zdeněk mohl opět obdivovat parním strojům, na sklonku cesty ho pak v Berlíně upoutal telegraf.

Přechod pruských hranic nebyl pro bratry Sternbergovy zrovna příjemný. Zdeněk k celému zážitku poznamenal: „V noci jsme museli přejet i hranice, což bylo velmi nepříjemné. Celý vůz byl vyložen a všechny kufry prohlédnuty. Museli jsme vyndat všechny své věci, a to uprostřed noci. Po prohlídce jsme své věci jen tak naházeli do zavazadel. Ubohé dívky, které cestovaly s námi, padly na takového úředníka, že též musely vybalit své kufry a samy hned na tomto nedůstojném místě i zabalit. Zdrželi jsme se tu skoro 3 hodiny.“³²⁸ Celé jejich putování završil koncem května příjezd do Prahy. Ještě v témže roce – v září 1937 – byl Zdeněk jmenován c. a k. komořím.³²⁹

Po roce a půl od návratu z cesty jej v Čechách čekalo dědictví. V prosinci 1838 zemřel svobodný a bezdětný Kašpar Maria hrabě Sternberg, a právě po tomto slavném

---

³²⁷ Rukopisné deníkové záznamy z cesty do Německa a Holandska (1837). Cit. dle: T. SEKYRA – M. SEKYROVÁ, *Bratři Šternbergové na cestách*, s. 419.

³²⁸ Cit. dle: Tamtéž, s. 420.

³²⁹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, oznámení Zdeňku Sternbergovi o jmenování c. a k. komořím ze 4. listopadu 1837, kart. 23.

strýci zdědil tehdy pětadvacetiletý Zdeněk radnické panství s empírovým zámek Březina. Spolu s tím získal i bohaté kamenouhelné doly, které se staly důležitým odrazovým můstkem pro jeho další podnikatelské záměry. Zdeněk se projevil jako schopný hospodář a ekonom. Nastupující průmyslová revoluce a s ní značný zájem o energii mu umožnily efektivně využít zděděné uhelné doly, díky nimž získal kapitál k dalšímu podnikání. Nabyté finance investoval do cenných papírů a průmyslových akcií, a nechal také vystavět vlastní průmyslové podniky. V Radnici vybudoval pivovar s velkým výstavem a cihelnu, ve Vranově pak rozšířil zděděnou sklářskou huť na výrobu barevného spotřebního skla.³³⁰ Podílel se také na stavbě železnice na trati Kolín – Čerčany – Rataje – Kácov, a stal se jedním z hlavních akcionářů trati z Benešova do Vlašimi. Mimo jiné zakoupil i hostinec v Rokycanech, Plzni a Kácově.

Aktivně se podílel i na činnosti v různých spolcích. Již v roce 1839 se stal přispívajícím členem Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách³³¹, roku 1851 byl zvolen za člena Budějovického zemědělského okresního spolku³³², a v roce 1856 jej za svého člena přijala rovněž c. k. Hospodářská společnost ve Vídni³³³. Za účast na okresní hospodářsko-průmyslové výstavě v Benešově obdržel roku 1875 pochvalný diplom³³⁴ a na zemědělské výstavě ve Vídni pak získal velkou zlatou medaili³³⁵.

Výnosy z uhelných dolů mu umožnily výrazně rozmnožit rodový majetek. V roce 1841 koupil od Adolfa hraběte Somsische ze Saardu středověký hrad Český Šternberk, který se tak po sto dvaceti devíti letech opět navrátil do rukou zakládajícího rodu.³³⁶ Hrad si však příliš neoblíbil a nikdy se v něm natrvalo neusadil. K bydlení si zde zařídil pouhé čtyři místnosti, které vybavil jednoduchým nábytkem.³³⁷ V této době sloužil hrad Sternbergům především jako lovecké sídlo.

Roku 1861 koupil Zdeněk ve vídeňské Ungargasse palác, jak se na rod takové tradice a významu patřilo. O několik let později, v roce 1868, pak zakoupil od prince Werianda

---

³³⁰ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 29.

³³¹ SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 394, doklad o zakládajícím členství z 15. dubna 1839, role.

³³² Tamtéž, inv. č. 338, diplom z 21. prosince 1851, kart. 23.

³³³ Tamtéž, dodatky, inv. č. 393, sdělení Zdeňku Sternbergovi o jeho jmenování na člena c. k. Hospodářské společnosti ve Vídni a diplom téže společnosti z 15. ledna 1856, role.

³³⁴ Tamtéž, inv. č. 361, pochvalný diplom Zdeňku Sternbergovi z okresní hospodářsko-průmyslové výstavy v Benešově, konané dne 5. a 6. září 1875, kart. 28.

³³⁵ Tamtéž, dodatky, inv. č. 391, velká zlatá medaile Zdeňku Sternbergovi ze zemědělské výstavy ve Vídni, role.

³³⁶ V roce 1712 Janem Václavem vymřela po meči větev Holických ze Sternberga a hrad poté přecházel do vlastnictví několika různých rodů. Po jeho koupi Zdeňkem Sternbergem vlastnili Sternbergové hrad až do roku 1949, kdy byl státem vyvlastněn. Roku 1992 byl Český Šternberk navrácen v restituci současnému majiteli Zdeňku Sternbergovi.

³³⁷ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 31.

Windischgrätze panství a zámek Jemniště.³³⁸ Peníze údajně složil v hotovosti. Princ prý naložil obdrženou kupu bankovek pod kozlík svého kočáru, nasedl, práskl do koní a odjel.³³⁹ Roku 1884 koupil Zdeněk ještě panství Chotýšany. Svého podnikavého ducha pak uplatnil ve Vídni při stavbě několika nájemních domů.³⁴⁰

Jako zcela prakticky založený člověk, hospodář a podnikatel, nenalezl mnoho zalíbení v umění. Jeho členství ve Vlasteneckém muzejním spolku v Čechách³⁴¹, případně ve Společnosti vlasteneckých přátel umění³⁴², tak můžeme chápat spíše jako stavovský závazek či snahu po reprezentaci. Příliš nepodporoval ani dobročinnost. Nalezneme ho sice mezi členy Vlasteneckého zemského pomocného spolku pro Království české, jemuž přispěl částkou 10 zlatých³⁴³, a mezi osobami nosícími Mariánský kříž³⁴⁴, i v tomto případě však jednal patrně spíše z povinnosti. Před svým notoricky zadluženým zetěm Františkem Lobkowiczem údajně prohlásil, že „dobročinnost je sice konání bohulibé, ale nenese úroky a navíc ještě snižuje kapitál“³⁴⁵. Stal se také členem heraldického spolku „Orel“³⁴⁶, a jeho jméno rovněž figuruje mezi členy šlechtického kasina ve Vídni³⁴⁷.

Jeho celoživotní vášní se stala jízda na koni, kterou si užíval do posledních dnů svého života. Jelikož byl poměrně malého vzrůstu a těžce nasedal, podkoní mu už musel přistavovat stolek a na něj ještě položit schůdky, aby hrabě nasedl do sedla.³⁴⁸ Na svou dobu se dožil úctyhodného věku sedmaosmdesáti let. Zemřel ve Vídni dne 9. března 1900 a svou choť tak přežil o dlouhých dvacet sedm let.

Po Zdeňkově skonu následovalo vyřizování jeho poslední vůle, kterou formuloval v prosinci roku 1894. Samotný podnět, jenž vedl k jejímu sepsání, se dozvídáme hned v úvodu samotného testamentu: „Při eventuálních sporech, které by mohly vzniknout po mém úmrtí ve vidině mého majetku, rozhodl jsem se já, Zdeněk hrabě Sternberg, po důkladném

---

³³⁸ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 46, překlad hesla „ze Šternberka“ z Riegrova Slovníku naučného od Aloise hraběte Sternberga s jeho vlastními dodatky, kart. 2.

³³⁹ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 29.

³⁴⁰ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 46, překlad hesla „ze Šternberka“ z Riegrova Slovníku naučného od Aloise hraběte Sternberga s jeho vlastními dodatky, kart. 2.

³⁴¹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, diplom Vlasteneckého muzejního spolku v Čechách Zdeňku Sternbergovi z 14. května 1836, kart. 23.

³⁴² Tamtéž, dopis z výboru Spolku vlasteneckých přátel umění v Praze z 25. dubna 1839.

³⁴³ Tamtéž, členský lístek.

³⁴⁴ Tamtéž, listina z 2. února 1872.

³⁴⁵ Cit. dle: V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 30.

³⁴⁶ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 338, členské lístky z let 1880, 1881 a 1886, kart. 23.

³⁴⁷ Tamtéž, inv. č. 361, soupis členů šlechtického kasina z let 1872 a 1874, kart. 28. Tamtéž, inv. č. 338, lístky do šlechtického kasina pro Zdeňka hraběte Sternberga s platností pro léta 1877, 1880, 1881, 1884, 1886, 1888, 1890, kart. 23.

³⁴⁸ V. VOTÝPKA, *Aristokrat*, s. 32.

uvážení, ustanovit svou poslední vůli.³⁴⁹ Jeho hlavní pohnutkou tedy byla snaha zabezpečit budoucí soulad mezi pozůstalými. Nezanedbatelnou roli mohlo hrát i postupující stáří a s ním hrozba neočekávaného připoutání k lůžku, případně možnost náhlého skonu. Vždyť v době jejího sepsání bylo hraběti již jedenaosmdesát let.

Klíčový význam takové závěti tkvěl bezpochyby v distribuci rodinného majetku. Hlavním dědicem byl tradičně syn či synové, a nejinak tomu bylo i v případě poslední vůle Zdeňka Sternberga. Nutno podotknout, že svým dědicům mohl odkázat poměrně slušné jmění.

Staršímu Aloisovi přenechal své radnické panství s Darovou a březinským zámekem, starobylý hrad Český Šternberk a palác ve Vídni. Zároveň s tímto majetkem přešly do jeho rukou taktéž hostinec v Rokycanech a v Plzni, a rovněž i průmyslové závody a bohaté doly nacházející se na odkázaných panstvích. Spolu se zmíněnými nemovitostmi, jak je dále v závěti uvedeno, odkázal svému staršímu synovi veškeré vnitřní zařízení jemu přenechaných sídel, a rovněž i stříbrný servis a přibory.

Mladší syn Filip zdědil velkostatek se zámekem v Jemništi a Popovice, společně s k tomu příslušejícími průmyslovými podniky a veškerými nemovitostmi. Stal se rovněž majitelem otcových nemovitostí v Benešově, zdědil hostinec v Kácově a také tzv. šternberské domy ve Vídni.

Ve své závěti pamatoval hrabě i na své tři dcery, kterým měla být vyplacena finanční částka ve výši 600 000 zlatých rakouské měny (dále jen zlatých). Svou nejmladší, dosud svobodnou dceru Karolínu nabádal, aby „ne jako povinnost, nýbrž jako přání od srdce, pro případ, že nevstoupí do stavu manželského, zanechala zděděný majetek svým sourozencům stejným dílem“.

Své syny rovněž vyzval, aby „v případě, kdy by měl jeden nebo druhý zemřít bez manželských dětí, onen zanechal zděděný majetek svému žijícímu bratrovi“. Ostatní zbývající majetek, jenž nebyl v testamentu výslovně uveden, měl taktéž připadnout jeho synům. Na jeho mužské potomky měly rovněž přejít závazky a povinnosti spojené s oběma stavbami železnice.

Menší odkazy směřovaly také k jeho úředníkům a služebníkům. Správce Rehn měl ročně obdržet sumu 500 zlatých, rentmistr Stibral 400 zlatých, ředitel Piesch rovněž 400 zlatých, sekretář Müldner 360 zlatých a komoří Krimlák, kočí Papáček, *Reitknecht* Tuček, sloužící Bílek a pokojský Paděra každý roční penzi 300 zlatých. Tyto důchody měly vejít

---

³⁴⁹ SOA Praha, RA Šternberků, inv. č. 374, závěť Zdeňka Sternberga, kart. 32, 33. Též pro následující.

v platnost teprve tehdy, až nebudou výše jmenovaní způsobilí ke službě, případně pokud by odešli či byli propuštěni ze služeb jeho synů.

Součástí testamentu jsou také odkazy charitativního rázu. Mezi chudé na jeho třech doménách – Radnici, Českém Šternberku a Jemništi – se měla rozdělit (na každé) částka 500 zlatých, a 500 zlatých odkázal i chudým města Vídeň.

Již v úvodní části testamentu věnuje hrabě nemalý zájem i vlastnímu pohřbu. Svou pozornost upřel zejména k místu, kde mělo spočinout jeho tělo. Vyslovil přání, aby byl pohřben ve šternberské rodinné hrobce v Horním Stupně, a přeje si, aby jeho mrtvé tělo nebylo nabalzamováno.

V samotném závěru pak nabádá své děti, aby se „nenechaly navádět cizími našeptávači a bez námitek uznaly jeho poslední vůli“. Za vykonavatele závěti a opatrovatele ujednání určil svého advokáta Dr. Emanuela Krütznera, jenž se měl postarat o přesné splnění jeho poslední vůle. Text je rovněž opatřen jmény svědků, jimiž byl Karel Krünes, Vilém Sirobeg a Dr. Alois Fuka.³⁵⁰ Začátkem roku 1898 sepsal hrabě k závěti ještě krátký dovětek, v němž svému nadlesnímu Mráčkovi stanovil roční penzi ve výši 700 zlatých.³⁵¹

---

³⁵⁰ Tamtéž.

³⁵¹ Taméž, dovětek k závěti.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem si vytkla za cíl vykreslit jednotlivé životní etapy Terezie Sternbergové, a to v takové míře, do jaké mi to umožní zejména původní pramenný materiál z Rodinného archivu Šternberků v Praze. Značná část studie je tak postavena na analýze rodinné korespondence, již příhodně doplnil Tereziin osobní deník a úřední dokumenty. Tam, kde se v pramenech nedostávalo žádných či nedostatečných informací k hraběčtině osobě nebo jejím nejbližším, mi posloužily rozličné studie, jež se – ať už více či méně – dotýkají dějin žen či šlechtické tematiky. Jednotlivé kapitoly nám pak postupně odhalovaly životní osudy této dámy, a umožnily tak zároveň průhled do šlechtického rodinného prostředí a každodenního života aristokratických kruhů.

Terezie Sternbergová se narodila v roce 1819 do aristokratické rodiny Stadionů (resp. její větve Stadion-Thannhausen), starého německého rodu. Cenným pozůstatkem – a zároveň také jediným – pro poznání hraběčtina dětství a mládí jsou její deníkové záznamy, jež nám více méně potvrdily všeobecně platné rysy života většiny urozených dívek. V zimních měsících si mladá komtesa užívala společenského života ve Vídni, její čas vyplňovaly okázalé plesy či soaré, divadelní představení, koncerty, návštěvy příbuzných a přátel – samozřejmě v rámci jejích společenských kruhů –, jako řádná katolička chodila do kostela, jako každá šlechtická dcera se musela vzdělávat v cizích jazycích. Svých jazykových znalostí využívala při četbě anglických, německých i francouzských děl. Aktivně ovládala hru na hudební nástroj, vzdělávala se v tanci, kreslení a snad i zpěvu, krasopisu či náboženství, vše samozřejmě pod dohledem vychovatelky a domácích učitelů, a také cestovala. V jarních měsících se totiž rodina stěhovala na svůj rodový statek Kout na Šumavě, kde Terezie trávila svůj čas rovněž ve společnosti sourozenců a rodičů – Marie Kunhuty, rozené hraběnky Kesselsatttové a Filipa ze Stadion-Thannhausenu – do té doby, než nastoupila svou roli manželky.

Ve svých šestadvaceti letech uzavřela komtesa ze Stadion-Thannhausenu řádný sňatek, založený na nekompromisních pravidlech rovnorodosti. Přivdala se do staročeského hraběcího rodu Sternbergů, jejím ženichem se stal Zdeněk, dvaatřicetiletý vlastník několika panství a sídel, dobrý podnikatel a úspěšný hospodář. Navzdory takto pojímané sňatkové politice, v níž byli příslušníci rodu řekněme pouhé figurky na šachovém poli, můžeme jejich manželství považovat za šťastné.

Terezie nezklamala ani při plnění svého dalšího úkolu – dát rodu potomky, dědice, kteří se stanou pokračovateli rodové linie. V rozmezí let 1846-1856 přivedla na svět pět dětí, tři dcery a dva syny. Skutečným následníkem svého otce se stal nakonec mladší Filip, jenž fakticky zachránil tuto rodovou větev před vymřením, a její příslušníci přežívají dodnes vedle linie častolovické.

Život Terezie Sternbergové vyhasl v roce 1873, v rodinném prostředí, na místě, kde přišla na svět – v hlavním městě rakouské monarchie Vídni. Její tělo dodnes odpočívá ve šternberské rodinné hrobce v Horním Stupně po boku jejího chotě a syna Aloise, hraběnky Aloisie Sternbergové a velikána rodu, vědce Kašpara Sternberga.

Po prozkoumání jejího soukromého života nezbyvá než konstatovat, že v průběhu svého bytí ničím výrazně nevynikala, její život nedoprovázely žádné výjimečné či skandální situace a nestandardní zvyky, jež by byly netypické pro životy vznešených dam 19. století. Přesto (nebo právě proto) je pro nás pohled do jejího soukromí zajímavou exkurzí, neboť nám odhaluje určitý prototyp šlechtičny 19. století. Podobně je tomu i v případě Zdeňka Sternberga, kterému jsme věnovali závěrečnou kapitolu této práce. Jeho portrét nám v podstatě ukazuje „řadového šlechtice“ 19. století.

Doufám, že tato studie přispěla k obohacení znalostí o životě urozených žen (i mužů), a vedle toho zároveň nabídla pohled do každodennosti aristokratických kruhů v období „dlouhého“ 19. století na příkladu rodu Sternbergů. Této práci by se v budoucnu mohlo dostat rozšíření, zcela jistě i další fondy mohou nabídnout nové poznatky – nejen o osobnosti hraběnky Sternbergové – ale zejména k ostatním příslušníkům šternberského rodu předminulého století (případně počátku století dvacátého). Přínosné by mohly být především archivní dokumenty uložené v Moravském zemském archivu v Brně (Rodinný archiv Šternberků, Malenovice) a ve Státním oblastním archivu v Zámrsku (Rodinný archiv Šternberků, Častolovice). V neposlední řadě by pro nás měl svou důležitost i další pramenný materiál z již zkoumaného šternberského rodinného archivu v Praze. Svou pozornost by si jistě zasloužily Zdeňkovy a Aloisovy obsáhlé deníky z cest, o jejichž zajímavém obsahu nepochybuji. Nechme se ale překvapit, co dalšího nám tyto dokumenty odhalí, a co naopak zůstane navždy skryto.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Státní oblastní archiv Praha

Fond: Rodinný archiv Šternberků, Český Šternberk

Přehledy dějin rodu

Inv. č. 46, „Geschichte des alten Geschlechtes der Sternberg“. Překlad hesla „ze Šternberka“ z Riegrova Slovníku naučného, díl IX, v Praze 1872. Přeložil a doplnil Alois ze Šternberka (pozdější doplňky do r. 1930), strojopis, 48 str., kart. 2.

Kašpar ze Šternberka

Různé:

Inv. č. 333, drobné tisky, 1819-1828, kart. 21.

Zdeněk ze Šternberka

Osobní písemnosti:

Inv. č. 335, korespondence osobní, 1834-1890, kart. 22.

Inv. č. 338, osobní spisy a doklady, 1839-1889, kart. 23.

Různé:

Inv. č. 361, drobné tisky, 1844-1900, kart. 28.

Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu

Inv. č. 362, osobní korespondence aj., 1835-1870, kart. 29.

Inv. č. 363, deníkové záznamy, 1830-1839, kart. 29.

Inv. č. 364, pozůstalost 1873, kart. 29.

Zdeňka Schönbornová, roz. ze Šternberka

Inv. č. 365, osobní korespondence, 1872-1904, kart. 29.

Kunhuta z Lobkovic, roz. ze Šternberka

Inv. č. 366, osobní korespondence, 1871-1906, kart. 30.

Alois ze Šternberka

Inv. č. 367, osobní korespondence aj., 1870-1900, kart. 30.

Filip ze Šternberka

Inv. č. 373, osobní písemnosti, 1884-1924, kart. 31.

Inv. č. 374, dědictví po Zdeňku a Aloisovi ze Šternberka, 1900-1910, kart. 32, 33.

Dodatky

Inv. č. 375, osobní korespondence různých členů rodiny a různé jiné písemnosti a tisky, 1843-1916, kart. 34.

Inv. č. 385, fota koní, závodišť a dostihů, různé foto portréty a negativy, kart. 39-41.

Inv. č. 390, řád Sternkreuz (Hvězdný kříž) z 26. 5. 1846 udělený Terezii hraběnce ze Šternberka císařovnou Karolínou Augustou.

Inv. č. 391, velká zlatá medaile Zdeňku Šternberkovi ze zemědělské výstavy ve Vídni, role.

Inv. č. 393, diplom c. k. hospodářské společnosti ve Vídni Zdeňku Šternberkovi (jmenování členem), 1856, role.

Inv. č. 394, spolek k povzbuzení řemesel v Čechách – Zdeněk Šternberk – doklad o zakládajícím členství, 1839, role.

Vydané prameny

LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu*.

Krátká cesta životem a Evropou, Praha 2006.

Literatura

Almanach českých šlechtických rodů, vyd. Pouzar, Vladimír – Mašek, Petr – Mensdorff-Pouilly, Hugo – Pokorný, Pavel R., Praha 2000 a 2010 (v textu *Almanach českých šlechtických rodů*, ročník).

BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

- BINDER, Dieter A., *Der deutsche Orden*, in: Stolzer, Johann – Steeb, Christian (Hrsg.), *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 22-29.
- DIKOWITSCH, Hermann, *Die österreichischen Damenorden. Der hochadelige Sternkreuzorden (Ordo Stellatae Crucis)*, in: Stolzer, Johann – Steeb, Christian (Hrsg.), *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 185-189.
- DVOŘÁKOVÁ, Monika, *Analýza vybraných historických vichřic – dopady na přírodu a společnost*, Brno 2007. Diplomová práce na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Vedoucí diplomové práce Petr Dobrovolný.
- FIALOVÁ, Ludmila a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- GODSEY, Jr., William D., *Quarterings and Kinship: The Social Composition of Habsburg Aristocracy in the Dualist Era*, in: *The Journal of Modern History* 71/1999, s. 56-104.
- HAMANNOVÁ, Brigitte, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2010.
- HAUBELT, Josef, *Kašpar M. Šternberk, přírodovědec a geolog*, Praha 1988.
- JIROUŠKOVÁ, Jana (ed.), *Svatební rituály u nás a ve světě*, Praha 2012.
- KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006.
- LENDEROVÁ, Milena, *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Litomyšl – Praha, 2006.
- LENDEROVÁ, Milena, „*A ptáš se, knížko má...*“ *Dívčí a ženské deníky 19. století*, Praha 2008.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LÍBAL, Dobroslav a kol., *Český Šternberk – státní hrad a okolí*, Praha 1952.
- LOBKOWICZ, František, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995.
- MACHAČOVÁ, Jana, *Žena v 19. století jako „přívěsek“?*, in: Čadková, Kateřina – Lenderová, Milena – Stráníková, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 209-214.
- MAJER, Jiří, *Kašpar Šternberk a jeho doba*, Příbram 1988.
- MAJER, Jiří, *Kašpar Šternberk*, Praha 1997.
- MAŠEK, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.
- Ottův slovník naučný* (v textu: OSN, díl).

- PALACKÝ, František – STERNBERG, Zdeněk, *Dějiny rodu Sternbergů*, Moravský Beroun 2001.
- PELANT, Jan, *O stadionských archiváliích a knihách*, Plzeň 1971.
- POKORNÝ, Pavel, *Kněžna, která zastínila císařovnu. Paulina Metternich-Sándorová (1836-1921)*, in: *Dějiny a současnost* 4/2010, s. 22-25.
- SAK, Robert – BEZECNÝ, Zdeněk, *Dáma z rajskeho ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*, Praha 2000.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl XIII. a XV., Praha 1998.
- SEKYRA, Tomáš – SEKYROVÁ, Milada, *Bratři Šternberkové na cestách*, in: Bobková, Lenka – Neudertová, Michaela (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997, s. 415-420.
- SLABÁKOVÁ, Radmila, „*Il est «Höchst Zeit»“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?*“, in: Kateřina Bláhová (ed.), *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, str. 102-115.
- Slovník naučný* (v textu: SN, díl), red. Rieger, František Ladislav, Praha 1872.
- SOBKOVÁ, Helena, *Kateřina Zaháňská*, Praha – Litomyšl 2007.
- STERNBERGOVÁ, Cecilia, *Cesta. Paměti české aristokratky*, Praha – Litomyšl 2002.
- ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.
- TYWONIAK, Jiří, *Šternberský rodinný archiv (Český Šternberk) 1295-1924. Inventář*, Praha 1961.
- VINAŘ, Otakar, *Šternberkové. Složitá historie starého rodu*, in: *Heraldika a genealogie*, 32/1999, č. 1-2, s. 59-84.
- VOTÝPKA, Vladimír, *Aristokrat. Život Zdeňka Sternberga*, Praha a Litomyšl 2010.
- ŽUPANIČ, Jan, *Hraběcí rody ve světle salbuchů*, in: *Heraldika a genealogie*, 38/2005, č. 1-2, s. 79-96.
- ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006.

Internetové zdroje

Genealogické stránky [online]. Dostupné z WWW: <<http://genealogy.euweb.cz/>>. [cit. 24. 7. 2012].

Seznam obrazových příloh

1. Terezie Sternbergová v roce 1865. Olejomalba od Franze Schrotzberga; hrad Český Šternberk, pracovna Jiřího Sternberga.
Zdroj: Archiv autorky.
2. Žena s dětmi. Kresba tužkou v Tereziině deníku.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 363, deníkové záznamy, 1830-1839, kart. 29, nestr.
3. Kresby tužkou v deníku komtesy Terezie.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 363, deníkové záznamy, 1830-1839, kart. 29, nestr.
4. Portrét muže. Kresba tužkou v Tereziině deníku.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 363, deníkové záznamy, 1830-1839, kart. 29, nestr.
5. Kunhuta ze Stadion-Thannhausenu (Tereziina matka) na olejomalbě Franze Schrotzberga v roce 1842; hrad Český Šternberk, žlutý salón.
Zdroj: Archiv autorky.
6. Program domácího divadelního představení k oslavě jmenin komtesy Terezie.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 362, osobní korespondence aj., 1835-1870, kart. 29.
7. Zámek Kout na Šumavě.
Zdroj: Oficiální stránky obce Kout na Šumavě [online]. Dostupné z WWW: <http://www.koutnas.cz/image.php?nid=535&oid=9183/>. [cit. 24. 7. 2012].
8. Erb rodu Stadionů.
Zdroj: Mašek, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003, s. 266.

9. Erb rodu Sternbergů.
Zdroj: *Almanach českých šlechtických rodů* (ročník 2011), s. 411.
10. Zdeněk Sternberg. Olejomalba od Aristida Oeconomy z roku 1865; hrad Český Šternberk, pracovna Jiřího Sternberga.
Zdroj: Archiv autorky.
11. Zdeňkova matka Karolína Sternbergová v roce 1833.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Filip ze Šternberka, inv. č. 373, osobní písemnosti, 1884-1924, kart. 31.
12. Zdeňkova sestra Karolína (Lotti) Bigot de Saint-Quentin. Skica tužkou.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Filip ze Šternberka, inv. č. 373, osobní písemnosti, 1884-1924, kart. 31.
13. Vyobrazení hradu Český Šternberk od A. Liebschera z poloviny 19. století.
Zdroj: Brožura hradu Český Šternberk, nestr.
14. Hrad Český Šternberk v srpnu 2011.
Zdroj: Archiv autorky.
15. Zámek Jemniště, současný stav.
Zdroj: Zpravodajský portál Novinky [online]. Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/cestovani/148555-zamek-jemniste-laka-nejen-svou-neobycejnou-historii.html>/>. [cit. 24. 7. 2012].
16. Empírový zámek v Březině, současný stav.
Zdroj: Castles. Hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska [online]. Dostupné z WWW: <http://www.castles.cz/zamek-brezina-u-rokycan/galerie-obrazky.html>/>. [cit. 24. 7. 2012].

17. Kašpar Maria Sternberg, 1820.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Kašpar ze Šternberka, inv. č. 333, drobné tisky, 1819-1828, kart. 21.
18. Signatury a pečeti na svatební smlouvě manželů Sternbergových.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeněk ze Šternberka, inv. č. 338, osobní písemnosti, osobní spisy a doklady, 1839 – 1889, kart. 23.
19. Svatební oznámení manželů Sternbergových.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeněk ze Šternberka, inv. č. 361, různé, drobné tisky, 1844-1900, kart. 28.
20. Dekret Řádu Hvězdového kříže z 26. května 1846 udělený Terezii Sternbergové císařovnou Karolínou Augustou.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 390.
21. Vývojová řada insignií Hvězdového kříže. Vlevo nahoře období zakladatelky řádu, vpravo nahoře období Eleonory Magdaleny Terezie (†1720), uprostřed poslední typ po roce 1750 (š. 31 mm), vlevo dole odznak z let 1720-1742, vpravo dole z let 1742-1750.
Zdroj: KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 140.
22. Dekorace Řádu Hvězdového kříže z první poloviny 19. století – avers a revers (š. 31 mm).
Zdroj: KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 141.
23. Detail odznaku Hvězdokřížového řádu. Na bílé pásce je vepsáno řádové heslo *SALUS ET GLORIA* (spása a sláva).
Zdroj: Forum.valka [online]. Dostupné z WWW:
<<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/25900>>. [cit. 24. 7. 2012].

24. Mariánský kříž Řádu Německých rytířů – avers a revers. Na středu lícové strany je nápis *ORDO TEUT HUMANITATI* (Německý řád lidskosti).
Zdroj: KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 37.
25. Náhrdelní kříž Řádu Maltézských rytířů – avers a revers (š. 50 mm).
Zdroj: KOLÁČNÝ, Ivan, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 17.
26. Sbíрка stříbrných předmětů na hradě Český Šternberk.
Zdroj: Fotoalbum Rajče [online]. Dostupné z WWW:
<http://alena60.rajce.idnes.cz/Cesky_Sternberk_interiery/#ster_98.jpg/>. [cit. 24. 7. 2012].
27. Stříbrné předměty; hrad Český Šternberk.
Zdroj: Fotoalbum Rajče [online]. Dostupné z WWW:
<http://belita.rajce.idnes.cz/18_Cesky_Sternberk_6.8.2008/#DSCF0055.JPG/>. [cit. 24. 7. 2012].
28. Stojan s fajfkami Zdeňka Sternberga. Vlevo nahoře vyobrazení Filipa Sternberga na portrétu Siegmunda L'Allemanda z roku 1901; hrad Český Šternberk, kuřácký salón.
Zdroj: Fotoalbum Rajče [online]. Dostupné z WWW:
<http://ttooammaass.rajce.idnes.cz/hrad_Cesky_Sternberk_a_zamek_Jemniste_16.9.2009/#hrad_Cesky_Sternberk_a_zamek_Jemniste_070.jpg/>. [cit. 24. 7. 2012].
29. Filip Sternberg: Dostihový výjev z historicky první Velké pardubické steeplechase r. 1873; hrad Český Šternberk, kuřácký salón.
Zdroj: Archiv autorky.

30. Filip Sternberg: „Útok rakouských kyrysníků proti pruským husarům v bitvě u Hradce Králové r. 1866“ s jeho vlastním vyobrazením (jako jediný voják bez helmy).
Zdroj: Fotoalbum Rajče [online]. Dostupné z WWW:
<http://wild-girl.rajce.idnes.cz/Cesky_Sternberk_Dovolena_2008/#IM001994.JPG/>.
[cit. 24. 7. 2012].
31. Lovecká společnost ve Vlašimi v říjnu 1890.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 385, foto koní, závodišť a dostihů, různé foto portréty a negativy, kart. 39-41.
32. Šternberská hrobka v Horním Stupně.
Zdroj: Foto.mapy [online]. Dostupné z WWW:
<<http://foto.mapy.cz/68502-Sternberska-hrobka/>>. [cit. 24. 7. 2012].
33. Náhrobní desky manželů Sternbergových.
Zdroj: HEJKOVÁ, Sandra, *Kašpar Maria Šternberk a jeho panství na Březině*, Plzeň 2012, přílohy, s. 9. Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Vedoucí bakalářské práce Eva Mušková.
34. Náhrobní deska Aloise Sternberga.
Zdroj: Fotoalbum Rajče [online]. [nedostupné].
35. Módní ilustrace: Návrh zimního dámského oblečení, 1835.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 114.
36. Módní ilustrace: Dámský vycházkový oděv, 1843.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 106.

37. Módní ilustrace. Koncem šedesátých let se krinolína vzadu rozšiřuje a prodlužuje do vlečky, 1863.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 168.
38. Reklama na krinolínu, 1862.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 178.
39. Účinky šněrovačky, 1793, kresby z dobového spisu proti korzetům. Názorné zobrazení deformace kostry: stlačení hrudníku, zkřivení páteře a tzv. vysoká lopatka. Uprostřed pro srovnání silueta Medicejské Venuše z Florencie.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 31.
40. Módní ilustrace: Zimní mužské pláště, vypasovaný i volný, jsou lemovány i podšívány kožešinou, 1835.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 149.
41. Módní ilustrace: Krajkou zdobený límec, čepec zdobený stuhou a pštrosím peřím u ženy, mužův redingot je silně vypasovaný, připodobňující se ženské módě, 1835.
Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 15.
42. Módní ilustrace: Pánský oděv, druhá polovina 19. století.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, dodatky, inv. č. 375, osobní korespondence různých členů rodiny a různé jiné písemnosti a tisky, 1843-1916, kart. 34.
43. Ukázka z korespondence: První strana Tereziina dopisu Zdeňkovi ze dne 16. 8. 1848.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeněk ze Šternberka, osobní písemnosti, inv. č. 335, korespondence osobní, 1834-1890, kart. 22.

44. Ukázka z korespondence: Psaní napříč původnímu textu v jednom z Tereziiných dopisů Zdeňkovi, 23. 11. 1845.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeněk ze Šternberka, osobní písemnosti, inv. č. 335, korespondence osobní, 1834-1890, kart. 22.
45. Ukázka z korespondence: První strana Zdeňkova dopisu Terezii, b. d.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 362, osobní korespondence aj., 1835-1870, kart. 29.
46. Ukázka z korespondence: První strana Kunhutina dopisu Terezii, 28. května 1870.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Terezie ze Šternberka, roz. ze Stadion-Thannhausenu, inv. č. 362, osobní korespondence aj., 1835-1870, kart. 29.
47. Ukázka z korespondence: Závěr Filipova dopisu Zdeňce z 1. 5. 1876. Hrabě zde využil znalosti hned čtyř jazyků.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeňka Schönbornová, roz. ze Šternberka, inv. č. 365, osobní korespondence, 1872-1904, kart. 29.
48. Ukázka z korespondence: Filipovo psaní Zdeňce k svátku, 23. 6. b. r.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeňka Schönbornová, roz. ze Šternberka, inv. č. 365, osobní korespondence, 1872-1904, kart. 29.
49. Ukázka z korespondence: Aloisův dopis sourozencům psaný ve verších, 29. ledna 1898.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Kunhuta z Lobkovic, roz. ze Šternberka, inv. č. 366, osobní korespondence, 1871-1906, kart. 30.
50. Ukázka z korespondence: Alois Zdeňce, b. d.
Zdroj: SOA Praha, RA Šternberků, Zdeňka Schönbornová, roz. ze Šternberka, inv. č. 365, osobní korespondence, 1872 – 1904, kart. 29.